T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

ÇOCUKLARA YÖNELİK DİNİ SÜRELİ YAYINLARDA ÇEVRE KONUSUNUN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

ELİF AKÇAY

İstanbul,2010

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

ÇOCUKLARA YÖNELİK DİNİ SÜRELİ YAYINLARDA ÇEVRE KONUSUNUN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

ELİF AKÇAY

Danışman: YRD. DOÇ. DR. EMİNE KESKİNER

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN EĞİTİMİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi ELİF AKÇAY nın ÇOCUKLARA YÖNELİK DİNİ SÜRELİ YAYINLARDA ÇEVRE KONUSUNUN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2010 tarih ve 2010/14-19 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	**İmzası**
Tez Savunma Tarihi	: 02/12/2010	
1) Tez Danışmanı :	**YRD. DOÇ.DR. EMİNE KESKİNER**	.....
2) Jüri Üyesi :	**YRD. DOÇ.DR. BANU GÜRER**	.....
3) Jüri Üyesi :	**DOÇ. DR. HÜLYA ALPER**	.....

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Elif Akçay

Anabilim Dalı : İlahiyat

Programı : Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Emine Keskiner

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans-Aralık 2010

Anahtar Kelimeler : Çevre, Çevre Sorunları, Çevre Temizliği, Dini Çocuk Dergileri, Çocuk Eğitimi, Din Eğitimi.

ÖZET

ÇOCUKLARA YÖNELİK DİNİ SÜRELİ YAYINLARDA ÇEVRE KONUSUNUN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Araştırmada, çocuklara yönelik dini süreli yayınlarda Diyanet, Bizim Bahçe, Birdirbir ve Can Kardeş Çocuk Dergileri'nin çevre konusundaki yazıları belirlenerek din eğitimi açısından incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma girişle birlikte 5 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve sınırlılıklarından bahsedilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde, tezin temelini oluşturan kavramsal ve kuramsal çerçeve üzerinde durularak, çevre, ekoloji, çevre sorunları açıklanmış, çevre sorunlarına yönelik çözüm arayışları araştırılmıştır. Üçüncü bölümde çevre konusu İslamî açıdan ele alınarak Kur'an-ı Kerim ve Peygamber'in sünnetinden örneklerle insan-çevre ilişkisinin nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde araştırma kapsamındaki dergilerde çevre konusundaki yazılar belirlenerek incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise araştırmanın sonuçları değerlendirilmiş, önerilere yer verilmiştir.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Elif AKÇAY

Department : Theology

Programme : Philosophy and Religion Sciences

Thesis Supervisor : Assistant Professor Doctor Emine KESKİNER

Type of Thesis : M.A. - December, 2010

Keywords :environment, environment problems, environment cleanup, religious children's magazine, child education, religious education.

ABSTRACT

THE STUDY OF ENVİRONMENTAL ISSUES ON CHİLD'S RELİGİOUS EDUCATİON İN PERİODİCALS

In this research, environmental issues have been inspected in terms of religious education by assigning the articles about environmental issues in Diyanet, Bizim Bahçe, Birdirbir and Can Kardeş Çocuk religious broadcastings. Including the introduction, the research consists of five parts: The introduction tells about the aim, importance, method and limits of the research. In the second part of the research, emphasizing conceptual and theoretical frame, which form the basis of the thesis, environment, ecology, environment problems have been explained and the solutions regarding the environment problems have been searched. In the third part, the issue of how should be the relationship between the individual and environment has been elaborated by dealing with the environment issue in terms of Islamic point of view, with references to the Holy Qoran and the Sunnah, In the fourth part, the articles throughout the magazines within the scope of the research have been studied and evaluated. In the fifth and last part, the results of the research have been assessed and suggestions were given place.

ÖNSÖZ

Son yıllarda çevre sorunlarının artmasıyla birlikte çevre konusu gündemin en önemli konularından biri haline gelmiştir. İnsanların çevreye karşı daha duyarlı olması için televizyon dergi ve kitaplarda bu konuya daha fazla yer verilerek insanlarda çevre sorunları konusunda bir bilinç oluşturulmak istendiğini söyleyebiliriz.

Çevre sorunlarının asıl kaynağının insan unsuru olduğu görülmektedir. Bundan dolayı çevreyi koruma bilincinin erken yaşlarda verilmesi önemlidir. Nitekim geleceğin mimarı olan çocuklarımıza bu bilinci vermek din eğitimi açısından da önemli bir konudur. Çocukların çevreyi koruma sorumluluğu kazanmasında konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin, Hz. Muhammed'in hayatından örneklerin ve hadislerinin önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada çocuklara yönelik dini süreli yayınlarda çevre konusuna ne kadar yer verildiği, çevreye nasıl bakılması ve davranılması gerektiği, çevreye karşı özellikle nasıl bir dinî bilinç oluşturulduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmamın her aşamasında değerli fikirleriyle beni destekleyen ve bana her aşamada yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Emine Keskiner'e, çalışmam sürecinde gayretime ve heyecanıma ortak olup hiçbir yardımını esirgemeyen Seher Ünal ve adını burada zikredemediğim tüm arkadaşlarıma, özellikle de beni her zaman maddi ve manevi olarak destekleyen anneme ve babama, dualarıyla her zaman yanımda olan babaanneme, varlığıyla bana destek olan kardeşime teşekkür ederim.

İstanbul, 2010 Elif Akçay

Sayfa No

ÖZET……...i
ABSTRACT……...ii
ÖNSÖZ……...iii
İÇİNDEKİLER…….iv
TABLO LİSTESİ……viii
KISALTMALAR……..ix

1. GİRİŞ 1

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 1
1. 2. Araştırmanın Yöntemi 2
1. 3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları 3

2. ÇEVRE ve ÇEVRE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR 4

2. 1. Çevre 4
2. 1. 1. Fiziksel Çevre 5
2. 1. 1. 1. Doğal Çevre 6
2.1. 1. 2. Yapay Çevre 6
2. 1. 2. Toplumsal Çevre 6
2. 1. 3. Yerleşme Yerlerine Göre Çevre 7
2. 1. 4. Ölçeklere Göre Çevre 8
2. 2. Ekoloji (Çevrebilim) 9
2. 2. 1. Ekosistem 10
2. 2. 2. Ekolojik Denge 12
2. 2. 3. Ekolojinin Amacı ve Konusu 12
2. 3. Çevre Sorunları 14
2. 3. 1. Çevre Sorunlarının Başlıca Sebepleri 15

2. 3. 1. 1. Görünen Sebepler 15
2. 3. 1. 2. Teorik Sebepler 17
2. 4. Önemli Çevre Sorunları 19
2. 4. 1. Hava Kirliliği 19
2. 4. 2. Su Kirliliği 21
2. 4. 3. Toprak Kirlenmesi 23
2. 4. 4. Ormanların Yok Olması 25
2. 4. 5. Gürültü Kirliliği 26
2. 5. Çevre Sorunlarına Yönelik Çözüm Arayışları 28
2. 5. 1. Uluslararası Düzeyde Çözüm Arayışları 28
2. 5. 2. Ulusal Düzeyde Çözüm Arayışları 32
2. 6. Çevre ve Eğitim 36

3. İSLAM VE ÇEVRE 39

3.1.Kur'an-ı Kerim'de Çevre ile İlgili Kavramlar 40
3.1.1. Yerküre/ Dünya 40
3.1.2. Su 41
3.1.3. Toprak 44
3.1.4. Hava 46
3.1.5. Doğal Bitki Örtüsü ve Ağaç 48
3.1.6. Ekolojik Denge 51
3. 2. Sünnette Çevre 54
3. 2. 1. Suların Korunması 54
3. 2. 2. Toprağın Korunması 57
3. 2. 3. Havanın Korunması 58
3. 2. 4. Ağaç ve Yeşilin Korunması 59

4. ÇOCUKLARA YÖNELİK DİNİ SÜRELİ YAYINLARDA ÇEVRE 62

4.1. Diyanet Çocuk Dergisi..... 62
4.1.1. 2001-2002 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 62
4.1.2. 2003- 2004 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 64
4.1.3. 2005-2006 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 70
4.1.4. 2007-2008 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 74
4.1.5. 2009-2010 Yılında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 81
4. 2. Bizim Bahçe Çocuk Dergisi 87
4.2.2. 2007-2008 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 92
4.2.4. 2009-2010 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 99
4.3. Birdirbir Dergisi..... 101
4.3.1. 2006-2007 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 101
4.3.2. 2008-2009-2010 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi 102
4.4. Can Kardeş Çocuk Dergisi 106
4.4.1. 2001-2002 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 106
4.4.2. 2003-2004 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 107
4.4.3. 2005-2006 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 109
4.4.4. 2007-2008 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 112
4.4.5. 2009-2010 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi..... 114
4. 6. Dergilerde Çevre Konusunun Değerlendirilmesi 118
4.6.1. Ağaç ve Yeşil Dokunun Korunması 118
4.6.2. Suların Korunması 123
Tablo 3 123
4.6.3. Havanın Korunması 127

4.6.4. Toprağın Korunması 130
4.6.4. Ekolojik Denge 134
4.6.5. Çöplerle Çevreyi Kirletmeme Bilinci 137
5. SONUÇ 140
EKLER 145
KAYNAKÇA 148

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Ağaç ve Yeşil Dokunun Korunması Konusunun Yıllara Göre Dağılımı…….118

Tablo 2 : Dergilerin Genelinde Ağaç ve Yeşil Dokunun Korunması Konusunun Yıllara Göre Dağılımı…….…...122

Tablo 3 : Su Konusunun Yıllara Göre Dağılımı……123

Tablo 4 : Dergilerin Genelinde Su Konusunun Yıllara Göre Dağılımı…..…126

Tablo 5 : Hava Konusunun Yıllara Göre Dağılımı……127

Tablo 6 : Dergilerin Genelinde Hava Konusunun Yıllara Göre Dağılımı.....130

Tablo 7 : Toprak Konusunun Yıllara Göre Dağılımı……..…131

Tablo 8 : Dergilerin Genelinde Toprak Konusunun Yıllara Göre Dağılımı…….133

Tablo 9 : Ekolojik Denge Konusunun Yıllara Göre Dağılımı……...…134

Tablo 10 : Dergilerin Genelinde Ekolojik Denge Konusunun Yıllara Göre Dağılımı……..136

Tablo 11 : Çöplerle Çevreyi Kirletme Bilinci Konusunun Yıllara Göre Dağılımı…….137

Tablo 12 : Dergilerin Genelinde Çöplerle Çevreyi Kirletme Bilinci Konusunun Yıllara Göre Dağılımı……...139

Tablo 13 : Dergilerin Genelinde Çevre Konusun Yıllara Göre Dağılımı…...140

Tablo 14 : Dergilerin Genelinde Çevre Konuların İşlenme Oranı……..141

Tablo 15 : Çevre Konusunun Dergilerde Genel İşlenme Oranı……..142

KISALTMALAR

Bk.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviri
ÇEVKO	Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı
drl.	Derleyen
Hz.	Hazreti
hzl.	Yayına Hazırlayan
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
md.	Madde
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	Sayfa
sdl.	Sadeleştiren
ss.	Sayfa Aralığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.Ç.S.V.	Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
t. y.	Tarih Yok
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve sınırlılıklarına yer verilmiştir.

1. 1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Son yıllarda çevre sorunlarının artmasıyla birlikte çevre konusu gündemin en önemli konularından biri haline gelmiştir. İnsanların çevreye karşı daha duyarlı olması için televizyon, dergi ve kitaplarda bu konuya daha fazla yer verilmeye başlanmış ve çeşitli toplantılar, projeler ve kanunlarla insanlarda çevre sorunları konusunda bir bilinç oluşturulmak istenmiştir.

Çevre, ilk defa 1982 anayasasında bir hak olarak kabul edilmiştir. Anayasanın 56. maddesi, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu vurgulanmıştır. Yine aynı maddede çevrenin korunması ve geliştirilmesi sorumluluğu devlete ve vatandaşlara görev olarak verilmiştir.[1]

Anayasada çevrenin bir hak olarak kabul edilmesinin ardından bir yıl sonra 1983 yılında çevre kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun, çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik gerekli girişimleri, sosyal ve kalkınma hedeflerine uyumlu olarak belirli ve hukuki esaslara göre düzenleyerek çevre konusunda ilk ve kapsamlı bir yasa olma özelliğine sahip olmuştur.[2]

Böylece insanların temiz bir çevrede yaşaması bir hak olarak kabul edilmiş ve bu hakkı koruma görevi başta devlet olmak üzere vatandaşlara verilmiştir.

İslami açıdan çevreye baktığımızda ise, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetinde maddi çevre su, toprak, hava, yeşil doku, ve bunların arasındaki ekolojik denge olarak bir bütün olarak ele alınmıştır. Tüm bu unsurlar birbirlerine bağlantılı

---

1 Ertekin Durutürk, "Çevre ve Siyaset", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, Sayı: 5, (Temmuz-Ağustos 1995), s. 222.

2 Fehim Üçışık, "Türk Çevre Mevzuatına Genel Bakış" **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri**, s. 263.

olarak bize sunulmuştur. Allah Teâlâ K.Kerim'de insan çevre ilişkisinin nasıl olması gerektiği konusunda kural ve kaideler koymuştur. Bu kural ve kaidelerin en güzel örneği ise Hz. Peygamber olmuştur.

Günümüzde çevre sorunlarına baktığımızda bunun asıl kaynağının insan unsuru olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı çevreyi koruma bilincinin erken yaşlarda verilmesi son derece önemlidir. Çocuklarımıza güzel bir çevre bırakmak hepimizin sorumluluğudur. Bu güzel çevreyi bırakırken de geleceğimizin mimarı olan çocuklarımıza bu bilinci vermek din eğitimi açısından da önemli bir konudur.

Bu bağlamda araştırmamızın konusunu, çocuklara yönelik dini süreli yayınlarda çevre konusunun din eğitimi açısından incelenmesi oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, çocuklara çevre konusunda neler öğretildiği, nelere özellikle vurgu yapıldığı, çevreye nasıl bakılması ve davranılması gerektiği konularında incelemelerde bulunmak, çocuklara yönelik dinî dergilerde çevre konusuna ne kadar yer verildiği, çevreye karşı özellikle nasıl bir dinî bilinç oluşturulduğu konularını tespit etmeye çalışmaktır.

Araştırmamızın önemine gelince; son zamanlarda artan çevre sorunlarıyla birlikte çevre konusunda yapılan çalışmalarda artış görülse bile çalışmaların yeterli olduğunu söylemek güçtür. Özellikle çocuklara yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan çocukların eğitiminde önemli yere sahip olan dinî dergilerdeki çevre konusuna ne kadar yer verildiğinin, çevre konusunda nasıl bir bilinç oluşturulduğunun; bu bilincin din eğitimine sağladığı katkının araştırılması ve bu yönde yapılmış bir çalışma olmaması araştırmamızın önemini arttırmaktadır.

1. 2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda belgesel tarama metodu kullanılmıştır. Araştırmada Diyanet Çocuk, Birdirbir, Can Kardeş ve Bizim Bahçe Çocuk Dergi'lerinin 2001 yılından günümüze kadar olan sayıları ile çevre konusunda yazılmış kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca dergilerin genel yayın prensiplerinden kısaca bahsedilmiştir.

Bilgilerin toplanmasında ilk olarak dergilerin incelediğimiz tüm sayılarındaki makaleler taranarak çevre konusundaki makaleler belirlenmiştir. Daha sonra Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in sünnetindeki uygulamalar ve çevre konusunda yazılmış kaynaklardan hareketle kategoriler belirlenerek –değerlendirmemizde kolaylık sağlaması için- hangi kategoriye ne kadar değinildiği, nasıl değinildiği konusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur. Konuyla ilgili makalelerin azlığı nedeniyle yıllar tek tek yerine ikişer ikişer incelemeye alınmıştır. Sadece Birdirbir Çocuk Dergisi incelediğimiz süreçte 5 yıl boyunca çıkması nedeniyle 2 ve 3 yıllık periyotlar halinde incelenmiştir.

1. 3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma giriş ve sonuçla birlikte beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmada öncelikle, ana tema olan çevre konusundaki kavramlar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çerçeve oluşturulurken kaynakların taranması, verilerin toplanması için literatür çalışması yapılmıştır.

Kavramsal çerçeveden sonra Kur'an-ı Kerim ve sünnet perspektifiyle çevre konusu ele alınarak din eğitimi temelinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bir sonraki bölümde önceki bölümlerden hareketle Diyanet Çocuk, Birdirbir, Can Kardeş ve Bizim Bahçe dergilerindeki çevre konuları değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise, değerlendirmelerden elde edilen sonuçlara ve bu sonuçlardan hareketle önerilere yer verilmiştir.

Araştırmamız Diyanet Çocuk, Bizim Bahçe, Can Kardeş, Birdirbir Dergilerinin 2000 yılından günümüze kadar olan sayıları ile sınırlıdır. Dergilerin seçilmesinde okunma oranları göz önüne alınarak daha çok okunan dergiler tercih edilmiş, diğer çocuk dergileri çalışmanın dışında tutulmuştur.

Çalışmamızın temelini yukarıda bahsettiğimiz dergilerin çevre konusundaki makalelerinin din eğitimi açısından incelenmesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu dergilerin değerlendirilmesi çevre konusuyla sınırlandırılmıştır.

2. ÇEVRE ve ÇEVRE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2. 1. Çevre

Çevre kavramının günlük hayatta kullanıma girmesi henüz çeyrek asır olmamıştır. Konunun geniş bir alanı kapsaması, kapsadığı alanın sınırlarının belirsizliği, konunun bir bütün olarak anlaşılmasını ve tanımlanabilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenlerle çevre sözcüğü, kelimeyi kullanan kimsenin görmek istediği anlama bürünmüştür.[3]

Çevre sözcüğü 1970'li yıllara gelene dek, hem Türkçe' de hem de başlıca batı dillerinde "ortam", "dolaylarında", "bulunulan yerin çerçevesi" gibi anlamlara gelirken, 1970'li yıllardan itibaren çevre, kaba bir tanımlamayla bile, insan yaşamını koşullandıran doğal ve yapay öğelerin tümü anlamına gelmeye başlamıştır.[4]

Sözlüklerde çevrenin bir organizmanın veya organizmalar topluluğunun yaşamı üzerinde etkili olan tüm faktörleri ifade eden bir terim olarak kullanıldığını görüyoruz. Buna göre çevre, "Canlıların yaşamasını ve gelişmesini sağlayan fiziksel, kimyasal, biyolojik faktörlerin bütünlüğüdür".[5] Çevrebilim sözlüğünde çevre, doğal-fiziksel öğeleri, organizmanın etkileştiği insan ürünü koşullarını kapsayan, bir organizmanın var olduğu ortam ya da koşullar olarak tanımlanmıştır.[6] Başka bir tanıma göre çevre, "Bir organizmanın yaşama ve gelişmesini etkileyen tüm dış faktörler toplamı" dır.[7] Ekoloji Terimleri sözlüğünde ise çevre, "Canlı ve cansız varlıklar ile bunların karşılıklı ilişkilerinden oluşan biyolojik sistemleri ifade etmek için kullanılan geniş anlamlı bir kavramdır."[8]

---

3 Ruşen Keleş ve Can Hamamcı, **Çevrebilim**, Ankara: İmge Kitabevi, Mayıs-1993, s. 21.
4 Keleş ve Hamamcı, s. 22.
5 **Ekoloji Terimleri Sözlüğü**, "Çevre", İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2000, s. 50.
6 **Çevrebilim Sözlüğü**,"Çevre", Ankara: Sabev, 2007, s. 83.
7 İbarahim Özdemir ve Münir Yükselmiş, **Çevre Sorunları ve İslam**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 33.
8 **Ekoloji Terimleri Sözlüğü,** "Çevre", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, 1990, s.258.

Çevre kavramını bazı kuruluşlar kendi faaliyetleri açısından tanımlamışlardır. Örneğin Avrupa toplulukları için çevre, karmaşık iç ilişkiler, yerleşme bölgeleri, bunların çevreleri, kişi ve toplum yaşayış düzenlerini, koşullarını oluşturan öğelerin bütünüdür.[9]

Çevre kavramı çeşitli bilim dallarında değişik anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin sosyoloji bilim dalında insan yaşamı vurgulanarak çevre, "insanın durumunu ve gelişimini etkileyen insanın kendi etrafından kaynaklanan unsurlar" olarak tanımlanırken ekoloji bilim dalında, "yaşam ortamında etkili olan fiziksel kimyasal ve biyotik faktörlerin bütünü", doğa bilimleri dalında ise, "bir yaşam mekanındaki canlıların varlığını ve gelişmesini sağlayan etkili maddesel varlıklar, olaylar ve enerjilerin bütünü"[10] olarak tanımlanmıştır.

Tüm bilim dalları için geçerli olan tanımlama ise, "İnsan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı"[11] şeklindedir.

Çevreye verilen anlam, sıralanan tanımlarda birbirine paralellik göstermektedir. Buna göre çevre, insanlar, hayvanlar ve bitkilerden oluşan canlı öğeler ile iklim, hava, su gibi öğelerden oluşan cansız öğelerin karşılıklı etkileşiminden oluşan bir bütündür.

2. 1. 1. Fiziksel Çevre

Fiziksel Çevre, insanın, "içinde yaşadığı, varlığını, özelliğini ve niteliğini fiziksel olarak algıladığı" ortamdır.[12]Bu yaşanılan ortam kentsel veya kırsal bir bölge olabilir. Bu yerleşme yeri doğal özelliklere sahip olabileceği gibi insan eliyle oluşturulmuş da olabilir.

---

9 **Çevrebilim Sözlüğü**, s. 83.
10 **Ekoloji Terimleri Sözlüğü,** "Çevre", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, 1990, s. 258.
11 Keleş ve Hamamcı, s.21.
12 Yaşar Fersahoğlu, **Dinler ve Çevre**, İstanbul: Marifet Yayınları, 2003, s. 52.

Fiziksel çevre oluşumu bakımından doğal ve yapay çevre olarak ikiye ayrılabilir.

2. 1. 1. 1. Doğal Çevre

Doğal çevre, yeryüzünün fiziki özelliklerini oluşturur. Bunlar yeryüzü şekilleri, iklim, hidrografya, toprak ve bitki örtüsüdür.[13]Sıcaklık, nem, yağış, iklim tipleri, yer altı su kaynakları, akarsular, göller, denizler ve okyanuslar, dağlar, ovalar, vadiler doğal çevreye örnek olarak verilebilir. İnsan, hayvan ve bitki toplulukları doğal çevrenin canlı bölümünü temsil ederken, hava, su, toprak gibi insanların yaşamalarını sağlayan kaynaklar doğal çevrenin cansız bölümünü temsil ederler.

Yeryüzünün fizikî özelliklerini içeren doğal çevrenin, verilen örnekler çerçevesinde insanların çabası dışında meydana geldiği ve belirli bir düzen içinde devam ettiği anlaşılmaktadır.

2.1. 1. 2. Yapay Çevre

Yapay çevre, insanın bilgi ve kültür birikimine dayanarak, doğal çevresinde bulmuş olduğu yer altı ve yerüstü zenginliklerini kullanarak kendisinin oluşturduğu çevredir.[14]

Yapay çevre doğal çevrenin aksine insan çabasıyla oluşmuştur. Bu yüzden içinde bulunduğu toplumun değerlerini yansıtır.

2. 1. 2. Toplumsal Çevre

Toplumsal çevre, fiziksel bir çevrede yaşayan insanların değişik sebeplerle geliştirdikleri ilişkiler ağıdır. Bu kavram, selamlaşma, hal hatır sorma gibi en basit komşuluk ilişkilerinden alışveriş etme, eğitme, yönetme gibi yaşam koşullarını belirleyen pek çok ilişkiyi içine almaktadır.[15]

---

13 Rmazan Özey, **Çevre Sorunları**, İstanbul: Aktif Yayınları, 2001, s. 22.
14 Keleş ve Hamamcı, s. 24.
15 Fersahoğlu, **Dinler ve Çevre**, s. 53.

Daha geniş bir ifadeyle toplumsal çevre, "Bütün kural, kaide, gelenek, görenek, değer yargıları, inanç sistemleri ve kanunları ile birlikte, kişinin içinde bulunduğu aile, mahalle, okul, iş yeri, toplum ve bütün insanlık âlemi" şeklinde tanımlanmaktadır.[16]

İnsanların ilişkilerini kapsayan toplumsal çevre, "insana etki yapar ve ona bir kişilik modeli verir."[17]

Fiziksel ve toplumsal çevre birbirlerini tamamlayan iki kavramdır. Her toplumsal çevre bir fiziksel çevre içinde yer almakta ve ondan etkilenmektedir.[18] Aynı şekilde fiziksel çevre de toplumsal çevrenin etkisindedir. Örneğin çevre olayları arasında yer alan hava kirliliği, sosyal faktörlerden bağımsız açıklanamaz. Çünkü kirliliğe yol açan nüfus yoğunluğu ve nüfus hareketlerinde insanın iradesi ve kararı bulunmakla birlikte bu kararlara etki eden objektif düşünce ve kararlarları vardır.[19]

Fiziksel ve toplumsal boyutlarıyla bir bütün olan çevre kavramı, çevresel etki ve olgular arasındaki ilişkileri belirleme, açıklama ve çözümleme kolaylığı sağlamak için toplumsal ve fiziksel çevre şeklinde sınıflandırılmıştır.[20]

2. 1. 3. Yerleşme Yerlerine Göre Çevre

İnsanlar kırsal veya kentsel bir çevrede yaşarlar. Kır ve kent arasında nitelik ve nicelik bakımından önemli farklılıklar vardır. Nüfusun az olduğu kırsal kesimde yaşayan insanlar temel uğraşları tarım iken, nüfusun yoğun olduğu kentlerde yaşayan insanlar sanayi ve hizmet sektörü gibi tarım dışı alanlarda faaliyet gösterirler. Yani kır ve kent farkı sadece nüfus farkı değil, aynı zamanda toplumsal bir iş bölümü meselesidir.[21]

---

16 Mustafa Aykaç ve Selim Argun (hzl.), **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri,** İstanbul: İnsanlığa Hizmet Vakfı Yayınları, 1992, s. 55.
17 **Sosyoloji Sözlüğü, "**Çevre", İstanbul: Talim ve Terbiye Yayınları, 1969, s.64.
18 Mustafa Aykaç ve Selim Argun (hzl.), **İnsan ve Çevre,** s. 56.
19 Aykaç ve Argun (hzl.), s. 21-22.
20 Keleş ve Hamamcı, s. 25.
21 Fersahoğlu, s. 53.

Kırın ve kentin belirlediği ve içinde yer aldığı çevreler birbirlerinden ayrı özellikler göstermektedir. Buna göre fiziksel ve toplumsal çevreyi oluşturan bileşenlerin nitelikleri yerleşme yerinin türüne göre değişiklik göstermektedir.[22]

2. 1. 4. Ölçeklere Göre Çevre

Mekân açısından çevre farklı mekân ölçeklerinde ele alınmaktadır. Mesela çevre değerlerini ve niteliklerini yerelleştirerek çevreyi yerel olarak ele alabileceğimiz gibi, ölçeği daha genişleterek bölgesel bazda, ulusal bazda ve uluslararası bazda da ele alabiliriz.[23]

Tarihî süreç içinde insanın içinde bulunduğu çevreler çok çeşitlilik göstermektedir. İnsan zaman zaman bu çevrelerden etkilenirken zaman zaman da bu çevreleri etkisi altına almıştır. Buna göre çevre, "insanın hem iç hem de dış dünyasını kapsayan yakın bir alan"[24] olmuştur. Bu tanıma göre çevre iç ve dış çevre olarak ele alınmakta, dış çevre, sosyal çevre, doğal çevre, diğer canlılardan oluşan maddi ve manevi çevre, suni çevre[25] olarak, iç çevre ise, düşünce çevresi, anlam çevresi, bilgi çevresi, duygu çevresi, sanat çevresi olarak açıklanmaktadır.[26]

Bütün bu çevre çeşitlerinin eğitim öğretim açısından insan üzerinde değişik etkileri vardır. Bu çevre şartları insanın gelişme ve olgunlaşmasıyla yakından ilgilidir.[27]

Genel olarak baktığımızda tüm bu bahsettiğimiz çevrelerin aralarında sıkı bir ilişki olduğu ve bu çevrelerin birbirini tamamladığı ortaya çıkmaktadır. Çevrede en önemli unsurun insan olduğu ve insanın ilişki içinde olduğu her ortamın çevreyi oluşturduğu anlaşılmaktadır.

---

22 Keleş ve Hamamcı, s. 26.
23 Keleş ve Hamamcı, s. 26
24 **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü,** "Çevre", İstanbul: Değişim Yayınları, 2007, s. 189.
25 **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü,** s. 190.
26 Özdemir ve Yükselmiş, s. 67-68.
27 Fershoğlu, s. 55.

2. 2. Ekoloji (Çevrebilim)

Ekoloji ilk kez dilbilim açısından konut, mesken veya ev bilimi anlamıyla 1869'da Alman Ernst Heackel tarafından kullanılmıştır.[28] Yakın yıllara kadar insan ve diğer canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen ekoloji, biyolojinin bir alt dalını oluşturmaktaydı. Ancak günümüzde ekoloji biyolojinin bir alt bilim dalı niteliğini aşmış, insan- doğa ilişkilerini içeren yeni bir bilim dalı haline gelmiştir.[29]

Ekoloji sözcüğü terimsel olarak, "canlı varlıklar ile bunların biyotik ve abiyotik ortamları arasında nedensel ilişki ve etkileşmeleri, yaşamın sürekliliğini sağlayan madde ve enerji dolaşımını, kendilerini yenileyen işlevsel mekân birimleri çerçevesinde inceleyen bilim dalları topluluğu", çevrebilim, ortambilim olarak tanımlanmaktadır.[30] Diğer bir anlamı ise, "Biyoloji biliminin organizmaların birbirleri ve çevreleriyle olan ilişkilerini tüm yönleriyle inceleyen bilim dalı" şeklindedir.[31]

Ekoloji Terimleri Sözlüğü'nde, "Organizmalarla çevrelerini ve bu iki varlık arasındaki karşılıklı ilişkileri araştıran bilim dalı"[32] olarak tanımlanan ekolojinin başka bir manası ise, "Canlı varlıklar ve insan ile bunların içinde yaşadıkları, ekosistem adını alan tabii ortam arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyen bilim dalı"[33] şeklindedir.

Ekoloji terimi, "bitki ve hayvanların doğal çevreleri ile ilişkilerini inceleyen bilim dalı" [34] şeklinde de tanımlanmıştır.

1800'lü yılların son yarısında, ekoloji bilim dünyasında yerini alırken nesnesini insan dışındaki canlılar olarak belirlemiştir. İnsanın ekoloji kitaplarında yer almaya başlaması, bitki ve hayvan topluluklarının ortamları ile olan etkileşimlerinde insanın da

---

28 Özey, s. 17.
29 Fikret Berkes ve Mine Kışlalıoğlu, **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s.13
30 **Çevrebilim Sözlüğü**, s.86.
31 Erdoğan Şahinoğlu, "Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, sayı.5, (Temmuz-Ağustos 1995), s. 414.
32 **Ekoloji Terimleri Sözlüğü**, "Ekoloji", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, 1990, s. 178.
33 **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü,** "Çevre Bilim"**,** s. 191.
34 " Çevrebilim", **Temel Brıtannıca,** c. 4, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1992, s. 279.

bir işlevi olduğunun kabul edilmesiyle,[35] ekoloji, bir bilim dalı olarak bilim dünyasında yer almıştır. Bu gelişim sürecinde ekoloji değişik ifadelerle tanımlanarak her geçen gün alanını genişleterek anlamca zenginleşmiştir ve 21. yüzyılda daha da zenginleşeceği beklenmektedir. Bu tanımlardan en önemlilerini vermek konumuz açısından daha açıklayıcı olacaktır:

- Ekoloji, toplumlar bilimi yada yaşam birlikleri bilimidir.
- Ekoloji, doğanın yapı ve işlevini inceleyen bilim dalıdır.
- Ekoloji, ekosistemleri inceleyen bilim dalıdır.
- Ekoloji, tüm insanların geleceğini sigortalamaya çalışan aktiviteler bilimidir.[36]

Ekolojinin sadece bitki ve hayvanları ve bunların doğal çevrelerini incelediği belirtilse de daha sonra tanımlardan da anlaşılacağı üzere insanların da bitki ve hayvanlar üzerindeki etkisinin kabul edilmesiyle ekolojinin araştırma alanı genişleyerek insan-doğa ilişkilerini kapsamaya başlamıştır. Buna göre tanımların genelinde ekoloji, bulundukları doğal ortamda insan ve diğer canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerini araştıran bir bilim dalı anlamına gelmektedir.

Ekolojinin içeriği ve amacına geçmeden önce ekolojiyle bağlantılı olan ekosistem ve ekolojik denge kavramlarını açıklamamız ekoloji kavramını daha anlaşılır kılacaktır.

2. 2. 1. Ekosistem

Ekolojinin geliştirdiği, bugün çevreye mal olmuş pek çok terimden birisi olan ekosistem, doğal sistemleri genel olarak ifade etmek için kullanılan kelimedir.[37] Doğal ortamda her canlının yaşamını sürdürebildiği en alt ve en üst çevre koşulları sınırları

---

35 Keleş, Hamamcı, **Çevrebilim,** s. 32.
36 **Çevrebilim Sözlüğü**, s. 87.
37 Şevket Özdemir, **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık**, Ankara,1988, s.13'den aktaran Yunus Macit, **Hz. Peygamber'in Sünnetinde Çevre**, Trabzon: Eser Ofset,2000, s. 22.

vardır. Canlılar ancak normal koşullarda sürekli yaşayabilirler. Canlıların sürekli yaşadığı ve ısrarla bulunduğu yeri ifade eden habitatların, insan, hayvan ve bitkilerin birlikte oluşturdukları sisteme ekosistem denir.[38] Başka bir ifade ile ekosistem, doğadaki canlı veya cansız varlıkların aralarında karşılıklı ilişkiler kurarak oluşturdukları sistemi[39] ifade eder.

Çevre ve sistem kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşan ekosistem kelimesinin açık bir ifadesi olarak yerküre, en büyük ekosistemi oluşturmaktadır. Yer ekosistemi içinde daha küçük boyutlu ekosistemler de bulunmaktadır. Orman, dağ, ova, çayır, her biri ayrı ayrı ekosistemi oluşturmaktadır. [40] Ekosistemi oluşturan başlıca öğeler canlı (biyotik) ve cansız (abiyotik) unsurlar olmak üzere iki gruptur. Canlı unsurlar, üreticiler (bitkiler), tüketiciler (hazır beslenenler) ve ayrıştırıcılar (bakteri ve mantarlar) olmak üzere üç grup organizmadan oluşurken cansız unsurlar, çevrenin karbon, azot gibi inorganik bileşenleri, protein, yağ gibi organik bileşenleri ve iklim, toprak, su faktörlerinden oluşur.[41]

Bu öğeler çerçevesinde ekosistem kavramının daha geniş tanımı da şöyle verilebilir; "Sınırları belli bir bölge içinde yaşayan üreticiler, tüketiciler, ayrıştırıcılar ve onların cansız çevresinden oluşan; enerji akımı, mineral döngüleri ve popülasyon denetim işlevlerini kapsayan bir birime ekosistem" denir.[42]

Genel olarak ekosistemin canlı ve cansız varlıkların birleşiminden oluştuğu görülmektedir. Ekosistem, canlı ve cansız varlıkların birbirleriyle karşılıklı ilişkiler içinde yaşadığı kendine özgü ortam olması ve bu ortamdaki ilişkileri düzenlemesiyle ekolojinin uygulama alanı olarak değerlendirilebilir.

---

38 Alper Çubuk, "Mimarlık ve Ekoloji", Ekim-2005, http://anapod.anadolu.edu.tr, (1 Mart 2009) s. 17.
39 **Ekoloji Terimleri Sözlüğü, "**Ekosistem", s. 185.
40 Özey, **Çevre Sorunları**, s. 18.
41 Şahinoğlu, s. 414.
42 Bekes ve Kışlalıoğlu, s. 16.

2. 2. 2. Ekolojik Denge

Ekolojiyle ilgili olarak bugün sık sık işittiğimiz başka bir kavram olan ekolojik denge kavramı, tabiatta tabii bir düzen, varlıklar arasında bir ahenk ve insicam olduğunu, her şeyin tabiatta belirli bir ölçüde bulunduğunu ifade etmektedir.[43] Normal koşullar altında canlıların, doğal bir çevrede doğup, üreyip, beslenip başka canlılara yem olması, toplumun dengeli bir biçimde yaşamasını sağlar. İşte bu döngü doğal denge (ekolojik denge) olarak ifade edilmektedir.[44]

Bu tanıma göre canlıların doğada bir arada ve uyum içinde yaşamalarını sağlayan bir dengenin var olduğu anlaşılmaktadır. Bu sistematik denge bozulduğunda toplumun dengeli bir biçimde yaşaması mümkün olamaz.

Ekosistem ve ekolojik denge kavramları ekolojiyi daha anlaşılır kılmaktadır. Canlı ve cansız varlıkların bileşiminden oluşan ekosistemin düzgün bir şekilde işleyebilmesi için ekosistemi oluşturan unsurların ekolojik denge içinde olması gerekmektedir. Bu ekolojik denge de tabiattaki düzeni ifade etmektedir. Tabiattaki bu düzenin uyum içinde devam etmesi için araştırma yapan bilim dalı da ekolojidir.

2. 2. 3. Ekolojinin Amacı ve Konusu

Ekosistemlerin düzenli bir şekilde işlemesiyle canlılar belli bir düzen ve uyum içinde yaşamaktadırlar. Buna göre tabiatta doğal bir denge vardır. Doğal dengenin bozulmasıyla ekosistemin dengesi bozularak problemler ortaya çıkar. Buna göre ekolojinin amacını; "Yerküre içindeki sistemlerin yani ekosistemlerin nasıl işlediğini ve zamanla nasıl değiştiklerini anlamaya çalışmak ve ekosistem içinde mevcut olan dengenin bozulması sonucunda yaşanan felaketleri gözler önüne sererek bu faaliyetlere kalıcı çözümler üretmek"[45] şeklinde açıklayabiliriz.

1800'lü yılların son yarısında ekoloji bilim dünyasında yerini alırken nesnesini insan dışındaki canlılar olarak belirlemiştir. Yalnızca biyosferdeki biyosezonu inceleyen

---

43 Mehmet Bayraktar, **İslam ve Ekoloji**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997, s.20.
44 "Çevrebilim, "Doğal Denge", **Temel Brıtannıca**, c. 4, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1992, s. 279.
45 Özey, s. 19.

ekoloji, biyolojinin pek de önemsenmeyen bir dalı olarak XX. yüzyılın ikinci yarısına ulaşmıştır. Özellikle 1970'li yıllarda ekoloji insanı kavramaya başlamış, bitki ve hayvan topluluklarının ortamları ile olan etkileşimlerinde insanın da etkisi kabul edilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte ekoloji, insan ekolojisi veya toplumsal ekoloji olarak adlandırılan yeni bir dal ile zenginleştirilmiştir.[46]

Bu gelişmeden sonra ekoloji, yaşadığımız ortamın tamamını kapsamıştır. Bu ortamı canlı ve cansız varlıklar, insanlar hayvanlar, bitkiler, organizmalar, hava, toprak, su gibi çok çeşitli varlıklar oluşturmuştur. Bu ortamdaki bozulmaların nedenlerini ortaya çıkararak çözümler üretmeyi amaç edinen ekoloji, bu amacı doğrultusunda "canlı hayatın mevcut olduğu yerküredeki canlı ve cansız varlıkların birbirleri ile olan ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan sonuçları araştırır."[47] Dolayısıyla canlı cansız tüm varlıklar ve aralarındaki ilişkiler ekolojinin konusunu oluşturmaktadır.

Ekolojide çalışma alanlarının gelişmesiyle yeni bazı ekoloji dalları oluşmuştur. Ekolojinin bitki ve hayvanların yeryüzündeki yayılışını inceleyen dalına Biyocoğrafya, içsuların canlı ve cansız öğelerini konu edinen dalına Limnoloji, okyanusların ve deniz ekosistemlerinin biyotik ve fizik koşullarını konu edinen dalına Oşinografi, radyasyon ekolojisine Radyoekoloji, uzaydaki ekolojik sorunları kendisine konu edinen dala Uzay Ekolojisi denmesi bunun bir örneğidir.[48]

Ekoloji canlı ve çevre ilişkileri incelediği için çok geniş bir bilgi alanını kapsayarak birçok doğal bilim dallarından yararlanır. Ekolojiye en yakın bilim dalı bir anlamda insan ekolojisi olan çevre bilimleridir. Botanik ve zooloji gibi temel biyolojik bilimlerden başka klimatoloji, jeoloji, pedoloji (toprak bilimi), anatomi, morfoloji, jeoloji, fizyoloji, mikrobiyoloji, fizik, kimya, meteoroloji vb bilimlere yakın ilgisi vardır. Bazı bilim dalları ise ekolojiden yararlanmaktadır. Çevre bilimleri, tarım,

---

46 Keleş ve Hamamcı, s. 32.
47 Özey, s. 19.
48 Fersahoğlu, s. 21.

ormancılık, balıkçılık, yaban hayatı, oşinografi, limnoloji, biyocoğrafya, uzay ekolojisi vb. bilim dallarının temelini ekoloji oluşturur.[49]

2. 3. Çevre Sorunları

Genel manada çevre sorunları, çevre kirliliği, erozyon, aşırı nüfus artışı, doğal kaynakların sömürülmesi, biyolojik çeşitliliğin azaltılması gibi insanların çevrelerinde oluşturduğu etkilerin tümünü niteleyen bir terimdir.[50] Kısacası çevre sorunları, ekolojik dengelerin ve sistemlerin bozulmasıyla ortaya çıkan olumsuzluklar olarak tanımlanabilir.[51]

Özel manada çevre sorunları ise, yaşadığımız ortamın, havanın, suların, (yer altı, akarsu, göl, bataklık, deniz okyanus) ve toprakların çöpler, deterjanlar ve tarım ilaçları, endüstri atıkları, zehirli dumanlar gibi maddelerin etkisiyle kirlenmesi ve bozulması[52] olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımda bozulma ve kirlenme kavramlarını açıklamak konumuz için açıklayıcı olacaktır. İnsan topluluğunun dengeli bir biçimde yaşaması için doğal dengeye ihtiyaç olduğunu belirtmiştik. Bu dengenin olmadığı durumlarda çevre birtakım değişikliklere uğrar. Bu olumsuz değişikliklere "çevre bozulması" denmektedir.[53] Çevre bozulmasının en önemli nedeni olarak çevre kirlenmesi gösterilmektedir. Çevre kirlenmesi ise, insanın varlığını sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi için gerekli olan doğal dengelerin bozulması [54] olarak açıklanmaktadır.

Sözlükte çevre kirlenmesi, "Tabii çevremizin, yani toprağın, suyun, yeşilliklerin, havanın kirlenmesi, çevre dostu üretim tekniklerinin geliştirilmemesi, plansız ve düzensiz şehirleşme, çevreyi kirleten motorlu vasıtalar ve hızlı nüfus artışı gibi sebeplerden dolayı insanla, içinde yaşadığı tabii çevre arasındaki dengenin

---

49 Saim Özdemir, " Ekoloji", 2009, http://web.sakarya.edu.tr/~saimo/ders-unite01.htm, (9 Mart 09).
50 **Ekoloji Terimleri Sözlüğü, "**Çevre Sorunları", İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2000, s. 54.
51 Özey, s. 34.
52 **Çevrebilim Sözlüğü**, s. 84.
53 Emrullah Güney, **Türkiye Çevre Sorunları**, İstanbul, 2002, s. 6'dan aktaran Fersahoğlu, **Dinler ve Çevre,** İstanbul: Marifet Yayınları, 2003.s. 62.
54 Aydan Bulca, "Çevre Sorunları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.2, İletişim Yayınları, 1983, s. 333.

bozulması" şeklinde ifade edilmektedir.[55] Başka bir ifadeyle çevre kirlenmesi, insanların, başta endüstri olmak üzere, türlü faaliyetlerinden dolayı oluşan toksin ve kirletici sıvı, katı ve gaz atıkların toprağa, suya ve havaya bırakılmaları, hava titreşiminin sebep olduğu gürültü ve radyoaktif maddelerin yayılması sonucu tabiattaki var olan ekolojik denge ve ahengin bozulmasıyla insanların ve diğer canlıların zarar görmesidir.[56]

Genel olarak hava, su ve toprağın kirlenmesiyle doğal dengelerin bozulması çevre sorunlarını oluşturmaktadır.

2. 3. 1. Çevre Sorunlarının Başlıca Sebepleri

Çevre sorunlarının daha iyi anlaşılabilmesi için nereden kaynaklandığını bilmemiz gerekmektedir. Her ne kadar çevre sorunlarının nereden kaynaklandığı konusunda bir birliktelik sağlanamamış ise de her sorunun bir diğer sorundan bağımsız düşünülemeyeceği bir gerçektir.

Nüfus artışı, endüstri devrimi, kentleşme ve bu gelişmelere bağlı olarak insanların artan istek ve ihtiyaçları çevrede ciddi problemler oluşturmuştur.[57] Diğer taraftan da aslında bu kirliliğin en önemli sebebinin insan unsuru olduğu anlaşılır. Buna göre çevre sorunlarının sebeplerini "görünen sebepler ve teorik sebepler"[58] şeklinde iki bölüme ayırmak çevre sorunlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2. 3. 1. 1. Görünen Sebepler

Çevre sorunlarının görünen en önemli sebepleri "hızlı nüfus artışı ve şehirlerde yaşayan nüfusun köylere göre daha pasif olması, hızlı sanayileşme arzuları, artan kara, hava ve deniz trafiği, çeşitli tüketim maddelerinin kullanılışından açığa çıkan zehirli

---

55 **İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü,** "Çevre Kirliliği" s.191.

56 Necdet Aral, "İnsan ve Çevre İlişkileri", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı,** sayı.5, (Temmuz-Ağustos 1995), s. 473.

57 Taşkın Tuna, **Çevre Kirliliği**, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1983, s. 22.

58 Yunus Macid, **Hz. Muhammed'in Sünneti'nde Çevre**, Trabzon: Eser Ofset, 2000, s. 29.

atıklar, hızla azalan yer altı ve yerüstü kaynakları, hızlı kentleşme"[59] şeklinde sıralanabilir.

Bu sebeplerden nüfus sorunu, çevrede problemlerin ilk tetikleyici sebebidir. Özellikle " II. Dünya Savaşından sonra ölüm oranının düşmesi, tıp biliminin gelişmesi, insanların yaşam standartlarının iyileşmesiyle büyük bir nüfus patlaması yaşandı."[60] Buna rağmen artan nüfusun %25'ini gelişmiş ülkeler %75'ini gelişmekte olan ülkelerin oluşturması ve %25'lik gelişmiş kısmın tabii kaynakların %75'ini kullanması[61] göz önüne alınırsa çevre problemlerinin nüfus artışından ziyade tüketimin artmasından kaynaklandığı[62] görüşü ağırlık kazanmaktadır. Örneğin "sanayileşmiş milletler, dünya nüfusunun %22'sini oluşturmalarına rağmen, dünyadaki toplam gıdanın %60'ını, enerjinin %70'ini, odunun da %85'ini tüketmektedirler."[63]

Her ne kadar sorunun tüketimden kaynaklandığı görüşü ağırlık kazansa da nüfusun artışı ile nüfusu besleyecek kaynaklar arasındaki dengenin bozulması[64], insanların yeni tarım alanları açmaya yönelirken ormanları yok etmesi ve ormanların yok olmasıyla erozyonun artması,[65] diğer taraftan artan nüfusun ihtiyacını karşılamak için makineli üretime geçilerek sanayileşmenin ilerlemesi kırsal nüfusun hızla kentlere göç etmeye mecbur kalması,[66] hızlı kentleşmenin plansız ve çarpık yapılaşmaya sebep olması ve bunun sonucunda da görüntü ve çevre kirliliğinin artması, ayrıca tabii afetler sonucu meydana gelen can ve mal kayıplarının artması, nüfus artışının ortaya çıkardığı problemlerden sadece birkaçıdır.[67]

Çevre sorunlarının bir başka sebebi ise iktisadî kalkınmanın gerçekleşmesi için şuursuz ve plansız şekilde sanayileşme yapılmasıdır. Sanayileşmenin çevre ile

---

59 Taşkın Tuna, **Çevre Kirliliği**, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1983, s. 22.
60 Jan Mansvel Beck, **Çevre ve Üçüncü Dünya**, Kadir Canatan(çev.), İstanbul: Endülüs Yayınları, 1990, s. 75.
61 Necdet Aral, "İnsan ve Çevre İlişkileri", **Yeni Türkiye Dergisi Çevre Özel Sayısı**, s. 471.
62 E. Yasemin Özdek, **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1993, s. 60.
63 Bahattin Dartma, **Kur'an ve Ekoloji**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005, s. 72.
64 Mehmet Arif Demirer, **Ekopolitika**, İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1992, s. 43.
65 Taşkın Tuna, **Çevre Kirliliği**, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1983, s. 23.
66 Necdet Aral, " İnsan ve Çevre İlişkileri" **Yeni Türkiye Dergisi Çevre Özel Sayısı**, s. 473.
67 Dartma, s. 73.

etkileşimi, Avrupa'da zengin maden ve hammadde kaynaklarının çevrelerinde insanların toplanması ile başlamıştır. Sanayileşmeyle birlikte fabrika atıkları yoluyla ormanlar, bitki örtüsü, diğer doğal kaynaklar tahrip edilmiş, canlı türleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca sanayi çevresinin ve faaliyetlerinin ulaşıma yakın alanlarda örneğin sahillerde, sonra sulak arazilerde ve tabiatın çevre açısından korunması gereken yerlerinde yapılması çevrenin tahribine yol açmaktadır.[68]

Sanayileşme ile birlikte üretim ve ekonomik büyüme artmış, insanın taşınması ve hızlı hareket ettirilmesi mümkün kılınmıştır. Bunun sonucu da kentleşme ortaya çıkmıştır. Hızlı kentleşme hava kirliliği, trafik sıkışıklığı, gecekondulaşma, mesken buhranı, suçların artması gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Kentleşme daha çok bu sorunlar bağlamında kendini göstererek bu niteliği gereği, çarpık, düzensiz ve sağlıksız gibi adlarla anılmaya başlamıştır.[69]

Çevrede problem oluşturacak sebepleri bütün olarak değerlendirdiğimizde bir sebebin diğer bir sebebin oluşmasında etkin rol oynadığını görmekteyiz.

İnsanoğlu teknolojinin ilerlemesi sonucu kaynakları sınırsız ve düşüncesizce kullanarak kendisini doğa üzerinde tek hâkim güç görmeye başlamıştır.

Kısacası nüfusun artmasıyla hızla gelişen dünyada tabiatın insanların isteklerini karşılamada güçlük çekmesi sonucu ekosistemdeki bozulmaların yanı sıra teknolojinin gelişmesiyle beşeri faaliyetlerin artması ve bu faaliyetlerin yaşadığımız ortamı olumsuz bir şekilde etkilemesi çevre sorunlarının temelini oluşturmaktadır. Buna göre çevre sorunlarının ortaya çıkmasında en önemli etkenin insan unsuru olduğu anlaşılmaktadır.

2. 3. 1. 2. Teorik Sebepler

Çevre sorunlarını sadece görünen sebeplerle açıklamak mümkün değildir. Çevre sorunları insan unsurunun doğaya müdahale etmesiyle ortaya çıkmıştır. İnsanın faaliyetleri sonucu fizikî ve biyolojik çevre kirlenmeye başlamıştır. Bu kirlilikten en fazla etkilenen yine insandır. Bir yandan kirleten diğer yandan da kirlettiği ortamı

---

[68] Metin Eriş, "Çevre Kirliliği Üzerine Düşünceler", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s.467- 468.
[69] Mustafa Öktem, **Kent Çevre ve Globalleşme**, İstanbul: Alfa, 2003, s. 38-39.

temizlemeye çalışan insan aslında çevre sorunlarını hem ortaya çıkaran hem de çözümünü üretmeye çalışan pozisyondadır.

Çevre sorunlarının ilk önce nelerden kaynaklandığı araştırıldığında, önce zihinlerin ve ruhların kirlendiği, sonra ruhları kirlenmiş insanların sosyal ve doğal biyolojik çevreyi kirlettiği ortaya çıkmaktadır.[70] Çevrede problem oluşturan nedenlerden birini insan olarak kabul edenlere göre; insanda çevre ahlakı eksiktir.[71]

Yeryüzünde bize sunulmuş her şeyi ölçülü ve israf etmeden kullanmak, inanç ve geleneklerimizin bize öğrettiği güzel bir alışkanlık olmasına rağmen[72] insanların ahlaki değer ve normları dışlayıp, keyfi arzuların tatmin edilmesi için, sahip olunan imkânları aşırı bencillik ve aç gözlülük psikolojisi ile acımasız ve sorumsuzca kullanması hatanın başlangıcıdır. Kısaca çevre kirliliği, manevi kirlenmenin bir sonucudur.[73]

Aslında tüm bunlar gösteriyor ki materyalist, faydacı ve indirgemeci dünya görüşünün önce Batı insanında sonra da bütün dünyada hâkim olması, doğayı yağmalayan kapitalizme dayalı hayat felsefesinin insanları etkisi altına alması doğanın sınırsızca kullanılmasının ve problemlerin en önemli sebeplerindendir.[74] Çağdaş insan, bilimsel ve teknik açıdan gelişmesi ve dünyaya hâkim olma düşüncesiyle tabiatı kirleten bir üretim sistemi, insanı sakat bırakan bir toplum türü kurmuştur.[75]

Kısacası insanoğlu faaliyetlerinde sadece faydacılık anlayışı ile hareket ederek doğada bir hakimiyet kurma çabası içine girmiş, bunun sonucunda da ekolojik sistemi tahrip etmiştir. Bu sorunun çözümü yine insandır. İnsan kendini tabiatın yıkıp yağmalayıcısı değil, tabiatı koruyup geliştirmekle görevli bir emanetçi olarak kabul etmelidir.

---

70 Selim Uzunoğlu, "Çevre Problemlerine Farklı Bir Bakış", **Ekoloji Çevre Dergisi**, Sayı: 12 (Temmuz-Ağustos- Eylül), 1994, s. 4.

71 Birsen Gökçe, "Toplum Bilimi ve Çevre", **Toplum ve Çevre**, Yakın Ertürk (hzl.), Ankara: Sosyoloji Derneği, 1993, s. 17.

72 Sami Şener, "Sosyal Değerler ve Çevre" **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri**, İstanbul: İnsanlığa Hizmet Vakfı Yayınları, 1992. s. 31.

73 Dartma, s. 76.

74 Uzunoğlu, s. 5, 10.

75 İbrahim Ünal, **Çevre İslam ve İnsan**, İstanbul: Gençlik Yayınları, 1994, s. 12.

2. 4. Önemli Çevre Sorunları

2. 4. 1. Hava Kirliliği

Hava, atmosferi meydana getiren gazların karışımıdır. Havada hacim olarak %78 azot, %21 oksijen, %1 argon ve karbondioksit, %0,01 ile %5 arası su buharı, %0,01 oranında da diğer gazlar bulunmaktadır. [76] Havada her gaz ideal oranlarda bulunmaktadır. Hava dünyamızı kuşatarak canlılara nefes verirken onlara ısı ve enerjiyi en iyi şekilde dağıtarak ahenkli ve düzenli bir şekilde çalışır.[77]

Havanın doğal yapısının bozulması, kirletici denen unsurların artmasıyla olur. Kirleticiler birinci ve ikinci dereceden kirleticiler olarak iki grupta toplanmaktadır. Birinci dereceden kirleticiler, belirli bir kaynaktan atmosfere bırakılarak havayı bozan kirleticilerdir. İkinci dereceden kirleticiler ise atmosferdeki kimyasal reaksiyonlar sonucu oluşan kirleticilerdir.[78]

Hava kirleticileri, havanın düzenli yapısını değiştiren, is, duman, toz, gaz, buhar, aerosol durumundaki kimyasal maddelerdir. Bu kirleticiler havada belli bir miktarı aştıklarında zararlı duruma gelmektedirler.[79]

Birinci dereceden kirleticilere, fabrika bacalarından ve egzozlardan çıkan gazların direk havayla birleşmesi, ikinci dereceden kirleticilere ise, çıkan bu gazların oksijen ve su buharı ile birleşerek, kimyasal reaksiyonlar sonucu asit yağmurlarına dönüşüp toprağın asitleşmesine sebep olması bunun sonucunda da bitki ve ağaçların topraktan beslenmesinin engellenmesi örnek olarak verilebilir.[80]

Hava kirliliğinin başlıca nedenleri şehirleşme ve endüstrileşme sonucu nüfus yoğunlaşması, çeşitli ulaşım araçlarının kullanılması, madencilik, yakıt tüketen sabit tesisler, sanayi kuruluşları, evsel, kimyasal, tıbbi sanayi atıklarının çevreye

---

76 Avijit Gupta, **Üçüncü Dünya Ülkelerinde Çevre Ve Kalkınma**, Şükrü Alpagut (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1993, s. 73.
77 Tuna, s. 72.
78 Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, **Türkiye'nin Çevre Sorunları**, Ankara: TÇSVY, 1989, s. 27.
79 Keleş ve Hamamcı, s. 83.
80 Nazif Gürdoğan, "Sınırsız Büyümenin Çevresel Ve Kültürel Etkileri", **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri,** s. 47.

dökülmesidir. Kırsal alanlarda ise, doğal bitki örtüsünün yakılması ve rüzgârların çıplak alanlar üzerindeki olumsuz etkileridir.[81]

Hava kirliliği insan ve çevresini birinci dereceden olumsuz etkileyen unsurlardandır. İnsanların solunum organlarında hava kirleticileri birikerek sağlığa zarar verecek hastalıklara sebep olarak insanları ölüme kadar götürebilmektedir.[82]

İnsanlarda görülen hava kirliliği etkilerinin benzerine hayvanlarda da rastlanmaktadır. İnsanlar ve hayvanlar dışında bitkiler de hava kirliliğinden etkilenmektedirler. Hava kirliliğini meydana getiren bazı gazlar fotosentezi yavaşlatır ve ürün azalmasına neden olur. Ağaçların yapraklarında görülen renk bozulmaları da hava kirliliğinin bitkilere olan etkisinin önemli bir kanıtıdır.[83]

Hava kirliliğinin değiştirdiği atmosfer koşulları iklimi de etkilemektedir. Genel olarak hava kirliliğinin fazla olduğu şehirlerde sıcaklık ortalaması normalin üzerinde seyrederken buna karşın rüzgâr hızı da düşük seyretmektedir.[84] Kirlilik sonucu kentlerin üzerinde oluşan hava katmanı, ultraviyole (morötesi) ışınlarının kaybına yol açarak gün ışığının azalmasına neden olmaktadır.[85]

Maalesef hava kirliliğinin sıcaklık ortalamasına etkisi sadece şehirlerle sınırlı değildir. Havdaki karbondioksit oranının %1'den daha az olduğunu yukarıda belirtmiştik. Fakat sanayi devriminden bu yana kömür ve petrol gibi fosil yakıtlarının kullanımıyla bu oran % 25 civarında artmıştır. Bu durum yapılan araştırmalara göre dünyanın ısısını 1,5 ile 4,5 derece artmasına sebep olmaktadır. Buzul çağıyla ılık devirler arasındaki sıcaklık farkının 5 derece kadar olduğu göz önüne alınırsa dünyada önemli iklim değişikliklerinin olacağı anlaşılmaktadır. Meydana gelebilecek değişikliklerin en önemlisi de kutuplardaki buzulların erimesiyle dünya denizlerinin seviyesinin yükselmesi ve kıyı bölgelerinin sular altında kalmasıdır.[86] Bu sorun tüm

---

81 Özey, s. 110.
82 Necdet Aral, "İnsan ve Çevre İlişkileri", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 475.
83 Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, **Türkiye'nin Çevre Sorunları**, s. 29.
84 Dartma, s. 116.
85 Keleş ve Hamamcı, s. 89.
86 Berkes ve Kışlalıoğlu, s. 70.

dünyayı etkilediği için küresel çevre sorunları arasında olup son zamanlarda dünyaca etkilerini hissettiğimiz önemli bir tehlikedir.

Küresel çevre sorunlarından bir diğeri de ozon delinmesidir. Ozon, nefes aldığımız hava içinde bulunduğunda zararlı olmasına rağmen yerden 1540 km yukarıda bulunduğunda güneşten gelen morötesi dalgaların fazlasını süzerek dünya üstündeki yaşamı kanser yapıcı ışınlardan korumaktadır. Morötesi ışınların bazıları kısa dalga boylu ve çok yüksek enerjiye sahip elektromanyetik dalgalardan olup canlıların hücrelerindeki organik moleküllerin kimyasal bağlarını kırabilecek güçtedir.[87]

Dünyayı çevreleyen ozon tabakasının incelmesinde temel etken, Klor-flor-karbon bileşiklerinin atmosfere yayılmasıdır. Bu bileşiklerle ozon yoğunluğu morötesi ışınları tutma görevini yerine getiremeyecek derecede azalarak incelmektedir.[88]

Görüldüğü gibi insanları güneşin kanser yapıcı ışınlarından koruyan ozon tabakası yaşam için zorunludur. Ozon tabakasını işlevini yerine getirmediğinde insan ve diğer canlıların hayatını sürdürebilmesi mümkün değildir.

Yukarıda verilen örneklerden hava kirliliğinin başta insan sağlığı olmak üzere, bitki ve hayvan sağlığı üzerinde, iklim üzerinde, insanların faydalandığı gün ışığı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu görmekteyiz.

Bu sorunların etkileri bölgesel olarak kalmamakta tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. Özellikle hava kirliliğinin iklim ve ozon tabakasına etkilerini son yıllarda fazlasıyla hissetmekteyiz. Gerek kanser vakalarının artması gerekse daha ılık bir yeryüzüne doğru ilerlememiz bu etkilerin önemli kanıtıdır.

2. 4. 2. Su Kirliliği

İnsanlığın varoluşundan bu yana değişik amaçlar için kullanılan su, yenilenebilir nitelikli doğal kaynaklardan biridir. Yağışla yeryüzüne inen suyun bir kısmı geri buharlaşır, bir kısmı da akışa geçerek akarsulara, göllere ve denizlere ulaşır.

---

87 Berkes ve Kışlalıoğlu, s. 71.
88 Keleş ve Hamamcı, s. 90.

Güneş ısısının etkisiyle bu yüzeysel sular buharlaşarak bulutları oluştururlar ve tekrar yağış halinde yeryüzüne inerler. Bu olay sürekli tekrarlanarak yeryüzündeki su kaynaklarını besler.[89] Ancak geniş çapta erozyon, orman tahribi ve sulak alanların kurutulması gibi su döngüsünü bozan faaliyetler sonucu, su kaynakları kullanılamaz hale gelir. Ayrıca insan faaliyetleri sonucunda alıcı ortamdaki kirletici yükün artması, kaynağın kendi kendini yenileme kapasitesinin aşılmasına ve suyun kirlenmesine sebep olmaktadır.[90]

Dünyanın ¾'ünün sularla kaplı olduğu canlıların ağırlık olarak %75'inin sudan oluştuğu göz önüne alınırsa suyun, tüm canlıların yaşam koşullarını belirleyen temel faktörlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.[91] Dünyanın %75'lik kısmın sadece %3'ü tatlı su geri kalanı ise tuzlu sudur. Tatlı suların büyük bir kısmı dağ doruklarında kar ya da kutuplarda buz halindedir. Suların kullanılmaz hale gelmesi, canlı hayatın yok olması anlamına gelmektedir.[92]

Su kirliliğinin başlıca nedenleri tarımsal faaliyetler, sanayileşme ve yerleşim yerlerindeki atıklar şeklinde üç bölümde sıralanabilir. Tarımsal faaliyetlerde gerek tarla tarımında toprağın işlenmesi gerek hayvancılık yaparken oluşan atıklar kirliliğe sebep olmaktadır.[93] Ayrıca arazinin yanlış kullanılması sonucu erozyondan ötürü kirlenmeler oluşmaktadır. Sanayileşme sonucu kirlenme, yetersiz arıtma tesisleri sebebiyle sanayi artıklarının sulara karışmasıyla ortaya çıkarken yerleşme yerlerindeki atıklardan kaynaklanan kirlenme ise yersiz kanalizasyon, altyapı sistemleri ve çöp, moloz, inşaat, kullanma artıkları gibi katı artıklar sebebiyle ortaya çıkmaktadır.[94]

---

89 Necdet Aral, "İnsan ve Çevre İlişkileri", **Yeni Türkiye Dergisi Çevre Özel Sayısı**, s. 473.

90 Mehmet Karpuzcu ve Senem Bulut Bayar, "Su Kirlenmesinin Çevre Kirlenmesindeki Yeri ve Önemi", **Çevre ve Toplum Uluslar arası Sempozyum**, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 12-13 Nisan 1997, s. 71.

91 Keleş ve Hamamcı, s. 95.

92 Özdemir ve Yükselmiş, s. 36.

93 Keleş ve Hamamcı, s. 99-100.

94 Tuna, s. 54.

Su kaynaklarının kirlenmesi insan sağlığını tehdit etmektedir. Biyolojik olarak kirlenen suyu kullandığımızda tifo, dizanteri, kolera ve benzer hastalıklara yakalanma riskimiz yüksektir. Çünkü bu hastalıkların mikropları sular ile taşınmaktadır.[95]

Kirlilik sadece insan sağlığını olumsuz yönde etkilemez ayrıca suda yaşayan canlıların sağlığı da olumsuz etkilenir. Suyun arıtamayacağı kadar pislik deniz, göl ve ırmaklara bırakıldığında sudaki oksijen tamamen tükenir. Bunun sonucunda da balıklar ve atıkları ayrıştırarak zararsız maddelere dönüştüren bakteriler ölür. Sularda sadece oksijensiz yaşayabilen zararlı bakteriler kalır.[96]

Hayatımızda havadan sonra en çok kullandığımız doğal kaynak sudur. Örneğin temizlenmek için her dakika suya ihtiyacımız vardır. Bir şey kirlendiğinde suyu kullanırız. Fakat sular kirlendiğinde kullanabileceğimiz bir şey kalmamaktadır. Yani yaşam koşullarımızı belirleyen suların kirlenmesi bizi her yönden olumsuz etkilemektedir.

2. 4. 3. Toprak Kirlenmesi

Toprak, üzerindeki yeşil örtüsüyle, kültür bitkileri ile üzerinde yaşayan canlılarıyla, bünyesinde oluşturduğu mikrobiyolojik canlılar ile çok uzun yıllar içerisinde kendini yenileyebilen, iyi kullanılmadığı ve korunmadığı zaman da kısa sürede kaybedilen doğal bir kaynaktır.[97]

Toprak, yeşil örtü ve diğer zoolojik canlı varlıklarla birlikte oluşturduğu doğal ekosistemler içinde bir yandan biyolojik hayatın en önemli unsuru olmakta, insanlığın yararına üretimi mümkün kılan bir görev üstlenmekte, diğer yandan da biyolojik aktivitelerini geliştirerek sistemin sürekliliğini sağlayan yeşil örtü ve diğer canlıların desteği ile kendisini korumaktadır.[98]

---

95 Fersahoğlu, s. 118.

96 Çevre Kirliliği, **Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi**, c. 4, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1992, s. 282.

97 Toprak Kirliliği, http://www.cevreonline.com/CevreKR/toprak%20kirlilik.htm, (7 Nisan 2009).

98 Nemci Sönmez, "Çevre, Toprak, İnsan", **İnsan Çevre Toplum**, Ruşen Keleş (Hzl.), Ankara: İmge Kitabevi, 1992, s. 38.

Ayrıca toprak, insanın tarım, sanayi ve yerleşme amaçlarına uygun işlevler yüklenmekte, kendi özelliklerinden çok bu işlevler için kullanılmaktadır. Hızlı nüfus artışıyla, nüfusun ihtiyaçlarını karşılama ve insanın çevreye müdahalesi toprağın kirlenmesine sebep olmuştur.[99] Buna göre toprak kirliliği, "insan etkileri sonucu toprağın, tabii denge içerisinde normal, fiziksel ve jeolojik yapısında, yıpranma, tükenme ve bozulmalar meydana gelmesi"[100] şeklinde tanımlanabilir.

Toprak kirliliğinin en önemli sebebinin (hava ve su kirliliğinde olduğu gibi) yine insan faaliyetleri olduğu görülmektedir. Özellikle üretim ve tüketimin artması doğal kaynakları olumsuz yönde etkilemektedir. Ağaçların kesilmesi, ormanların azalması, çayırların aşırı otlatmayla verimsizleşmesi toprakların en verimli kısmının bir yerden bir yere taşınmasına yani erozyona sebep olmaktadır.[101]

Erozyon sonucu yok olan üç santim toprağın yeniden oluşması yüzyıllar sürebilir. Her yıl erozyonla birlikte toprağın verimini sağlayan, mikroorganizmaların barındığı, besin maddesi sağlayan en önemli kısmının taşınması ilerleyen zamanlarda ciddi beslenme sorunları yaşanacağının belirtisi olmaktadır. Diğer yandan erozyonla verimsizleşen arazi, hayvan ve bitkilerin de yaşam alanlarını daraltarak onları yok olmakla yüz yüze bırakmaktadır.[102]

Toprak kirliliğinin diğer bir sebebi de fazla ve yanlış gübrelemekten kaynaklanmaktadır. Toprağa aşırı miktarda kimyasal gübre verilmesi ve endüstriyel artıkların toprağa karışması, suyun yapısını bozduğu gibi toprağın yapısını da bozan etkenler arasındadır.[103] Diğer yandan endüstriyel artıkların toprağa karışmasıyla oluşan kimyasal maddeler insanlara ve hayvanlara ciddi zarar verir.[104]

Ayrıca endüstriyel tesislerin kârlılık ilkeleri gereği ulaşım, su, enerji ve yerleşim yerlerine yakın olması, yolların maliyet hesabı gereği düz ovalardan

---

99 Keleş ve Hamamcı, s. 106.
100 Dartma, s. 84.
101 Nazif Gürdoğan, "Sınırsız Büyümenin Ekonomik, Çevresel ve Kültürel Etkileri", **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri**, s. 49.
102 Özdemir ve Yükselmiş, s. 38.
103 Gürdoğan, s. 49.
104 Toprak Kirliliği, http://www.cevreonline.com/CevreKR/toprak%20kirlilik.htm, (7 Nisan 2009).

geçirilmesi ana yolları tarım alanlarına sokmuş ve bu yolların etrafında en verimli topraklar üzerinde endüstri kuruluşları hızla yayılmaya başlayarak başka bir ciddi sorun olarak belirmiştir.[105]

Yukarıda bahsedilen işlevleri gereği, insan yaşamının devamını sağlayan hava ve sudan sonra en önemli unsurun toprak olduğu anlaşılmaktadır. Toprağın kendisini ancak uzun yıllarda yenileyebilmesi onu korumak için daha fazla özen göstermemizi gerekli kılmaktadır. Buna rağmen özellikle son yıllarda artan erozyon, endüstriyel faaliyetler, yanlış gübreleme ve çeşitli artıklarla oluşan ciddi toprak kayıpları hayatımız için bu kadar önemli olan doğal kaynağımıza yeterince sahip çıkmadığımızı göstermektedir.

2. 4. 4. Ormanların Yok Olması

Orman, içinde her türlü ağacın, otun, çiçeğin, çalılığın, hayvanların, kuşların, böceklerin, bakterilerin bulunduğu bir ortamdır. Yani orman sadece ağaçtan ibaret olmayan yaşayan bir topluluğu ifade etmektedir.[106]

Ormanların hayatımızda önemli yararları vardır. Hayatımızın vazgeçilmez ihtiyacı olan suyu ağaçlar yaprakları, dalları, gövdeleri ve kökleri ile tutarak yağış sularını yüzeye ve yer altı kaynaklarına aktarılmasını sağlarlar.[107] Yani tabiattaki su döngüsünü gerçekleştirirler. Böylece kuraklık tehlikesine engel olurlar.

Ayrıca iklim dengesizliklerini yumuşatıp, yağışlı fırtınalara set çekerek su taşkınlarını ve selleri önleyip toprak oluşturmakla kalmayıp, bütün canlıları bünyelerinde barındırırlar. Ormanlar dev boyutta bir karbon monoksit kütlesi oluşturarak atmosferdeki karbon monoksitle dengeyi sağlar ve küresel ısınmayı önler.[108]

---

105 Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları, **Türkiye'nin Çevre Sorunları**, s. 246.
106 Tuna, s. 46.
107 Keleş ve Hamamcı, s. 115.
108 Özdemir ve Yükselmiş, s. 40.

Ormanın insan sağlığı açısından da önemi vardır. Yerleşim yerlerine yakın ormanlar kentlere temiz hava sağlamakta ayrıca insanların beden ve ruh sağlığına olumlu etkide bulunmaktadırlar.[109]

Ormanlar bu faydalarıyla bir nevi dünyamızın akciğerleri konumundadır. Fakat "bundan üç- dört bin yıl kadar önce yeryüzünde 6 milyar hektar orman bulunurken bugün, 1,5 milyarı tropik orman olmak üzere geriye sadece dört milyar hektar kalması"[110] dünyanın akciğerlerinin ne kadar zarar gördüğünü ortaya koymaktadır.

Orman kayıplarının önemli bir kısmı, tarım alanı açmak ve odun kesmekten kaynaklanmaktadır. Diğer yandan artan nüfusun ormanlık alanlara kayması, ormanlarda geniş yollar, yerleşim ve tarım alanlarının açılmasına sebep olarak orman kesimini körüklemektedir.[111]

Ayrıca orman yangınları da ormanların yok olmasında önemli bir yer tutmaktadır. Tarımsal kullanıma olanak sağlamak için ekonomik ve toplumsal koşulların yönlendirdiği yangınların yanı sıra kaza sonucu yangınlar da ormanlara ciddi zararlar vermektedir.[112]

Ormanların tabii çevrenin korunmasında, atmosfer ve toprak arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir role sahip olduğu açıktır.[113] Ormanların tahrip edilmesinin sonucunu, sadece ağaçların tükenmesi olarak düşünmek çok dar bir düşünce olur. Hayatımızda bu kadar önemli olan ormanların tahrip edilmesi aslında yeraltında ve yerüstünde bulunan tüm canlıları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

2. 4. 5. Gürültü Kirliliği

Gürültü, "insanların işitme sağlığını ve algılamasını olumsuz etkileyen, fizyolojik ve psikolojik dengelerini bozabilen, iş performansını azaltan çevrenin

---

109 Keleş ve Hamamcı, s. 114.
110 Özdemir ve Yükselmiş, s. 39.
111 Berkes ve Kışlalıoğlu, s. 74.
112 Keleş ve Hamamcı, s. 117.
113 Tuna, s. 53.

hoşluğunu ve sakinliğini yok ederek niteliğini değiştiren önemli bir çevre kirliliği" [114]şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu tanımdan aslında gürültünün direk hava, su, toprak gibi bir değerin bozulmasından ortaya çıkmadığı, ancak diğer çevresel değerlerin algılanmasını etkileyen, sağlık bozucu bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

Gürültüye sebep olan kaynaklar, yapıların içinde; ev araçları, müzik setleri gibi elektronik sistemlerden ve yaşam faaliyetlerinden kaynaklanan gürültüler şeklinde iken yapı dışındaki gürültü kaynakları ise, ulaşım gürültüleri, endüstri gürültüleri, yapım gürültüleri, çocuk bahçeleri, atış alanları gibi reaksiyon gürültüleri, ticari amaçlı gürültüler şeklindedir.[115]

Gürültüye sebep olan kaynaklara baktığımızda, bu kaynakların aslında en çok kentlerde olduğunu görürüz. Kentlerde nüfus artışının fazla olması, sanayileşme ve teknolojik gelişmeler gürültülü bir ortamda yaşamayı zorunlu hale getirmektedir.

Gürültü insan sağlığı üzerinde özellikle ruh sağlığı, sinir sistemi ve işitme duyusunda olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Aşırı gürültüde yoğunlaşma ve dikkat yeteneği azalmakta, reaksiyon kapasitesi zayıflamaktadır. Vejatif sinir sisteminin etkilenmesiyle yorgunluk, uyku bozuklukları, baş ağrıları ve dolaşım sistemi bozuklukları ortaya çıkmaktadır. Aşırı gürültüye maruz kalanlar da işitme kaybı yaşanmaktadır.[116]

Günümüzde etrafımızdaki insanlardan bu şikâyetlerin en az birini işitmekteyiz. Şehirlerde yaşayan insanların gürültüden uzak bir şekilde yaşamalarının mümkün olmaması giderek insanları daha yorgun ve tahammülsüz hale getirmektedir.

---

[114] Türkiye'nin Çevre Sorunları, s. 439.
[115] Türkiye'nin Çevre Sorunları, s. 440-441.
[116] Özdemir ve Yükselmiş, s. 44.

2. 5. Çevre Sorunlarına Yönelik Çözüm Arayışları

2. 5. 1. Uluslararası Düzeyde Çözüm Arayışları

Üretim ve tüketimin olduğu her yerde çevre sorunlarının olması kaçınılmazdır. Fakat çevre kirlenmesinin ve bozulmasının önlenemez ve geri dönülmez bir niteliğe dönüşmesini bugünkü ve gelecek kuşakları tehdit edecek boyuta ulaşmasını haklı gösterecek hiçbir mazeret yoktur. İşte, çevre koruma düşüncesi bu aşamada oluşarak çevre kirliliğini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Daha ileriki aşamada ise çevre kirliğinin üretim ve tüketim aşamasından önce yatırım aşamasında önlenmesini amaçlamaktadır.[117]

Özellikle sanayi devrimiyle üretim ve tüketim artmış bunun sonucunda da çevreye yönelik tehditler artmaya başlamıştır. Yani kalkınma arttıkça çevre sorunları oluşmaya başlamıştır. Çevre sorunlarının sınır tanımayarak ilerlemeye başlaması çevreyi bütüncül bir yaklaşımla ele almamızı gerekli kılmıştır. Çevre konusu bütün ülkelerin gündemi arasına girerken durumun olumsuz yönde hızla ilerlemesi çevre sorunlarını uluslar arası gündeme taşıyarak ülkeler arası işbirliğini zorunlu kılmıştır.

Uluslar arası düzeyde, çevre konusu birçok ülkenin katılımıyla ilk kez 1972'de "Stockholm Konferansı" olarak adlandırılan "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı"nda ele alınmıştır.[118]

Konferans, "İnsanın, şerefli ve huzurlu bir hayata izin verecek kalitede bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve elverişli hayat şartları içinde yaşamasının temel hakkı"[119] olduğunu kabul etmiştir. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi tüm insanlığın esenliği ve ekonomik gelişmenin temel öğesi sayılarak, bu bağlamda tüm hükümetlerin bunu sağlamakla görevli olduğu vurgulanmış, uluslararası iş birliği ve dayanışmanın önemine vurgu yapmıştır.[120] Toplantının sonunda 5 maddeden oluşan eylem ve tavsiyeler kabul

---

117 Sabri Yavuz, "Çevre Üzerine Düşünceler", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 133.
118 Bulca, s. 333.
119 Birsen Gökçe, "Toplum Bilimi ve Çevre", **Toplum ve Çevre**, s. 19.
120 "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Stockholm Deklarasyonu", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 188, 190.

edilmiştir. Bu maddeler; genel olarak kirlenme, deniz kirlenmesi, insanların yerleşik olduğu yörelerin yönetimi, kirlenmenin eğitsel, bilgi edinme, sosyal ve kültürel yönleri şeklinde sıralanmıştır.[121]

Stockholm Konferansı'nı takiben, alınan kararların ekonomik kalkınma ve çevre ile arasındaki ilişkileri belirleyen Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) oluşturulmuştur. Bu program Birleşmiş Milletler Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanarak 1987 yılında Ortak Geleceğimiz Raporu'nda "Sürdürülebilir Kalkınma" modelini gündeme getirmiştir.[122] Bugünkü kuşakların gereksinim ve beklentilerini tehlikeye atmadan karşılamak şeklinde tanımlanan sürekli ve dengeli kalkınma kavramı uluslararasında ve nesiller arasında adaletli kaynak dağılımını öngörerek çevre kavramına yeni bir boyut eklemiştir. Bu bağlamda çok sayıda uluslararası faaliyet sürdürülmüştür.[123]

Sürdürülen faaliyetlere BM'nin ihtisas kurumları olan, Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNEP) tarafından da katkı sağlanmıştır.[124]

UNEP dünyanın değişik yerlerinde nüfus, besin, doğa koruma, su kaynakları, çölleşme sorunları, teknik işbirliği v.b. konularda konferanslar düzenleyerek çalışmalarını sürdürmüş, çevre koruma ve kalkınmada yöntem ve ilkelere dönük uygulamalara ışık tutan faaliyetlerini yaygınlaştırmıştır. Bu çalışmalar ve özellikle ortak geleceğimiz raporunun görüş ve ilkeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Dünya kamuoyunu etkileyerek, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaptığı hazırlık toplantıları ile 1992- Rio toplantısına giden yolu açmıştır.[125]

---

121 Bulca, s. 333.

122 Sücaattin Kırımhan, "Türkiye'de Çevre Sorunları ve Çevre Politikası", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 165.

123 Hasan Dikici, "Çevre ve İnsan", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 130-131.

124 Necla Yıkılmaz, **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, Ankara: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını, 2003, s. 145.

125 Nemci Sönmez, " Ortak Geleceğimiz Stockholm 1972- Rio 1992 ve Sonrası", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı,** s. 195-196.

Stockholm Konferansı ve UNEP'le birlikte temel çevre ve kaynak sorunlarının neden ve sonuçlarının anlaşılıp kavranması, kirlenmeyi önleyici, giderici teknikler ve bilimsel bilgi birikimi yönünden önemli gelişmeler olmuş, çevrenin sorunlarına ilişkin bilgilenme önemli ölçüde artmıştır.[126]

Daha sonra 3–14 Haziran 1992 tarihinde dünyanın bugünkü durumunun gözden geçirildiği Rio Zirvesi toplanmıştır. Bu zirvede katılımcılar, dünyamızın gelecekteki kalkınmasının ekonomi, toplum ve çevre açılarından sürdürülebilir olmasının nasıl sağlanabileceğinin belirlenmesinin zorunlu olduğu görüşü üzerinde anlaşarak global düzeyde çevre politikası esaslarını belirlemişlerdir.[127] Bu esaslar 5 belge halinde sunulmuştur: Birinci belge; insani kalkınma ve refah için yapılan çalışmalarda ülkelerin hak ve sorumluluklarını tanımlayan Rio Deklarasyonu, İkinci belge; çevre ve kalkınma faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamayı ve bu bağlamda programlar oluşturmayı amaçlayan eylem planı (Gündem 21), üçüncü belge; ormanların sürdürülebilir kalkınmasına yönelik geliştirilen ilkeler, dördüncü belge; sera gazlarının ve ozon tabakasını incelten diğer gazların emisyonunu azaltmayı amaçlayan İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması, beşinci belge; Dünyamızda tüm canlıların korunması ve geliştirilmesi için tedbirler alan Biyolojik Çeşitlilik Anlaşması'dır.[128]

Uzun çalışmalar sonucu gerçekleştirilen Rio Zirvesi'nden beklenen sonuç alınamamıştır. Bunun en önemli nedenlerinin başında, Güney- Kuzey ülkeleri arasındaki yaklaşım ve beklenti farklılıkları, finansman sorunları ve ABD'nin mali bakımdan yük getiren belgelere karşı olumsuz tutumunun geldiği belirtilmektedir. Her ne kadar zirveden beklenen sonuç alınamasa da global bir çevre sözleşmesi için önemli bir aşama oluşturduğu söylenebilir.[129]

Rio Zirvesi'nde iklim değişikliğine neden olan insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan gazların emisyonlarının azaltılması amacıyla imzaya açılan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. 1995 ve 1996 yıllarında yapılan

---

126 Bulca, s. 334.
127 Kırımhan, s. 165.
128 Sönmez, s. 199-201.
129 İbrahim Kaboğlu, **Çevre Hakkı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s. 139.

taraftar toplantılarından bir sonuç alınamamıştır.[130] 3. Taraftar toplantısı 1997 tarihinde Japonya'nın eski imparatorluk başkenti Kyoto'da yapılmıştır. Uzun tartışmalardan sonra taraf ülkelerin sera etkisine yol açan gazların havaya karışmasını engelleyecek ya da azaltacak önlemler konusunda uzlaşmaya varmasıyla Kyoto Protokolü imzaya açılmıştır.[131]

Bu protokole göre sanayileşmiş ülkeler, 1990'daki bileşik sera etkisi oluşturan gaz emisyonlarını 2008–2012 yılları arasında %5 oranında azaltacaklarını oy birliği ile kabul etmişlerdir. Kyoto Protokolü 16 Mart 1998 tarihinde imzaya açılarak sanayileşmiş gruptan kaynaklanan 1990 yılı toplam karbondioksit emisyonun en az %55'ini açıklayan gelişmiş ülkeler dâhil olmak üzere, sözleşmeye katılan en az 55 ülkenin onayını aldıktan 90 gün sonra yürürlüğe gireceği kabul edilmiştir.[132]

Uluslararası hukuk içinde bağlayıcı olabilmek için, 1990'da sera etkisi yaratan gaz salımlarının en az yüzde 55'inden sorumlu olan ülkelerin imza atmış olmasını şart koşan anlaşma, dünyadaki bütün salımın yaklaşık dörtte birinden tek başına sorumlu olan ABD'nin 2001'de çekilmesiyle ciddi şekilde sarsılmış, fakat 2004'de Rusya'nın protokolü imzalamasıyla 2005 yılında yürürlük kazanmıştır.[133]

Protokole imza atan her ülke, kendi özgün hedefini tutturmaya söz vermektedir. Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin sera gazı indirim oranları yüzde 8, Japonya'nın da yüzde 5 olarak belirlenmiştir. Bu gruptaki bazı ülkelerin indirim oranları %5'in altında iken bazılarından da şimdilik kısıtlama yapmaları talep edilmemiştir.[134]

Sanayileşmiş ülkeler toplam salınım oranlarını 1990'dan 2000'e kadar %3 oranında azaltmışlardır. Fakat bu düşüşün en önemli sebebinin Sovyet ülkelerin ekonomisindeki çöküş olduğu belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler, sanayileşmiş

---

130 Yıkılmaz, s. 303.
131 Kyoto Sözleşmesi Yürürlüğe Girdi, 2005, http://www.hayrettinkaraca.com/index.php?action=article&article_id=30, (9 Nisan 2009).
132 İklim Değişikliği Sözleşmesine Dair Kyoto Protokolü, http://www.iklim.cevreorman.gov.tr/kyoto/tur.htm, (9 Nisan 2009).
133 Kyoto Protokolü, http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Kyoto_Protokolü, (9 Nisan 2009).
134 Özey, s. 229.

ülkelerin 2010 yılı için belirlenen hedeften fazlasıyla saptığını söylerken, 2010'daki salım oranının 1990'a göre %10 fazla olacağını belirtmişlerdir.[135]

Stockholm Konferansı'ndan günümüze her ne kadar insanların çevre sorunlarına karşı daha bilinçli olmaları sağlansa da günümüzde özellikle hava, su, toprak kirliliğinin hızla artması, ormanların giderek yok olması, kısacası çevre sorunlarının hızla ilerlemesi yapılan değerlendirmelerin çok da olumlu sonuçlar vermediğini göstermektedir.

2. 5. 2. Ulusal Düzeyde Çözüm Arayışları

Türkiye 1972 Stockholm Konferansı'ndan bu yana uluslararası gelişmeler paralelinde, kalkınmasını, çevrenin korunmasını, geliştirilmesini ve gelecek nesillere güzel bir şekilde bırakılmasını sağlayacak bir modeli benimsemektedir.[136]

İlk defa 1982 Anayasasının 56. maddesi, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu yasal olarak vurgulamıştır. Yine aynı maddede çevrenin korunması ve geliştirilmesi sorumluluğu devlete ve vatandaşa görev olarak verilmiştir.[137]

Anayasada çevrenin bir hak olarak kabul edilmesini takiben bir yıl sonra 1983 yılında Çevre Kanunu yürürlüğe girmiş. Çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik gerekli girişimleri, sosyal ve kalkınma hedeflerine uyumlu olarak belirli ve hukuki esaslara göre düzenleyerek çevre konusunda ilk ve kapsamlı bir yasa olma özelliğine sahip olmuştur.[138] Bu kanunla birlikte ilerleyen yıllarda Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği, Gürültü Yönetmeliği, Su Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği, Katı Atıklar

---

135 Kyoto Protokolü, http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Kyoto_Protokolü, (9 Nisan 2009).

136 İmren Aykut, "2000'li Yıllara Doğru Dünya'da Çevre Sorunları ve Türkiye", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 222.

137 Ertekin Durutürk, "Çevre ve Siyaset",**Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 123.

138 Fehim Üçışık, "Türk Çevre Mevzuatına Genel Bakış", **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri**, s. 263.

Yönetmeliği, Tehlikeli Kimyasal Atıklar Yönetmeliği çıkarılarak kanunun tam anlamda işlerliği sağlamaya çalışılmıştır.[139]

Bu gelişmeler çerçevesinde 1991 yılında her türlü çevre kirliliğinin önlenmesi için hukuki ve teknik çalışmaları yürütmekle görevli Çevre Bakanlığı kurulmuştur.[140] Çevre Bakanlığının kuruluşundan sonra, çevreyi ilgilendiren konulardaki kanuni düzenlemeleri çevre bilimi uzmanlığı ile ele almak, çevreyi koruyucu ve geliştirici, çevre sorunlarını önleyici düzenlemelerin yerleştirilmesi amacıyla 1992 tarihinde TBMM Çevre Komisyonu oluşturulmuştur.[141]

Çevre Araştırma Komisyonu çalışma döneminde, Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD), Çevre Koruma ve Ambalaj Atıklarını Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO), Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), gibi gönüllü kuruluşlarla işbirliği içinde olmuştur.[142]

Ayrıca kanun ve yönetmeliklere göre çevre sorunlarında birinci derecede yetkili ve sorumlu kuruluşlar; valilikler, kaymakamlıklar ve yerel yönetimler olarak belirlenmiştir.[143]

Bütün bunlar çevrenin korunması ve geliştirilmesi için çok olumlu yaklaşımlar olmuştur. Tüm bu uygulamalardan Türkiye'nin çevre konusunda ayrıntılı bir mevzuata sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemiz, çevre konusunda ulusal düzeydeki düzenlemelerinin yanı sıra uluslar arası düzeyde de bazı çevre anlaşmaları ve sözleşmelerine taraf olmuştur. Bu

---

139 Doğancan Akyürek, "Çevre Sorunları", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 128.
140 Fehim Üçışık, "Türk Çevre Mevzuatına Genel Bakış", **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri**, s. 264.
141 Ertekin Durutürk, "Çevre ve Siyaset", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 125.
142 İmren Aykut, "2000'li Yıllara Doğru Dünya'da Çevre Sorunları ve Türkiye", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 222.
143 Doğancan Akyürek, "Çevre Sorunları", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 128.

sözleşmelerden en önemli iki sözleşme "Stockholm Konferansı (1972) ve Rio Zirvesidir (1992)."[144]

Stockholm konferansı sonrasında 1970'li yıllarda çevre sorunları her ne kadar anayasamızda düzenlenmemiş olsa da çevrenin korunması ile ilgili birçok gönüllü kuruluş bu alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu gönüllü kuruluşların başında Ankara ve Türkiye Hava Kirliliği ile Savaş Dernekleri, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu Derneği, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Derneği gelmektedir. Çevrenin bozulmasını önlemek, çevre değerlerini korumak ve geliştirmek, amacıyla teknik, bilimsel, eğitici çalışmalar yapan bu kuruluşlar çevre sorunları konusunda kamuoyunun bilinçlenmesini sağlamışlardır. [145]

Rio Zirvesi'ne kadar olan süreçte çevre konusu Anayasamızda tam anlamıyla yasa haline getirilerek hukuki anlamda işlerlik kazanmıştır. Rio Zirve Konferansına ülkemizi temsilen zamanın Başbakanı ile Çevre Bakanı ve ilgili kamu görevlileri, gönüllü kuruluş temsilcileri, sanayiciler, öğretim üyeleri medya temsilcilerinden oluşan büyük bir grup katılmıştır.[146] Ülkemiz Rio Zirvesi'nde İklim Değişikliği Sözleşmesi haricinde Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesine, İnsani kalkınma ve refah için yapılan çalışmalarda ülkelerin hak ve sorumluluklarını tanımlayan Rio Deklarasyonuna, çevre ve kalkınma faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamayı ve bu bağlamda programlar oluşturmayı amaçlayan eylem planına (Gündem 21), ormanların sürdürülebilir kalkınmasına yönelik geliştirilen ilkelere taraf olmuştur. [147]

Türkiye İklim Değişikliği Çerçeve antlaşması ve bu antlaşmayla bağlantılı Kyoto Protokolü'nü gelişmiş ülkeler arasında kabul edilip Avrupa ve ABD'ye denk yükümlülükler altına girmeyi reddettiği için imzalamamıştır. Nitekim önceki konumuzda da belirttiğimiz gibi Kyoto Protokolü gelişmiş ülkelerin 2012 yılında karbon emisyonlarını azaltarak 1990 seviyesine indirmelerini öngörülmektedir. Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında değerlendirilmesi gerektiğini düşünerek önce bu

---

144 Nesrin Algan, "Çevre Gerçeğinin Küresel Düzeyde Ele Alınışı", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, s. 213, 215.
145 Ruşen Keleş, "Çevre ve Siyaset", **İnsan Çevre Toplum**, s. 163-164.
146 Sönmez, s. 205.
147 Algan, s. 215.

anlaşmaya taraf olmamıştır.[148] Daha sonra 2009 yılının Mayıs ayında protokolü imzalamıştır.[149]

Rio Zirvesi'yle birlikte Türkiye sürdürülebilir kalkınma ilkesini benimsemiştir. Bu ilke alanında yapılan çalışmalar, doğa, insan ve teknoloji (sürdürülebilir kalkınmanın temel öğeleri) arasında bozulan dengeleri yeniden oluşturmak amacıyla proje oluşturmak ve modeller geliştirmek şeklinde özetlenebilir.[150]

1960'lı yıllardan başlayarak planlı kalkınma dönemine giren Türkiye'de dünyada çevre konusunda yaşanan gelişmeler paralelinde, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren çevre kavramı ayrı bir başlık altında ele alınmış, çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik politikalar üretilmeye ve uygulanmaya çalışılmıştır. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren de "sürdürülebilir kalkınma" ilkesine göre uygulamalar hız kazanmıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sürdürülebilir kalkınma kavramı temel alınarak ilk kez ve açık olarak, sosyal ve ekonomik gelişme için çevre korunmasının gerekli olduğu kabul edilse de planın, tarım, madencilik, sanayi, enerji ve kentleşme altındaki politikaları, sürdürülebilir gelişme kavramı doğrultusunda çevre politikaları ile bütünleştirilememiştir. Yine Yedinci ve Sekizinci Kalkınma Planlarında bu ilkeye göre düzenlemeler yapılsa da çevre politikalarında tam anlamıyla bir bütünlük sağlanamamıştır.[151]

Kalkınma projelerinin hazırlanmasında etkili işbirliği yapılmaması, ilgili kurum ve kuruluşlar dışındaki koordinasyon yetersizliği, finansman yetersizliği gibi sebeplerle kalkınma planlarından istenilen sonuç alınamamıştır.[152]

Tüm bu gelişmelerden ülkemizin çevre sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetlerinin, sorun etrafında kamuoyu oluşturma ve politikalar geliştirme gibi önleyici tutum benimsediği görülmektedir. Ulusal düzeyde alınan önlemler ve uluslar

---

148 Özey, s. 232.
149 "Türkiye Kyoto Protokolünü İmzaladı" http://www.haberx.com/turkiye_kyoto_protokolunu_imzaladi(17,n,10251544,320).aspx
150 Sönmez, s. 206.
151 Pınar Kılıçoğlu, **Türkiye'nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005, s. 153-157.
152 Sönmez, s. 205.

arası düzeyde taraf olunan anlaşmalar değerlendirildiğinde çevre sorunları konusunda bir bilinç oluştuğu görülmektedir. Fakat bu bilinç tahribatın durdurulması için yeterli görülmemektedir.

Çevre sorunları konusunda bütüncül bir çözüm için, çevreye verilen zararların telafi edilmesini amaçlayan politikaların ileriye dönük önleyici politikalara dönüşmesi gerekmektedir.[153]

2. 6. Çevre ve Eğitim

İnsan bir çevrede doğar, büyür gelişir ve olgunlaşır. Eğitimin hedefi de bireyin büyümesi, gelişmesi ve olgunlaşmasını sağlamaktır. İşte bu süreçte çevre çok önemlidir. Çevre ne tür şeylerin öğrenileceğini veya ne gibi değişiklikler olacağını, olgunlaşma ise birey için bu değişikliklerin ne ölçüde cereyan edeceğini belirler. Buna göre çevre ve gelişme birbirinden ayrı düşünülemez.[154] Buradaki çevre daha çok sosyal çevre olarak düşünülse de, fizikî çevrenin de çevre kapsamına girdiği unutulmamalıdır.

İnsan yaşadığı sürece çevresiyle etkileşim halinde gelişimini sürdürür. Bu etkileşim karşılıklı olarak kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz şekilde gerçekleşmektedir. Örneğin çevrenin yeşil bitki örtüsü ile kaplanması, temiz bir hava ve huzurlu bir ortam insanın birçok yönden sıkıntılarını giderirken küçük konutlarda kalabalık ailelerin yaşaması, kolay ve rahat hareket edebilecek, koşup yürüyecek alanların olmaması, insanların psikolojik durumunu bozmaktadır. Diğer yandan bozulan insan sağlığı ve psikolojisi de çevreyi olumsuz yönde etkilemektedir.[155]

Sadece doğal çevrenin değil sosyal çevrenin de insanın kişilik ve karakter gelişimi üzerinde etkisi vardır. Ferdin davranışlarında içinde bulunduğu toplum belirleyicidir. Bireyin kişi olarak, toplumun bir üyesi olarak özellikleri, kalıtımla

---

153 Keleş, s. 182.
154 Rudolf Pinter, **Eğitim Psikolojisi,** Sabri Akdeniz (çev.), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1987, s. 69.
155 Aykaç ve Argun (hzl.), s. 33,64.

getirdiği gizli güçleri kullanarak öğrendiğine, çevresiyle ilişkilerden edindiği tecrübelere ve bunlardan çıkardığı sonuçlara bağlıdır.[156]

Tabii ve sosyal çevrenin insanın ruh yapısını rahatlatıcı özelliklere sahip olması toplumun barış ve mutluluğu için önemli etkenlerdir. Çünkü ruh ve sosyal dünyasında bireyin huzurlu olması, temel özelliklerini muhafaza etmesini, bozulmasını ve yozlaşmasını engelleyecektir.[157]

İnsanın kişilik ve karakter gelişiminde, yaşamının düzeni ve huzurunda temiz bir fizikî çevre ve kendine has değerleriyle kurulmuş sağlıklı bir sosyal çevre bu kadar önemli ise, bu huzurlu ortamın oluşması için çevreye saygı duymak ve onu korumak gerekmektedir.

İnsanların çevreye gereken saygıyı gösterebilmesi için ilk önce kendi temel değerlerini bilmesi gerekmektedir. İnsan ne kadar kendini tanırsa, çevresini de o kadar tanıyacaktır. Ve etrafındaki hayvan ve bitkilerin de can taşıdığını bilerek, onların da içinde bulunduğu tabii çevreye müdahale etmeyecektir.[158] Bu bilinç de bireye ancak eğitimle verilebilir.

Çevreye karşı tutum ve bakış açımızı belirleyecek olan eğitim ailede başlamalıdır. Çünkü çocukluk dönemi kişiliğin yapılanması açısından çok önemlidir. Bu dönem, çocuğun iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt etmeyi öğrendiği ve kendisine özgü bir kişilik geliştirdiği bir dönemdir.[159] Bu yüzden çocukluk döneminde çocuğa çevreye karşı olumlu ve saygılı bir tutum oluşturacak bir eğitim verilmelidir. Daha sonra bu eğitim "ilk ve orta öğretimde şekillenmeli, halk eğitimi ile de güçlendirilmelidir."[160] Her bireye verilmesi gereken bu eğitim sadece çevreyi tanıtıcı ve nelerin yapılmaması gerektiğini bildirir nitelikte olmamalıdır. Çevre eğitimi, her

---

156 Sabri Akdeniz, " **Eğitim Sosyolojisi"**, 3. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994, s. 37.

157 Aykaç ve Argun (hzl.), s. 33.

158 Aykaç ve Argun (hzl.), s. 34

159 Aydın Halil, "Çevre Eğitiminde Doğru Mesaj", Elektronik Versiyon, Ekoloji Magazin, 2005, 6. sayı, s. 22-31, (1 Mart 2009).

160 Metin Eriş, "Çevre Kirliliği Üzerine Düşünceler ", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı,** sayı.5, (Temmuz-Ağustos 1995), s. 469.

yaştaki insanın çevreyi koruma konusunda bireysel sorumluluk taşımasını, bireyin daha iyi bir çevrede yaşaması için etkin, katılımcı ve sorgulayıcı olmasını sağlamalıdır.[161]

Bu eğitimde dinden de yardım alınmalıdır. Çalışmamızın İslam ve Çevre bölümünde görüleceği üzere çevre eğitimi dinin önemli katkılar sağlayacağı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuda anayasamızın 56. Maddesinde "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşın ödevidir"[162] denilmektedir. Bu doğrultuda çevreyi korunmak ve çevre kirliliğini önlenmek özelde her bireyin genelde devletin en önemli görevidir. Ülkemizde bugün ortaya çıkan sorunların ana nedenlerinden birisi bilgi edinme ve bilinçlenmede karşılaşılan eksikliklerdir. Çevre bilincine sahip olmayan ve kendini tanımayan bir insan, yaşadığı dünyayı kötü bir şekilde kullanarak yaşanmaz hale getirir. Bireye çevrenin, geçmişten kalan bir miras değil; korunması, geliştirilmesi ve gelecek nesillere en güzel şekilde devredilmesi gereken bir emanet olduğubilinciverilmelidir.[163] Bunun için de Çevre'nin müstakil ders olarak okul müfredatlarında yer alması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

---

161 Hasan Dikici, " Çevre ve İnsan", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, sayı. 5, (Temmuz- Ağustos 1995), s.134.

162 Aydan, Bulca, "Çevre Sorunları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.2 İletişim Yayınları, 1983, s. 334.

163 T. C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Çevre Eğitimi ve Önemi, http://www.cevreorman.gov.tr, (5 Mart 2009), s. 1.

3. İSLAM VE ÇEVRE

Dilimizdeki karşılığı çevre bilimi olan ekoloji bilim dalı çalışmamızın birinci bölümünde de bahsettiğimiz gibi sistematik olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Önceleri sadece bitki ve hayvan topluluklarını inceleyen ekoloji ancak yirminci yüzyılda insanı da bu inceleme alanına dahil etmiştir.

Buna karşılık Kur'an-ı Kerim perspektifinden çevreye baktığımızda, günümüzdeki çevre sorunlarının yaşanmadığı bir zamanda İslam dini insanın Allah ile olan ilişkilerini düzenlediği gibi, canlı cansız diğer varlıklarla olan ilişkilerini de düzenlemiştir. İslam, varlık âleminin yaratılış amacına uygun bir şekilde varlığını sürdürülebilmesini her türlü aşırılıktan uzak, eşyanın tabiatına uygun bir disipline bağlamıştır.[164]

Yüce Allah bu disiplin içinde insana müstesna bir yer vererek onu mahlûkatın en şereflisi kılmıştır. Kur'an insana kâinatın nasıl yaratıldığı, niçin yaratıldığı konusunda çeşitli bilgiler verdiği gibi, insanın kâinatla ilişkisinin nasıl olması gerektiği konusunda da yol göstermiştir.[165]

Yüce Allah insan çevre ilişkisinin nasıl olması gerektiği konusunda kural ve kaideler koyarken bu kuralları Hz. Muhammed'in uygulamalarıyla hayata geçirmiştir. Peygamberin çevre konusunda yaptığı icraatlar ve söylediği sözler çevre bilincinin oluşmasına ve yaşadığımız çevre problemlerinin çözümüne ciddi bir katkı sağlama özelliğine sahiptir.[166]

Kur'an-ı Kerim çevre konusunda insanları bilgilendirirken Hz. Peygamber de bu bilgilerin uygulayıcısı olmuştur.

Çalışmamızın bu bölümünde yukarıda bahsettiklerimiz çerçevesinde Kur'an'da çevre konusundaki kavramlara değinerek insanın bu bağlamdaki yerini ve görevini

---

164 Fersahoğlu, s. 215.
165 Bayraktar, s. 25-26.
166 Muhit Mert, "Çevre Bilinci Oluşturmada İslam'ın Katkısı Üzerine", **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 15-16 Mayıs 2008, s. 29.

açıklayacağız. Uygulama konusunda da Peygamberimizin örneklerinden yararlanarak çevre-insan ilişkisinin nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışacağız.

3.1.Kur'an-ı Kerim'de Çevre ile İlgili Kavramlar

3.1.1. Yerküre/ Dünya

Allah kâinatın insan için ne ifade ettiğini bize öğretmekte ve çevre bilincinin ilk hareket noktasını vermektedir.[167]

"O Allah ki, yeryüzünü sizin için bir döşek, gökyüzünü bir bina yaptı."[168]

"Allah, yerküreyi size beşik yapandır."[169]

Kur'an, yeryüzünü zürriyetimizin yetişmesi için hazırlanmış bir beşiğe ve üzerinde her türlü yorgunluğumuzu çıkardığımız, istirahatını yaptığımız bir döşeğe benzetmiştir.[170]

Ayetlerdeki döşek ve beşik kavramı yeryüzünün insan için yaratıldığını göstermektedir. Allah insanı yaratmadan önce onun yaşayabileceği maddî bir çevre ve yerküresini yaratmıştır.[171]

Kur'an yeryüzünü ve gökyüzünü bir bütünlük içinde ele alarak bir eve benzetmiştir. İnsan kendi evini nasıl temiz tutuyor ve kirletmiyorsa çevrenin de kendi evi gibi pak ve temiz olması gerektiğini bilmelidir. [172]

Kur'an'a göre insan üyesi olduğu aileye karşı sevgi ve saygıyla yükümlü olduğu gibi, üyesi olduğu gök, yer ve binlerce varlığa karşı da sevgi ve saygı temelli bir

---

[167] Bayraktar Bayraklı, **Kur'an'da İçsel-Sosyal-Maddi Çevre Kavramları**, 1.Basım, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009, s. 417.
[168] Bakara Suresi, 2/ 2.
[169] Taha Suresi, 20/ 53.

[170] İbrahim Canan, **Ayet ve Hadislerde Çevre Ahlakı**, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1995, s. 15-16.
[171] Bayraktar Bayraklı, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, ,İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007, c.12 s. 276.
[172] Canan, s. 16.

davranış geliştirmelidir. Bu anlayış içinde olan insanın çevresini kirletmesi, dengeyi bozması bu tür davrananlara karşı duyarsız kalması mümkün değildir.[173]

Diğer taraftan kâinattaki her varlığın, Allah'ın varlığına işaret etmesi kâinatın Allah'ın bir eseri olarak algılamamız ve korumamız gerektiğini göstermektedir.[174]

Yukarıdaki ayetler ve açıklamalar ışığında Allah kâinatı insanın hizmetine sunmuş onun yaşayacağı ortamı yaratmıştır. İnsan da kâinatı, yüce yaratıcının eseri olarak görmeli ve ona göre korumalıdır. Yaşadığımız dünya hepimizin evidir. Orada yaşayan canlılar da bizim akrabamız yakınımız gibidir. Evimizi, ailemizi, yakınlarımızı nasıl koruyorsak, aynı şekilde çevremizi de korumalıyız. Çünkü bu dünyadan başka yaşayacağımız bir mekân yoktur.

Yerkürenin bizim için neyi ifade ettiğini açıkladıktan sonra dünyanın bize sunduğu maddî çevreyi su, hava, toprak, yeşil dünya ve bunların arasındaki ekolojik denge kapsamında ele alacağız.

3.1.2. Su

Kur'an'da su sözcüğünün 63 ayette geçmesi[175] İslam'ın suya ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Allah Enbiyâ Sûresi 30. ayette hayatın kaynağının su olduğuna işaret etmektedir:

"Peki, o küfredenler görmediler mi ki gökler ve yer bitişiktiler de Biz onları ayırdık. Hayatı olan her şeyi sudan yaptık. Hala inanmıyorlar mı?"[176]

Diğer bir ayette canlıların sudan yaratıldığına işaret edilmektedir:

"Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır."[177]

---

[173] Şahin Efil "Kur'an'da Çevrenin Metafizik Temeli ve Çevre Ahlakı", **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 15-16 Mayıs 2008, s. 29.
[174] Bayraklı, **Kur'an'da İçsel-Sosyal-Maddi Çevre Kavramları**, s. 418.
[175] Fersahoğlu, s. 288.
[176] Enbiyâ Sûresi, 21/ 30.

Bu ayetler canlıların sudan yaratıldığını göstermektedir. Suyun bütün canlıların kökeninde kullanılan bir bileşim olduğu vurgulanmaktadır.[178] Ayetlerde canlı kavramı sadece bitki, hayvan ve insan olarak değil toprak, hava ve diğer varlılar olarak da ele alınmıştır. Tüm canlıların sudan yaratılması diriliğin sudan çıktığını göstermektedir. [179] Buradan hayatımızdaki suyun öyle sıradan bir madde olmadığı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan yukarıda belirttiğimiz gibi bitkiler de canlılar âlemine girdiği için onlar da suyun toprakla buluşmasından oluşmaktadırlar:[180]

"Yeryüzünü görürsün ki kupkurudur; fakat biz ona su indirdiğimiz zaman yeryüzü kıpırdanır, kabarır, her çeşitten iç açıcı bitkiler verir."[181]

Ayrıca Allah yeryüzüne gökten tertemiz su indirerek hayatımız için gerekli olan nimetleri bize sunmuştur:

"İnsan yediğine bir baksın! Doğrusu suyu bol bol indirmekteyiz. Sonra toprağı göz göz yardık; oradan ekinler, üzüm bağları, sebzeler zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. Bütün bunlar sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir."[182]

" …Biz gökten tertemiz su indirmişizdir."[183]

Allah insana yediklerinin nereden geldiğini araştırması gerektiğini emretmektedir. Ayetin ilerisinde ise gıdanın kaynağının su olduğu vurgulanmıştır. İnsan, hayvan ve bitkilerin kökeninin su olduğu ilkesinden hareketle suyun varlıksal bir öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan Allah suyu insanlara tertemiz indirdiğine göre insanlar da onu gereksiz yere harcamamalıdırlar; onunla ilişkiler sisteminin bir ahlakı olmalıdır. Suyu temiz tutmak, onun varlıksal önemini kavrayıp ona

---

177 Nûr Sûresi, 24/ 45.
178 Bayraklı, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, c.12, s. 435, c.13, s. 413.
179 Osman Zeki Yağcı, "Kur'an'da Çevre", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, SBE, 1996), s. 25.
180 Bayraktar Bayraklı, **Kur'an'da İçsel-Sosyal-Maddi Çevre Kavramları,** s. 419.
181 Hacc Sûresi, 22/ 5.
182 Abese Suresi, 80/ 24-32.
183 Furkan Suresi, 25/48.

göre hareket etmek gerekmektedir. Zira temiz suyu kirleten, içtiği suya sahip çıkamayan diğer canlıların da hayatına tecavüz etmiş olmaktadır. [184]

Yaşamımıza baktığımızda su, içeceğimiz olması ve yiyeceklerimiz için en önemli vasıta olmasının yanı sıra sağlığımız için de en gerekli temizlik vasıtasıdır. Hayatta tüm canlılar için bu kadar önemli fonksiyonları olan suyun kirlenmesiyle bütün canlıların zarara uğrayacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Nitekim Allah Kur'an'da kara parçaları, denizleriyle insanların hizmetine sunulan dünyanın yine insanlar tarafından bozulacağına dikkat çekerek şöyle demektedir:

"İnsanların bizzat kendilerinin işledikleri yüzünden, karada ve denizde çürüme ve bozulma başladı. Allah belki geri dönerler diye yaptıklarının bazı sonuçlarını onlara tattıracaktır."[185]

Ayette insanların yapıp ettikleriyle denizlerin ve karaların fiziksel yapılarında bozulmaların olduğuna işaret edilmektedir. Günümüzde denizlerin ve kara parçalarının kirlenmesi bu duruma delalet etmektedir. Kara ve denizlerdeki bozulmalar da insan yaşamını olumsuz etkilemektedir. İnsanlar çevreyi geliştirirken çevre bilincini göz ardı ettiklerinde kendi çevrelerini tahrip ederek yaşamlarını tehdit etmektedirler.[186] Fakat Yüce Allah bu tür olumsuzlukların bir yıkıma, global felaketlere dönüşmemesi için yine insanlara ayetin sonunda "belki dönerler" sözleri ile felaketlerin önüne geçebileceklerine işaret etmektedir.[187]

Bu açıklamalardan suyun hayat için vazgeçilmez bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Yaşamın kaynağı, Allah'ın tertemiz olarak insanlara sunduğu su, temiz tutulmalı ve gereksiz yere harcanmamalıdır. Zira insanoğlu suyu kirlettiğinde Allah'ın koyduğu düzeni bozarak kendi yaşam alanını tehdit etmektedir.

---

184 Bayraklı, **Kur'an'da İçsel-Sosyal-Maddi Çevre Kavramları,** s.420

185 Rum Suresi/30/41.

186 Bayraklı, **Kur'an'da İçsel-Sosyal-Maddi Çevre Kavramları,** s. 426.

187 Sıtkı Gülle, "Doğrudan ve Dolaylı Olarak Çevreye İşaret eden Ayet-i Kerime Örnekleri ve Müellefe-i Kulûb gibi Bazı Kavramları Yorumlamada Çevre Faktörü", **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 15-16 Mayıs 2008, s.115.

3.1.3. Toprak

Allah insanı topraktan yaratmıştır. Kur'an'da Hz. Âdem'in yaratılışı hakkında birçok ayet vardır. Bu ayetlerden birkaçı şöyledir: "Andolsun biz insanı, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık."[188], " …Allah Âdem'i topraktan yarattı. Sonra ona ol dedi, oluverdi."[189], "Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yaratmış, sonra da sizi çiftler halinde var etmiştir."[190], " Sizi topraktan yaratması O'nun varlığının delillerindendir."[191]

Hz. Âdem ve eşi topraktan yaratılmıştır. Topraktaki elementler, asitler ve gazlar su ile buluşarak hayatın kaynağını sağlamaktadır. Bu açıdan su ve toprak birbirinden ayrı düşünülemez. Geriye doğru gittiğimizde nihai noktanın toprak ve su olduğu görülmektedir. Bu açıdan bütün canlıların çıktığı, yaratıldığı ve bütün canlı-cansız varlıkları barındıran toprak "ana" ya benzetilmektedir.[192]

"Toprak ana" aynı zamanda bitkilerin de anası olmaktadır. Kur'an toprağı insan ve hayvanların hayatını sürdürebilmesi için beslendikleri bitkileri bol bol yetiştirip geliştiren, insanların ihtiyaçlarını karşılayan sayısı belirsiz bitkileri yetiştirip yeryüzüne serpiştiren[193], yeraltındaki gizli şeyleri ve güzellikleri saklayıp zamanı gelince insanlığın hizmetine sunan bir hazine olarak anlatmaktadır.[194]

Kur'an'da toprağın bu özelliklerine şu ayetlerde yer verilmiştir: "Sen yeryüzünü de kupkuru görürsün. Fakat biz ona su indirdiğimiz zaman yeryüzü kıpırdanır, kabarır, her çeşitten iç açıcı bitkiler verir."[195], " Allah, rüzgârları gönderip bulutu hareket ettirendir. Biz, bulutu ölü bir beldeye sevk eder, kuruduktan sonra onunla toprağa hayat veririz. Öldükten sonra diriltme de işte böyledir."[196]

---

188 Hicr Suresi, 15/ 26.
189 Al-i İmran Suresi, 3/ 59.
190 Fatır Suresi, 35/ 11.
191 Rum Suresi, 30/ 20.
192 Bayraklı, **Kur'an'da İçsel-Sosyal-Maddi Çevre Kavramları,** s.428-429.
193 Abese Suresi, 80/32, Enam Suresi, 6/99.
194 M. Kemal Atik, **Kur'an ve Çevre**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1992, s. 47.
195 Hacc Suresi, 22/ 5.
196 Fâtır Suresi, 35/ 9.

Ayrıca Kur'an toprak ve suyun bitkiler âlemi için önemine işaret etmektedir. Çünkü toprak olmasaydı su tek başına bitkiler âlemine hayat veremezdi, su olmasaydı toprak da bitkiler âlemindeki analık özelliğini kazanamazdı. Bu durum Kur'an'da şöyle açıklanmıştır: "Gökten bereketli su indirip, onunla bahçeler ve biçilecek ekinler bitirdik"[197]

"Toprak ana" tüm bu özelliklerinin yanı sıra temizleyici bir özelliğe de sahiptir. Zaman zaman insanoğlu onu sabun yerine kullanmıştır. Su bulamadığı yerde ihtiyaçlarını onunla karşılamıştır. Su bulamadığında toprak ile abdest almıştır. Toprağın gerek ibadet alanı gerekse temizlik unsuru olması onun temiz tutulması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.[198]

Toprağın besleyici ve temiz olması temel niteliklerinin korunmasına bağlıdır. Temel niteliklerini kaybetmiş toprak verimsiz bir çöl haline dönüşür. Toprak temel niteliklerini işlenildiği, ekilip sürüldüğü, üzerinde ağaçlar ve yeşillikler çıktığı zaman korur. İşlenmeyen, kullanılmayan toprak yok olmaya terk edilmiş topraktır. Bu ise Kur'an ilkelerine aykırıdır. Bu ilkeler çerçevesinde Allah sürülüp ekilmeye elverişli hale getirilen toprağa yemin etmektedir.[199]

Fakat insan toprağına sahip çıkmazsa yapıp ettikleriyle onu bozarsa, yani Kur'an'da belirtildiği üzere karada fesat çıkarırsa[200] toprak da verimsizleşerek insanı cezalandıracaktır. Bu verimsizleşmede en önemli faktör, birinci bölümde bahsettiğimiz toprağın su ve rüzgâr etkisi ile aşınması olan erozyondur.

Kur'an erozyon konusunu şöyle açıklamıştır: " …Böylesi durumu, üzerinde biraz toprak bulunan kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir."[201] Günay'a göre burada "sağanak yağış" ifadesi erozif yağışa "üzerinde biraz toprak bulunan" ifadesi yamaç arazilere ve erozyonun

---

197 Kâf Suresi, 50/ 9.
198 Fesahoğlu, s. 287.
199 Atik, s. 50.
200 Rum Suresi, 30/ 41.
201 Bakara Suresi, 2/ 264.

oluşması için eğime ve yamaç ve kaya yapılar üzerindeki sığ topraklara işaretle ayetin bütününde su erozyonu tanımlanmaktadır.[202]

Nitekim birinci bölümde de bahsettiğimiz gibi ülkemizde erozyon sonucu büyük oranda toprak kaybı yaşanmaktadır. Bu kayıp her yıl ülkemiz üzerinden en az 600 milyon ton toprak götürmektedir.[203] "Bizim o yere gelip nasıl onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi?"[204] ayeti bu kayda işaret etmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere, Kur'an'da toprağın birçok özelliğinden bahsedilmiştir. Toprak hayatın kaynağı olarak anlatılmıştır. Gerek insanlara gerekse diğer canlılara hem barınak olmuş hem de yaşamlarını sürdürebilmeleri için gıdalarının taşıyıcısı olmuştur. Toprak bu özellikleriyle aslında insana dost olmuştur. İnsan dostunu nasıl gözünden sakınıyorsa toprağa da bu anlayışla davranması gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü toprak olmadan ağaç, ağaç olmadan su, su olmadan da hayat olmaz. Bunu anlayamadığımız zaman ise toprağımızı yıldan yıla kaybetmemiz kaçınılmaz olur.

3.1.4. Hava

Günümüzde çevre sağlığı denince akla gelen ilk şeylerden biri de hayatın temel öğelerinden biri olan havanın temizliğidir. Hava olmadan canlıların hayatını sürdürebilmesi mümkün değildir.

K. Kerim'de belirtildiğine göre havanın bozulması kıyamet alametlerinden sayılmıştır. Ayrıca Kur'an'da bir sûreye hava kirlenmesiyle ilgili bir kavramın (duhan duman) isim olarak verilmesi konun önemini ortaya koymaktadır.[205] Bu sûrede havanın

---

202 Turhan Günay, "İslam ve Kur'an'da Çevre/Doğal Denge", **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 15-16 Mayıs 2008, s. 473.

203 Günay, "İslam ve Kur'an'da Çevre/Doğal Denge", **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 15-16 Mayıs 2008, s. 473.

204 Ra'd Suresi, 13/41.

205 Fersahoğlu, s. 293.

ciddi bir kirlenmeye maruz kalacağına işaret edilmektedir: "Artık sen, göğün, insanları bürüyecek apaçık bir duman çıkaracağı günü bekle. Bu, elem verici bir azaptır."[206]

Bu ayette "dûhanı mubîn gözle görülecek duman" ifadesi kıyametten önce semadan gelecek bir duman olarak açıklanmıştır. Böyle bir durumda yeryüzünün ocak yanmış fakat bacası olmayan bir ev gibi olacağı rivayet edilmektedir.[207] Ayette geçen bu durum ve duhan ifadesi ile çağımızdaki hava kirliliğinin kastedilmiş olabileceği yorumunu yapanlar da vardır.[208]

Çalışmamızın birinci bölümünde hava kirliliğine sebep olan faktörlerden bazılarını fabrikalardan çıkan dumanlar, sanayi ve evsel atıklar, doğal bitki örtüsünün tahrip olması şeklinde zikretmiştik. Bu durum, çevrenin insanların faaliyetleri sonucu bozulduğunu göstermektedir. Kur'an'da da bu anlamda bir ifade yer almaktadır: "Eğer hak onların hevâ ve heveslerine tâbi olsaydı göklerde, yerde ve bunların içinde bulunanlar muhakkak ki fesada uğrar (düzen bozulur) du.[209]

Kur'an-ı Kerim hava kirliliğinden kurtulmanın en önemli unsuru olan rüzgâr konusunda da biz bilgilendirmiştir. Kur'an'da 30'a yakın yerde zikredilen –rih- manasına gelen rüzgâr, yağmurun ve rahmetin müjdecisi olarak nitelendirilmektedir: "Yağmurun önünde rüzgârları bir müjdeci olarak gönderen o'dur. Biz gökten pak ve temizleyici bir su indirdik"[210] Bu ayetteki rüzgârın müjdelediği rahmet yağmur olarak değerlendirildiği gibi, temiz havanın gelmesi, kirli havanın gitmesi şeklinde de değerlendirilmiştir.[211]

Ayrıca Kur'an, rüzgârın başka fonksiyonlarına da dikkatimizi çekmiştir. Örneğin ilhak edici özelliğinin olduğunu belirtilmiştir: "Rüzgârları ilhak edici

---

206 Duhan Suresi, 44/10-11.
207 Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul: Feza Gazetecilik, … c.7, s. 71.
208 Canan, **Ayet ve HadislerdeÇevre Ahlakı**, s. 100.
209 Mü'minun Suresi, 40/ 71, Ayrıca bkz. Rum Suresi/30/11.
210 Furkan Sûresi, 25/ 48, A'raf Suresi/7/57, Neml Suresi/27/ 63.
211 Fersahoğlu, s. 298.

(dölleyici, aşılayıcı) olarak gönderdik."[212] Diğer yandan gemilerin hareketinde rüzgârın önemine vurgu yapılmıştır: "Güzel bir rüzgârla gemileri yürütürüz."[213]

Kısacası Kur'an'da Yüce Allah havanın kirlenmesiyle nasıl bir bozulmanın olacağına dikkatimizi çekmiştir. Hatta bu durumun kıyametin alâmetlerinden gösterilmesi, insan ve yaşamı için havanın ne kadar önemli bir nimet olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan yukarıdaki ayetlerden rüzgârın birçok fonksiyonunun olduğu, nice rahmetlerin rüzgârla geldiği anlaşılmaktadır. Rüzgârın en önemli fonksiyonunun ise havayı temizlemek olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.5. Doğal Bitki Örtüsü ve Ağaç

Çevrenin korunması açısından ağaç ve doğal bitki örtüsü ciddi bir önem arz etmektedir. Hava, su ve toprağın temizliği, doğal bitki örtüsünün korunmasıyla sağlanır. Doğal bitki örtüsü içinde de en önemli unsur ağaçtır. Havanın zehirli gaz ve zararlı tozlardan temizlenmesi; toprağın, yağmur ve rüzgârın tesiriyle erozyona uğramaktan korunması; suların dengesinin sağlanması ve sellerin önüne geçilmesi ağacın varlığına bağlıdır.[214] Kısacası çevre problemlerinin birçoğunun ağaç miktarı ile doğru orantılı olduğunu söyleyebiliriz.

Çevre açısından bu kadar önemli olan ağaç, bu önemine binaen Kur'an'da da sıkça yer almaktadır. Kur'an'da açık ve net ifadelerle ağaç dikimine dair bir emir bulunmamasına karşılık çeşitli vesilelerle birçok ayette ağaçtan bahsedilmektedir. Örneğin ağaç kelimesinin karşılığı olan şecer kelimesi, 26 yerde geçer. Ağaçların bir araya gelmesinden oluşan bağ ve bahçenin karşılığı olan cennet kelimesi tekil olarak 70, çoğul olarak 76 yerde geçer. Bunlara ilaveten bir kısım ağaç cinsleri, iktisadi hayattaki önemlerine paralel olarak ismen zikredilmiştir. Mesela 13 yerde hurma, 7 yerde

---

212 Hicr Suresi, 15/ 22.
213 Yunus Suresi, 10/ 22.
214 Canan, **Ayet ve Hadislerde Çevre Ahlakı**, s.51.

hurmalık, 11 yerde üzüm, 7 yerde zeytin, 3 yerde nar, 4 yerde Arabistan kirazı (sidre) ismi geçmektedir.[215]

Allah Tin suresi 1–5. ayetlerde incir, zeytin ve Tur'i Sina üzerine yemin etmiştir.[216] Kur'an'da yeminlerin, değerli ve kutsal olan şeyler üzerine yapıldığı göz önüne alınırsa ağacın ne derece önemli olduğu görülmektedir. Genelde Allah'ın yarattığı her şeyin özelde ise ağacın maddi değerinin yanı sıra manevi bir değerinin de olduğu anlaşılmaktadır.[217]

Kur'an'da pek çok ayette yeşillik ve ağaçlık, yani insan eliyle değiştirilen bağ bahçe arasında bir ilgi kurulmakta, bazı milletlerin maddi refahları, oradaki bağ ve bahçelerin güzellikleriyle anlatılmaktadır. Diğer yandan bazı milletlerin de azgınlık ve nankörlükleri sebebiyle cezaya uğradıklarında, bağ ve bahçelere nankörlük edilmemesi hususunda uyarıldığı görülmektedir.

Örneğin Kur'an'da Sebe kavminden şöyle bahsedilmiştir: "Sebelilerin yurtlarında Allah'ın kudretine bir işaret vardı. Sağlı sollu iki bahçe vardı. Onlara, Rabbinizin verdiği rızıktan yiyiniz ve O'na şükrediniz denildi. Ne güzel bir ülke ve ne güzel affedici bir Rab! Buna rağmen onlar yüz çevirdiler. Biz de onların üzerine barajları yıkan o seli gönderdik. Onların bahçelerini acı yemişli, meyvesiz ve içinde birkaç sedir ağacı bulunan iki verimsiz bahçeye dönüştürdük."[218] Ayetten yaşanabilir ve hoş bir şehrin bağlı bahçeli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim günümüzde de bağ, bahçe ve ağaç şehirlerin güzelliği ve en tabii kaynaklarıdır.

Bu verimsizleşmenin günümüzdeki en önemli örneği ise toprak konusunda da değindiğimiz erozyondur. Toprağın su ve rüzgârın etkisiyle aşınmasını engelleyen en önemli unsur ağaçtır. Ağacın olmadığı yerde toprağın tutunması mümkün değildir.

---

215 İbrahim Canan, "İslam'da Çevre Çok Buudludur.", **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 15-16 Mayıs 2008, s. 199.
216 Tin Suresi, 95/ 1-5.
217 Hamdi Tekeli, "Çevre Bilinci", **Diyanet Aylık Dergi**, Sayı: 66, 1996, 42-43.
218 Sebe Suresi, 34/15- 16.

Toprağın üstündeki orman, yeşil kesilip yok edildiğinde ise toprağın şiddetli bir fırtına ve erozyona uğraması kaçınılmazdır.[219]

Ormanlar ve yeşil alanların en önemli fonksiyonlarından biri ise fotosentez reaksiyonu sonucu oksijen üretimini doğal olarak sağlamasıdır. Kur'an'da yeşilin ve ağacın bu işlevine şu ayette dikkat çekilmiştir: " Size yemyeşil ağaçtan ateş çıkaran O'dur. Siz ondan ateş yakarsınız."[220] denilerek enerji ve canlılık "yeşil ağaç"'a bağlanmaktadır. Fotosentez olayının, depolanması suni olarak hala mümkün olmayan güneş enerjisinin biyokimyasal yolla organik bünyeler halinde bitkilerde şekil değiştirerek depolanması olduğunu hatırlarsak ayetteki yeşil karşılığı "krolofil" maddesi ile fotosentez olayına vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim ışık (güneş enerjisi) ve yapraklara yeşil rengi veren krolofil olmadığında organik yaşamdan bahsetmek mümkün olmayacaktır. [221] Bu işlevinden dolayı yeşil, özelde ormanlarımız ve ağaç dünyamızın akciğerleri konumundadır.

Allah Kur'an'da ağaçların ayrıca bize çeşitli gıdalar sunduğunu göstermiştir: "Böylece, yağmur suyunun sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bunlarda sizin için birçok meyve vardır ve siz onlardan yersiniz. Tûr'i Sîna'da bir ağaç daha meydana getirdik ki, bu ağaç hem yağ, hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri zeytin verir."[222]

Ayrıca Kur'an'da cennetin tasvir edildiği pek çok ayette ağaç ve yeşillikten bahsedilmiştir.[223] Yüce Allah takva sahiplerinin gideceği cenneti anlatırken "yemyeşil" ifadesine yer vermiştir.[224] Diğer bir ayette ise, Rabbine karşı durmaktan sakınan kimseye iki cennet olduğu belirtilmiştir.[225] İslam bilginleri bu iki cennetten birinin âhiret, diğerinin de dünya cenneti olduğunu söylemektedirler. Aynen cennetteki gibi değilse de dünyada da cennette tasvir edilen bahçeler ve meyveler olduğuna vurgu yapılarak insanların iyi amelleri ile dünyanın da cennete benzeyeceği belirtilmiştir.

---

219 Bayraklı, **Kur'an'da İçsel-Sosyal-Maddi Çevre Kavramları,** s.435.
220 Yasin Suresi, 36/ 80.
221 Günay, s. 471.
222 Müminun Suresi, 40/19-20.
223 Vakıa Suresi, 56/27-33, Ra'd Suresi, 13/35, Rahman Suresi, 55/ 64.
224 Rahman Suresi, 55/ 64.
225 Rahman Suresi, 55/46.

Müslüman vatanının da böyle bir cennet olması gerektiği söylenmiştir.[226] Çevremizi düşündüğümüzde yeşilin olduğu yerlerde insanlar daha huzurlu olmaktadırlar. Hatta insanlar arasında ağaçların çok olduğu mekânlara "cennet gibi" benzetmesi yapılmaktadır. Her insan böyle bir mekânda yaşamayı arzular. İnsanın bu arzusuna ulaşabilmesinin, hayatını cennet gibi yapabilmesinin en önemli unsurunun yeşili korumak olduğu görülmektedir.

Genel olarak anlattıklarımızı toparlayacak olursak Kur'an'da tasvir edilen ideal çevrenin en önemli unsuru olan ağaç ve doğal bitki örtüsü, en başta dünyamızın akciğerleri konumundadır. Diğer yanda topraklarımızın koruyucusu ve kimi zaman da canlılar için çeşitli gıdalar sunan bir nimettir. Bu yüzden ağacı ve doğal bitki örtüsünü çok yönlü düşünmemiz gerekmektedir. Ağacın olmadığı yerde ne toprak olur ne de güzel hava bulunur.

3.1.6. Ekolojik Denge

Kur'an-ı Kerim'in ısrarla kainatla ilgili ısrarla üzerinde durduğu konulardan birisi de, ekolojik denge meselesidir. Çalışmamızın birinci bölümünde bahsettiğimiz gibi ekolojik denge, tabiatta tabii bir düzen olduğunu ifade eder.

Kur'an'da ekolojik dengeyi, bu dengenin önemini vurgulayan birçok ayet vardır. Bu ayetlerden birkaçı şöyledir: "Allah gökleri ve yeri gereğince yaratmıştır."[227], "Rahmanın yaratmasında bir düzensizlik göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir çatlak görebilir misin?"[228] Yüce Allah evrende her şeyi yerli yerinde, tam bir denge ve âhenk içinde yaratmıştır. Bu yüzden yerde, gökte, bunların içinde yaşayan canlı ve cansız her şeyde mükemmel bir düzen ve uyum vardır.[229]

Kur'an, kâinatın bu mükemmel uyumunun bir ölçüyle olduğunu belirtmiştir: " "Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır."[230], "Yeri yaydık, oraya sabit

---

226 Yazır, c. 1, s. 240.
227 Zümer Suresi, 39/5.
228 Mülk Suresi, 67/3.
229 Efil, **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 15-16 Mayıs 2008 s.206.
230 Kamer Suresi, 54/49.

dağlar yerleştirdik, orada her şeyi bir dengeye göre bitirdik."[231] "Hazinesi bizim katımızda olmayan hiçbir şey yoktur. Biz onu ancak belli bir ölçüye göre indirdik"[232]

Dillerimizin, renklerimizin değişik olması, gece ve gündüzün gelişi hep bu dengeye işarettir. Yüce Allah her şeyi bir hesaba göre yaratmıştır. Gezegenler bir saniye bile gecikmeli hareket etmiyorlar[233]: "Güneş ve ay bir hesaba göre (hareket etmekte)dir."[234]

Sınırsız değişiklikler, bu dengeyi bozmamaktadır. Örneğin yer çekimi kuvvetti bugünkünden fazla olsaydı koşmak ve yürümek imkânsız hale gelirdi. Yine Atmosfer, hassas bir aralıkta ve dengede tuttuğu gazlar, ışınlar, basınç, nem, ısı gibi faktörlerle insan ve canlıların hayatlarını düzenli bir şekilde sürdürmesini sağlar. Atmosfer sadece zararsız orandaki ışınları geçirerek zararlı olanları engeller. Dünya uzayın dondurucu soğuğundan atmosfer sayesinde korunur. Atmosfer, bunların yanı sıra, irili ufaklı pek çok gök taşının dünyaya ulaşmasını engeller.[235] Bu hususa Kur'an şöyle işaret eder: " Göğü, korunmuş bir tavan yaptık; onlarsa hala göğün, (Allah'ın) ayetlerinden yüz çevirmektedirler."[236] Geceyi gündüzü güneşi ve ayı yaratan 0'dur. (Bunların her biri bir yörüngede yüzmektedir. Diğer yandan güneşin bazı dönemlerde yeryüzüne yaklaşması ve uzaklaşmasıyla dört farklı mevsim oluşmuştur.[237] Eğer güneş dünyaya bahsedilen yörüngesinden biraz daha yakın olsaydı yeryüzü sıcaktan kavrulacak; biraz daha yakın olsaydı bu defa her taraf buzlarla kaplanacaktı. Bu durumda yeryüzünde insan yaşamından bahsetmek imkânsız olacaktı.[238]

Kur'an'da ekolojik dengeyi gösteren tüm bu ayetler, âlemin düzenli yapısının yanında gayeliliğine de dikkatleri çeker tarzdadır. Nitekim varlıkların belirli bir düzen içerisinde sürekliliği ancak belirli bir amaç etrafında birleşmeleriyle mümkündür. Bunun aksi olan düzensizlik ve tesadüf, âlemde yaşamı imkânsız kılar. Âlemdeki bu

---

231 Hicr Suresi, 15/19.
232 Hicr Suresi, 15/21.
233 Ünal, s. 24.
234 Rahman Suresi, 55/5.
235 Hüseyin Aydın, **İnsan Çevre Münasebetine Modern Yaklaşımın Teolojik Kritiği**, Malatya: Nehir Yayınları, 2003, s. 153-154.
236 Enbiyâ Suresi, 21/32.
237 Kindi**, Felsefi Risaleler**, Mahmut Kaya (çev.), İstanbul: Klasik, 2002, s. 101-103.
238 Ünal, s. 24.

dengenin gayesi ise yeryüzündeki canlıların devamlılığını sağlamaktır. Birçok ayette bu dengenin insanın hizmetine sunulduğu belirtilmiştir:[239] "Görmediniz mi, Allah göklerde ve yerde bulunan her şeyi sizin hizmetinize verdi ve size görünen görünmeyen pek çok nimetini bol bol ihsan etti."[240], "Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı."[241]

Kur'an, insanların kendisine sunulmuş bütün bu varlıkların ve imkânların korunması gerektiğini belirtmiştir: "O, göğü yükseltmiştir; dengeyi koymuştur. Artık dengeye tecavüz etmeyin. Dengeyi doğru tutun, dengeyi bozmayın."[242] O halde insan bütün bu varlıkları ve imkânları titiz bir şekilde ve ihtiyacı miktarınca israf etmeden kullanmalıdır. Çevrenin imkânlarını kullanırken Allah'ın emirlerine uygun hareket ederek, onu kirletmemeli, ekolojik dengeyi korumalı, diğer insanları, gelecek nesilleri ve diğer bütün canlı ve cansız varlıkların hakkı olduğunu düşünerek hareket etmelidir. Allah'ın bize sunduğu nimetleri israf etmek Kur'an'da net bir şekilde yasaklanmıştır[243]: "Yeyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah israf edenleri sevmez"[244], "Harcadıkları zaman ne israf ne de cimrilik ederler; harcamaları, bu ikisinin arasında dengeli olur."[245]

Şu ayette ise, Allah insanların tabii dengeyi bozmalarının zararlarını, yine insanların çekeceklerini haber vermektedir: "İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fesad) çıkar; Allah belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır."[246]

Kısacası Allah insanlara sunulan bu mükemmel imkânların, israf edilmeden, aşırıya gidilmeden, ölçülü bir şekilde kullanılmasını öğütlemekte, aksi takdirde tabii dengenin bozularak yerkürenin, bütün canlıların yaşamasına elverişli olmaktan çıkacağı ve zararlarını da yine insanoğlunun çekeceğini haber vermektedir. Nitekim önceki

---

239 Osman Demir, "Bir Ispat-ı Vacip Delili Olarak Ekolojik Denge Gaye ve Nizam Delilini Yeniden Anlamak" **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 15-16 Mayıs 2008, s. 76.
240 Lokman Suresi, 31/20.
241 İsra Suresi, 17/70.
242 Rahman Suresi, 55/7-9.
243 Mevlüt Güngör, "Kur'an'dan Çevreye Bakış", **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 15-16 Mayıs 2008, s. 142.
244 A'raf Suresi/7/31.
245 Furkan Suresi/25/67.
246 Rum Suresi/30/41.

konularımızda hava, toprak, su, doğal bitki örtüsünden de bahsederken hepsinin ayrı ayrı işlevlerine dikkat çekerek yaşamımızın temel öğeleri olduğunu vurgulamıştık. Tüm bu unsurların hayatımızı devam ettirebilmemiz için bir bütün olarak korunması gerektiğini açıklamıştık. Örneğin ağacımızı korumazsak ne temiz bir havamız ne de barınacağımız ve tüm ihtiyaçlarımızı karşılayacağımız verimli bir toprağımız olamayacağını, diğer yandan su kaynaklarını düzenli, israf etmeden kullanmazsak ağacımız ve toprağımızın olmayacağını ve nefes alabilmemiz için temiz bir havamızın olmayacağını belirtmiştik. Bütün bu anlatılanlar insanın çevre konusunda nasıl davranması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

3. 2. Sünnette Çevre

Allah Kur'an'da, insanların çevre ile ilişkisinin nasıl olması gerektiğini açık bir şekilde anlatmıştır. Bir önceki konumuzda da canlıların yaşamını sürdürebilmesi için en önemli yapı taşları olan hava, toprak, su, doğal bitki örtüsünün önemini ele alıp israf etmeden kullanılması gerektiği, özenle korunması gerektiğini vurgulamıştık. Nasıl korunması gerektiğinin en güzel örneği de hayatın her alanında Müslümanlara örnek olan Hz. Muhammed'dir. Bu açıdan Hz. Muhammed'in çevre konusunda yapmış olduğu icraatlardan ve söylediği sözlerden bahsetmemiz çevre bilincinin oluşmasına ve yaşadığımız çevre sorunlarının çözümüne katkı sağlayacağı gibi konumuz açısından da daha açıklayıcı olacaktır.

3. 2. 1. Suların Korunması

Hz. Muhammed, hayatımızın kaynağı olan su konusunda hassas davranarak, kullanımı, temiz tutulması ve korunması için gerekli olan birçok prensip ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber suyun israf edilmemesi, iktisatlı kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu konu ile ilgili bir hadis'i şöyledir: "Bir defasında sahabeden Sa'd'ı abdest alırken çok su kullandığını görünce ona "Bu israf nedir?" demiş. Sa'd da "Abdestte israf olur mu?" diye bir mukabelede bulunmuştur. Bunun üzerine Hz.

Peygamber "Evet akan bir nehir üzerinde olsa bile" buyurmuştur.[247] Bu Hadisi yorumlayan İslam âlimleri, konunun sadece abdest almada daha az su kullanmayla sınırlı kalmadığını belirterek genel manada israf ve savurganlıktan uzak durulması gerektiğine dikkat çekildiğini söylemişlerdir.[248] Farz olan bir ibadet için bile suyun israf edilmemesi gerektiğine göre, diğer günlük işlerimizde çok daha dikkatli olmamız gerektiği, suyu boş yere harcamamız gerektiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber Enes'den rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz Beş Müd (1 litre) veya bir Sa'(4 litre) su ile gusül abdesti alır bir müd ile de namaz abdesti alırdı. Bu hadiste geçen sa' ve müd'ün o zamanın ölçü birimleri olduğu günümüz ölçü birimlerine göre müd'ün yaklaşık bir litre bir sa'nın ise dört litre olduğu söylenmiştir.[249] Hz. Peygamber suda israfı yasaklarken kullanımında nasıl davranmamız gerektiğinin örneğini de vermiştir.

Hz. Peygamber suyun kirletilmemesi meselesini de ele alarak bir takım uyarılarda ve tavsiyelerde bulunmuştur. Örneğin istifade edilecek durgun sulara abdest bozmayı yasaklamıştır.[250] Yine o zamanda suyun temininde önemli yeri olan kuyuların kirletilmemesi için tedbirler almış, hayvan ağıllarının bir kuyuya kırk ziradan yakın olmasına izin vermemiştir.[251] Ayrıca ibadetlerin yerine getirilebilmesi için gerekli olan temizliğin (abdest ve gusül) de sadece temiz suyla yapılabilmesi[252] özellikle Müslümanları suyun korunması hususunda daha dikkatli olmaya teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber su kullanımda insanların ortak olduğunu buyurmuştur: " Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Suda, otta, ateşte. Bunun satılmak suretiyle alınan bedeli de haramdır." Burada kastedilen su akarsudur.[253] Suyun ortak kullanımı ondan

---

247 İbn Mace, **Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi,** Haydar Hatipoğlu (çev.), İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982, c.2, Taharet, s.45.

248 Özdemir, Yükselmiş, s. 99.

249 Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l- Latifi'z-Zebidi, **Sahih-i Buhari Mutasarı Tedric-i Sarih**, Abdullah Feyzi Kocaer (çev.), İstanbul: Yeni Şafak, 2004, c.1 s. 75.

250 Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l- Latifi'z-Zebidi, **Sahih-i Buhari Mutasarı Tedric-i Sarih**, Abdullah Feyzi Kocaer (çev.), İstanbul: Yeni Şafak, 2004, c.1, s. Vudu, 80., Mace, c. 1, s. 536. Müslim,**Sahih-i Müslüm Tercemesi ve Şerhi**, Ahmed Davudoğlu (çev.) İstanbul: Sönmez Yayınları, 1974, c. 2, s. 941.

251 Mace, c.8, s. 120.

252 Müslim, c. 2 s. 787.

253 Mace, c.7, s. 9.

bütün insanların istifade ettiğini gösterir. Bütün insanların hakkının olduğu bir nimeti kullanma hususunda dikkatli davranmamız gerektiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber su ihtiyacının kolayca karşılanması bu konuda sıkıntı yaşanmaması için yağmur duası yapmıştır. "Allah'ım bize yardım eden, bereketli otu bol zararlı değil yararlı, vadeli değil acele yağmur ihsan et"[254], "Allah'ım bize yağmur ver."[255], "Allah'ım bize faydalı yağmur ver."[256] Şeklinde dua ederek Müslümanlarda su konusunda dua bilinci oluşturmuştur. Ayrıca yağmur yağması Hz. Peygamber'i sevindirmiştir: "Hava rüzgârlı ve bulutlu olunca Resûlullah'ın yüzünden belli olur, (ileri geri) gidip gelmeye başlardı. Yağmur yağdığı zaman ise ona sevinir bu kederli hal ondan giderdi. Ben (yani Hz. Aişe) bunu kendisine sordum. "Gerçekten (içinde) ümmetime musallat kılınacak bir azâp olmasından korktum" cevabını verdi. Yağmur görünce "rahmettir" buyururdu."[257]

Kur'an ve sünnette suya bu derece önem verilmesi Müslümanların da bu konu da hassas davranmalarını sağlamıştır. Tarihimizde su yollarının yapımına özen gösterilmiş bu yolların korunması için gayret sarf edilmiştir. Örneğin Mihrimah Sultan babası Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkarak bütün mücevherlerini bozdurup su yolu yaptırmak için izin istemiştir. Maddi durumu yeten kişiler su ile ilgili vakıflar kurmuşlar, ayrıca çeşme ve sebiller yaptırmışlardır.[258]

Kısacası Hz. Peygamber su konusunda özellikle iki mesele üzerinde durmuştur. Bunlardan birisi israf edilmemesi diğeri de suyun kirletilmemesidir. Hz. Peygamber yaşadığı dönemle ilgili meseleler üzerinden bize genel kaideler sunmuştur. Hz. Peygamber döneminden sonra ise suyun önemini kavramış toplumlar su yolları, çeşme sebil gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Tüm bunlar günümüzde suyu korumaya ne denli özen göstermemizi gerektiren önemli örneklerdir.

---

254 Ebu Davud, c.4, s. 317.
255 En- Nesei, **Sünen'ün Nesei**, Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Faruk Harman, Yaşar Erol (çev.), İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981, c. 3-4 s. 237.
256 Buhari, c. 1 s. 197.
257 Müslim, c.5, s.37.
258 Fersahoğlu, s. 289.

3. 2. 2. Toprağın Korunması

Toprağın korunmasını sağlayan en önemli tedbirlerden birisinin onu ekime elverişli hale getirilmesi olduğunu belirtmiştik. Hz. Peygamber birçok hadislerinde kimseye ait olmayan ve işlenmemiş toprakların faydalı ve kullanılabilir hale getirmeyi teşvik etmektedir. Bu konuya işaret eden bir hadis'inde : "Arz, Allah'ın arzıdır, insanlar da Allah'ın kullarıdır. Öyleyse, kim bir emvâtı (sahipsiz araziyi) ihya ederse, bu araziye herkesten ziyade hak sahibi olur." [259] buyurmuştur.

Arazinin boş bırakılmaması ve işlenmesi hususuna da değinerek Müslümanların arazileri işletmeleri konusunda ısrarlı davranmıştır. Nitekim tarlasını işlemekten aciz kalarak terk etmiş kimsenin yerine bir başkası bu araziyi işlediğinde arazinin sahibi olabileceği belirtilmiştir: "Kim, birisinin işlemekten aciz kalarak helâk olmaya terk ettiği araziyi işlerse, bu arazinin sahibi olur."[260] Bu hadiste işlenmeyen arazi için "helak olmaya terkedilmiş" arazi tabirinin kullanılması önemlidir. İşlenmeyen toprak, yok olmaya terk edilmiş olarak nitelendirilmiştir. Buradan toprağın işlenmesinin onun korunması olduğu anlaşılmaktadır.[261]

Çalışmamızın Kur'an'da toprak bölümünde toprağın birçok canlının barınması için olanak sağladığından gıdalarımızın kaynağı olduğunu vurgulamıştık. Toprak korunmadığı takdirde bu özelliklerini yerine getiremez ve verimsizleşir. Hz. Peygamber toprağın bu haline dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: "Kıyamete yakın yağmur çok olur, bitki ise az olur."[262] İslam âlimleri bu hadiste dikkat çekilen tehlike için toprağın korunması gerektiğini, bu korumanın da en önemli yollarından birisinin ağaçlandırma olduğunu belirtmişlerdir.[263]

---

259 Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l- Latifi'z-Zebidi, **Sahih-i Buhari Muhatasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi**, Kâmil Miras (çev.), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. 7, 1978, s. Hars/159.

260 Ebu Ubeyd, Kasım B. Sellam, **Kitab'ul Emval**, Çev. Cemalettin Saylık, İstanbul-1981, s. 314.

261 Canan, s. 197.

262 İbnül Esir, İzzettin, Üsdü'l Gabe fi ma'rifeti'sSahabe, Kahire 1970, c.IV, S. 268'den aktaran Fersahoğlu, s. 285.

263 Canan, s. 97.

Hz. Peygamber toprağın ağaçlandırılması hususuna şöyle değinmiştir: "Her kim boş, kuru ve çorak bir yeri (sulamak, ağaçlandırmak ve ekim suretiyle ıslah ve) ihya edecek olursa, bu yaptıklarından dolayı Allah tarafından ücretlendirilir. İnsan ve hayvanlar ondan yararlandıkça orayı ihya edene sadaka yazılır."[264] buyurmuştur.

Kısacası hadislerde toprağı korumaya yönelik tedbirler, toprağın işlenmesi ve arazinin ağaçlandırılması şeklinde zikredilmiştir. Hz. Peygamber toprakları faydalı ve kullanılabilir hale getirmeyi teşvik edici sözler söylemiştir. Toprağın korunması için ağaçlandırılması hususuna da dikkat çekerek Müslümanlarda toprağı koruma bilinci oluşturmaya çalışmıştır.

3. 2. 3. Havanın Korunması

Hz. Peygamber'in bir Müslümanın evinde bulunmasını istediği özellikleri incelediğimizde, bunların hava kirliliğini önleyici mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. Mesela Hz. Peygamber bir Müslümanın evinde şu özelliklerin bulunması gerektiğini belirtmiştir:

" 1- *Mesken geniş olmalıdır.*

2- Yüksek olmamalıdır.

3- Avlusu bulunmalıdır."[265]

Hz. Peygamber daima başkalarının haklarına zarar vermememiz gerektiğini vurgulamıştır. Bu hususları düşündüğümüzde de evler, ev sahibinin rahat bir psikoloji içinde yaşamasını sağlarken, yakın komşulara da zarar verilmesini önleyici nitelikte olmalıdır.[266]

---

264 Ubeyd, s. 314.
265 Canan, s. 106.
266 Ünal, s. 46.

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde birçok Müslüman Medine'nin havası ve suyundan dolayı hastalanmıştır. Hz. Peygamber Medine'nin havasını ve suyunu aldığı tedbirlerle güzelleştirmiş ve sıtma yatağı olmaktan kurtarmıştır.[267]

Tarihimize baktığımızda ise İbn Sina (980–1037) ve Biruni gibi âlimler, yeni kurulacak yerleşim yeri için önce su ve ulaşım gibi durumlar göz önüne alınarak belirlenen yerleşim yerlerinde, bunlardan havası en temiz olanı seçilerek şehrin kurulmasının doğru olacağını söylemişlerdir.[268]

Geçmişimizdeki uygulamalara baktığımızda Hz. Peygamber'in mesken tipini örnek aldıkları görülmektedir. Bunun en güzel örneği Topkapı Sarayı'dır. Batıda krallar gösterişli saraylar inşa ettirirken Osmanlı Sultanları tek katlı oldukça mütevazı evlerde oturmuşlardır.[269]

Günümüzü düşündüğümüzde çok yüksek binalar ve birbirine yakın yapılmış evler, İslam'ın öngördüğü standardın çok altında olması sebebiyle insan ruhuna zarar verdiği gibi insan başına düşen hava miktarını da azaltmaktadır. Bunun sonucu da günümüzdeki hava kirliliği ve psikolojik bozukluklar olmaktadır. Canan'a göre hava kirliliğiyle ilgili sorunlar önemli ölçüde, sünnette belirtilen şartlara ters düşen bir mesken anlayışından kaynaklamaktadır.[270]

3. 2. 4. Ağaç ve Yeşilin Korunması

Hz. Peygamber uygulamalarında ve çeşitli hadislerinde ağaç dikmenin önemi ve korunması, yine ormanların oluşturulması ve korunması gerektiği üzerinde ısrarla durmuştur.

---

267 Macid, s. 138.
268 Ünal, s. 48.
269 Bayraktar, s. 57.
270 Canan, s. 108.

Örneğin Hz. Peygamber'in ağaç ve yeşilin önemi konusundaki duyarlılığını şu hadis ortaya koymaktadır: "Elinizde bir ağaç filizi varsa, kıyamet kopmaya başlasa bile, eğer onu dikecek kadar zamanınız varsa, mutlaka dikin."[271]

Hz. Peygamber fidan dikimine ve yetiştirilmesine büyük önem göstermiştir: "Müslüman bir adam bir fidan diker veya ekin eker de ondan bir yabani hayvan, kuş yahut başka bir canlı yerse, muhakkak o yenilen şey onun için kıyamete kadar sadaka olur."[272], "Kim ki meyveli bir ağacı dikerse, Allah ona, diktiği ağacın verdiği meyve kadar sevap verir.[273]" buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in, yaprakları sopa ile zorla ağacın dal ve budaklarını kırarak dökmek suretiyle zarar verilmesini tasvip etmeyip, hafif ve yumuşak bir vuruşla ağaca zarar vermeden dökülmesini istemesi[274]; ağaç vb. şeylere zarar vermenin fâcirlik olduğunu " fâcirlerin ölümüyle ülkelerin, ağaçların ve hayvanların rahat edeceklerini"[275] bildirmesi onun ağaç ve yeşilliğin korunmasına verdiği önemi göstermektedir.

Hz. Peygamber yeşilin korunması gerektiği hususunda hassas davranmakla kalmamış, Müslümanlara örnek olacak uygulamalarda da bulunmuştur. Örneğin eskiden bir orman yeri olan ve o zaman "Zureybu't-Tavil" adıyla bilinen, Benî Harise'lerin otlak yeri olan Medine yakınlarındaki bor yerin yeniden ormana dönüştürülmesini isteyerek orman tesis etmiştir.[276] Yine Medine yakınlarında bir başka koruluk ve orman tesisini emrederek bu alanlarda herhangi bir şeyin kesilmesini yasaklamıştır. Hz. Peygamber bu uygulamalarıyla günümüzdeki modern milli park ve korumacılığının ilk örneği olarak kabul edilmiştir.[277]

Yine Hz. Peygamber bazı tedbirleri ile şehrin çevresinin korunmasına, ağaçlarına dokunulmamasına, ağaçlara zarar verecek eylemlerin olmamasına ortam

---

271 Buhari, Edeb-ül Müfred, Fikri Yavuz(çev.), İstanbul: Sönmez Yayınları, 1974, s. 168, Müslim, C. 7, s. 700.
272 Müslim, c.7 s. 697, Tirmizi, c. 2, s. 489.
273 Ed- Darimi, terc. Abdullah Aydınlı, İstanbul: Madve Yayınları, 1996, c.5, s. 219.
274 **Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi**, Çev. Necati Temel, Hüseyin Kayapınar, İstanbul: Şamil Yayınları, c.8, s. 36.
275 Müslim, c. 3, s. 130.
276 Bayraktar, s. 50
277 Özdemir, Yükselmiş, s. 108.

hazırlamıştır. Örneğin Medine çevresini haram bölge ilan ederek: "Ya Rabbi! Hz. İbrahim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası haram bölgesidir. Ağaçları kesilmez, hayvanları avlanmaz, otu yolunmaz, ağaçlarının yaprağı koparılmaz.[278] buyurmuştur.

Görüldüğü gibi bu hadislerden Hz. Peygamber'in ağaç dikimine ve korunmasına, ormanların oluşturulmasına ve korunmasına çok önem verdiği ve bu konuda teşvik edici sözlerinin yanında kesin bir dille zarar verilmesini yasaklayıcı bir tutumu olduğu, Müslümanların nasıl davranmaları gerektiğini bizzat kendi uygulamalarıyla gösterdiği anlaşılmaktadır.

---

[278] Müslim, s. Hacc 85, (458)s. 143, ayrıca bakınız. Er-Rudani, Büyük Hadis Külliyatı, Cem'ul- Fevaid, Çev. Naim Erdoğan, c. 2, s. 133.

4. ÇOCUKLARA YÖNELİK DİNİ SÜRELİ YAYINLARDA ÇEVRE

4.1. Diyanet Çocuk Dergisi

Diyanet Çocuk Dergisi 1979 yılı Temmuz ayında yayımlanmaya başlamıştır. Günümüze kadar yayımlanmaya devam eden dergi yayın hayatındaki en uzun süreli dinî çocuk dergisi olma özelliğine sahiptir.

Dergi yazılarıyla çocuklara dinî ve ahlaki mesajlar vermeye yönelik bir içeriğe sahiptir. Ayrıca dergi bu mesajları verirken çocukların sıkılmaması için yazıları, çocukların yaş seviyelerine uygun olarak renkli ve eğlenceli bir şekilde yayımlamıştır.

4.1.1. 2001-2002 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

2001 yılında yayımlanan 12 sayıdan Temmuz sayısında "Düş ve Gerçek"[279], Ağustos sayısında "Çevre Bilinci" [280] başlığı altında, çevre konusuna iki defa yer verilmiştir.

"Düş ve Gerçek" adlı makalede orman ve ağaçların korunması ele alınmıştır. Yazıda ormanların cennetten bir köşe olduğuna vurgu yapılarak insanların dinlenme yeri ve hayvanların barınağı olduğu belirtilmiştir. Fabl yöntemi kullanılarak ağaçları kesmeye gelen köylülere karşı ağaçlar konuşturulmuş, kesilmemeleri gerektiği, erozyonu ve selleri önledikleri, havayı temizledikleri dile getirilmiştir. Yazının sonunda da "yurdumuzun çöle dönmesini istemiyorsak ağaçları kesmemeliyiz" şeklinde bir mesaj verilmiştir.

"Çevre Bilinci" adlı makalede ise iyi bir çevrede yaşama hakkının Anayasada verilmiş bir hak olduğu belirtilerek anayasanın 56. maddesi verilmiştir. Çevre sorunlarının büyük oranda insan unsurundan dolayı ortaya çıktığı dile getirilerek çevre korumasına katkı sağlaması açısından günlük yaşamımızdan bazı pratik örneklere yer

---

279 Diyanet Çocuk Dergisi, "Düş ve Gerçek", Sayı: 252, (Temmuz 2001), s. 6-7.
280 Diyanet Çocuk Dergisi, "Çevre Bilinci", Sayı: 253, (Ağustos 2001), s. 6-7.

verilmiştir. Naylon poşet yerine bez torba veya file tercih edilmesi, ağaç katliamına katkıda bulunmamak için bez peçete ve havlu kullanılmaması, sprey deodorantlar yerine ozon dostu deodorantların tercih edilmesi çevre korumasına katkı sağlayan örnekler olarak verilmiştir.

Bu yazıda ayrıca Kur'an'dan "Yeyiniz içiniz, fakat israf etmeyiniz" ayeti verilmiştir. Bu ayetle birlikte musluğu boş yere açık bırakmamamız gerektiğine, boşa yanan ampulleri söndürmemiz gerektiğine vurgu yapılmıştır.

2002 yılında yayımlanan 12 sayıdan 3 sayıda çevre konusu ele alınmıştır.

Haziran ayında "Merhaba Çocuklar"[281] adlı giriş yazısında bu ayda Dünya Çevre Günü (5 Haziran) ve Çevre Koruma Haftası (10 Haziran) bulunduğu haberi verilmiştir. Ardından sadece bir paragrafta ağaçların kesilmemesi gerektiği ve çevreye çöp atılmaması gerektiği belirtilmiştir.

Ağustos ayında "Ağaçlar Kesilince"[282] adlı yazıda ağaçların sel sularını önlediğini gösteren ders verici bir hikâye anlatılmıştır. Bu hikâyede, ağaçları bilinçsizce kesen köylülerin daha sonra sel sularıyla uğradığı zarar ve ziyandan bahsedilmiştir. Sonuç olarak ağaçları kesmenin bedelini tüm toplum olarak ödeyeceğimiz bu bedelin de kimi zaman malımız ve kimi zaman canımızla olabileceği dile getirilerek ağaçlara önem verilmesi gerektiği konusunda bir bilinç oluşturulmak istenmiştir. Hikâyede özellikle dinî referansa rastlanılmamaktadır.

Kasım ayında "Külkedisi"[283], adlı okurlardan gelmiş bir yazıda çevrenin bize verilmiş bir emanet olduğu ve onu korumamızın gerektiği belirtilmiş bu durum ağaçları kesmek yerine fidan dikmek gerektiği örneğiyle pekiştirilmiştir.

---

281 Diyanet Çocuk Dergisi, "Merhaba Çocuklar", Sayı: 263, (Haziran 2002), s. 1.
282 Diyanet Çocuk Dergisi, "Ağaçlar Kesilince", Sayı: 263, (Ağustos 2002), s. 36.
283 Diyanet Çocuk Dergisi, "Ağaçlar Kesilince", Sayı: 263, (Kasım 2002), s. 34-35.

4.1.2. 2003- 2004 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

2003 yılında yayımlanan 12 sayıdan 4 sayıda çevre konusu ele alınmıştır. Ocak, Mart ve Aralık sayılarında 1 defa Haziran sayısında 2 defa olmak üzere 5 yazıda çevre konuşu işlenmiştir.

Ocak ayında yayımlanan "Ihlamur Ağacı"[284] adlı hikâyede ağaçlara zarar verilmemesi gerektiği, onların da insanlar gibi bir canlı olduğu üzerinde durulmuştur. Yazının sonunda dünyada dikili ağacımız olduğunda hatırlanabileceğiz vurgulanarak çocuklara "fidan ekelim bizim de ağacımız olsun, hatırlanalım" mesajı verilmiştir.

Mart ayında derginin ünitelerimiz isimli bölümünde Orman Haftası (21–26 Mart) olduğu hatırlatılmıştır.[285] Ormanların faydalarından ya da korunması gerektiğinden bahsedilmemiş, sadece ormanların çok oluşu ya da az oluşu iklim özelliklerine bağlanarak ülkemizde ormanlık alanlar hakkında bilgi verilmiştir.

Derginin haziran sayısında iki defa çevre konusuna değinilmiştir. İlk olarak "Çevreyi Koruma Haftası" başlığı adı altında çevre koruma haftasının bu ayda olduğu hatırlatılmıştır.[286] Yazıda kısaca çevrenin tanımı yapıldıktan sonra eski Türklerin çevreye gösterdikleri özene değinilmiştir. Günümüzde ise evimizi, sokaklarımızı, okulumuzu temiz tutmamız gerektiği belirtilmiştir. Ardından sağlığımız için toprağımızı, havamızı suyumuzu koruyalım mesajı verilmiştir. Konu çocukları sıkmayacak bir şekilde kaleme alınarak çok uzun tutulmamıştır. Dinî içerikli bir mesaj verilmemiştir.

Yine Haziran ayında "Çevreyi Koruma Haftası" yazısının hemen ardından "Orman"[287] adlı kompozisyon okurlardan gelmiştir. Ormanın faydalarını anlatan bu yazıda ormansız hayat olmayacağı, bu dünyanın bize Allah tarafından emanet edildiği, bu emanetin özellikle gençler tarafından korunması gerektiği üzerinde durulmuştur.

---

284 Taner Karahan, " Ihlamur Ağacı", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 270, (Ocak 2003), s. 20-21.
285 Diyanet Çocuk Dergisi, " Orman Haftası", Sayı, 275, (Haziran 2010), s. 16.
286 Mehmet Emirgil, "Çevreyi Koruma Haftası", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 275, (Haziran 2003), s.10.
287 Leman Karahan, "Orman", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 275, (Haziran 2003), s. 11.

Çevreye dinî açıdan da bakılması, çevrenin Allah'ın bir emaneti olduğunun belirtilmesi önemlidir. Nitekim bu yıl çevre konularının içinde çevreye karşı İslami bir tutumun vurgulanması sadece bu yazıda mevcuttur.

Aralık ayında ayın şiiri bölümünde çevre konusunda "Vatanımız Çöl Olmasın" isimli şiire yer verilmiştir.[288] 3 yılda ilk defa çevre konusunda bir şiir verilmiştir. Şiir 8 kıtadan oluşmaktadır. Her kıtanın sonunda "*Vatanımız Çöl olmasın"* cümlesi kullanılmıştır. Şiirin bütününde vatanımızın çöl olmaması için ağaçları korumamız gerektiği ve fidan dikmemiz gerektiği üzerinde durulmuştur.

2003 yılına genel olarak baktığımızda önceki yıllara göre çevre konusuna daha fazla yer verildiği anlaşılmaktadır. Fakat konular tam olarak İslamî bir bakış açısı ile ele alınmamıştır. Yazılarda dinî temellendirmenin çok az olduğu görülmektedir.

2004 yılında çevre konusunu işleyen yazılar önceki yıllara göre bir hayli artış göstererek 12 sayıdan 7 sayıda, 15 yazıda çevre konusu ele alınmıştır. Bu durum önceki yıllara göre önemli bir gelişmedir.

Bu yılın Ocak sayısında Güzel Dinimiz adlı bölümde "Allah'a İman" isimli yazıda çevre konusunda özellikle ekolojik denge üzerinde durulmuştur.[289] Yazıda Allah'a iman konusu bir hikâye ile anlatıldıktan sonra çevremizdeki düzenin Allah'ın varlığına işaret ettiği belirtilmiş ve bununla ilgili birçok örneğe yer verilmiştir. Göçmen kuşların yönlerini bulması, Güneşin dünyamıza biraz daha yakın olması durumunda her şeyin yanması biraz uzak olması halinde ise her şeyin donmasının söz konusu olması, Ay'ın Dünya'ya daha yakın olması durumunda gel-git olaylarının artmasıyla sular altında kalmamız[290] Allah'ın varlığına işaret eden örnekler olarak verilmiştir. Şimdiye kadar incelediğimiz yıllarda ilk defa ayrıntılı bir şekilde çevre, Allah'ın varlığına delil olarak gösterilmiştir. Konunun Allah'ın varlığına işaret eden bir hikâye ile verilmiş olması konunun ilgi çekici olmasına katkı sağlamaktadır.

---

288 Diyanet Çocuk Dergisi, "Vatanımız Çöl Olmasın", Sayı: 275, Haziran 2003, s. 3.
289 Elif Arslan, "Allah'a İman", Sayı: 282, (Ocak 2004), s. 13.
290 Elif Arslan, "Allah'a İman", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 282, (Ocak 2004), s. 13.

Yine Ocak sayısında çevre konusunda Posta kutusu adlı bölümde okurlardan gelen "Orman" adlı şiire yer verilmiştir.[291] Şiir, ormanların faydaları ve onları korumamız gerektiğinden bahsetmiştir.

Ocak sayısının bir diğer çevre konusu ise Nasrettin Hoca bölümünde "Allah'ın İşi" adlı karikatürdür.[292] Bu yıla kadar çevre konusu ilk defa karikatürle anlatılmıştır. Karikatürde Allah'ın her şeyi bir düzen içinde yarattığı üzerinde durulmuştur. Sade anlatımı ve resimleriyle birlikte çocukların dikkatini çekecek bir üsluba sahiptir.

Bu sayılarda çevre konusuna son olarak "Yağmur" adlı hikâyede değinilmiştir. [293] Bu hikâyede yağmur "Allah'ın rahmeti" olarak nitelendirilmiştir. Yağmurun bir rahmet olarak yağdığı, ekinlere faydalı olduğu, yeşilliklerin, çiçeklerin yağmurla yeşerdiği üzerinde durulmuştur. Hikâyedeki konu bir anne ve kız arasındaki diyalogla verilmiştir. Akıcı bir dile sahip olan hikâye çocukların ilgisini çekecek şekilde kaleme alınmıştır.

Derginin şubat sayısında "Merhaba Çocuklar"[294] adlı giriş yazısında çocuklar havaya, suya, toprağa benzetilerek umut olarak nitelendirilmiştir.

Yine Şubat sayısında ünitelerimiz isimli bölümde "Güneş Enerjisi" adlı yazıda güneş enerjisinin faydalarından bahsedilmiştir.[295] Güneş enerjisinin yeşil renkli bitkilere besin kaynağı olduğu konusunda kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Bu bilgilendirmenin ekolojik denge çerçevesinde olduğu görülmektedir.

Bu yılın Mart sayısında Akide Şekeri isimli bölümde "Evren Benim Büyük Ailem" adlı yazıda çevre konusu ele alınmıştır. [296] Hikâye şeklinde kaleme alınan yazıda yağan yağmurun toprağa bir rahmet olarak indiği ve toprağa faydalı olduğu üzerinde durulmuştur. Yağan yağmur altında doğayı seven bir dedenin fidan dikme

---

291 Samet Turan, , "Orman", **Diyanet Çocuk Dergisi,** Sayı: 282, (Ocak 2004) s. 27.
292 Orhan Dündar , "Allah'ın İşi", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 282, (Ocak 2004), s. 31-32.
293 Yaşar Koca, "Yağmur", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 282, (Ocak 2004) s. 32-33.
294 Diyanet Çocuk Dergisi, "Merhaba Arkadaşlar", Sayı: 283, (Şubat 2004), s.1.
295 Diyanet Çocuk Dergisi, "Güneş Enerjisi", Sayı: 283, (Şubat 2004), s. 18.
296 Ayfer Balaban " Evren Benim Büyük Ailem", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 284, (Mart 2004), s.4-5.

davranışına vurgu yapılarak doğa sevgisinden bahsedilmiştir. Yazının sonunda evreni ailemiz olarak görmemiz gerektiği mesajı verilmiştir. Toprağın, suyun, havanın, güneşin, arının, ağacın, kelebeğin… vs. bu ailenin üyeleri olduğu vurgulanmıştır. Bu mesajın büyük harflerle ve yeşil renkle verilmesi dikkat çekici olmuştur.

Ayrıca bu sayıda, Mart ayında bulunan Orman Haftası ünitelerimiz bölümünde bir önceki yılda olduğu gibi "Orman Haftası 21–26 Mart"[297] başlığı altında hatırlatılmıştır. Bir önceki yılda yine Mart ayında aynı başlık adı altında bu hafta hatırlatılmıştı. Fakat dergi bu konuda tekrara düşmüştür. Geçen yılki yazının aynısı hiçbir değişiklik yapılmadan bu yıl da verilmiştir.

Yine derginin Mart sayısında "Bu Dünya" adlı yazıda çevreyi temiz tutmamız gerektiği üzerinde durulmuştur.[298] Çevresine karşı duyarlı olmayan, yerlere çöp atan, sokaklara tüküren, park ve bahçelerdeki çiçekleri koparan insanlardan bahsedilmiş ardından çocuklara hitap edilerek "*sizler böyle şeyler yapmazsınız*" diyerek öğütler verilmiştir. Bu davranışları da en çok öğrencilerin yaptığı vurgulanarak onları uyarmamız gerektiği belirtilmiştir. Öğretmenlerin ve kitapların çocuklara iyi şeyler öğütlediği, İslam dininin de "Temizlik imandan gelir." prensibini koyduğu belirtilerek çocukların davranışlarını bu prensibe göre şekillendirmeleri istenmiştir. Yazının sonunda da bu dünyanın bizim olduğu, kötülüklerle kirletmek yerine güzelliklerine güzellik katmamız gerektiği mesajı verilmiştir.

Mart ayında çevre konusuna son olarak Uzay Yolculuğu isimli bölümde "Güneş Sistemi" adlı yazıda değinilmiştir.[299] Yazı çocukları düşünmeye yönlendirecek şekilde "Hiç düşündünüz mü Dünya nerede?" şeklinde bir soru cümlesiyle başlamıştır. Ardından Dünyanın güneş sistemi dediğimiz bir ailenin bir parçası olduğu belirtilmiştir. Bu aileye hayat veren kaynağın güneş, etrafındaki gezegenlerin ve uydularının, yıldızların ve kuyruklu yıldızların da güneşin evlatları olduğu belirtilmiştir. Bunların belli bir düzen içinde hareket ettiklerine vurgu yapılarak bu durum Yasin Suresi 40. ayetle pekiştirilmiştir: "Ne Güneş'in Ay'a erişip yetişmesi gerekir, ne de gecenin

---

297 Diyanet Çocuk Dergisi, "Orman Haftası 21-26 Mart", Sayı: 284, (Mart 2010), s. 19.
298 Osman Oktay, "Bu Dünya", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı. 284, (Mart 2010), s. 20-21.
299 Hümeyra Nur İşlek, "Güneş Sistemi", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 284, (Mart 2010), s. 43-44.

gündüzün önüne geçmesi. Her biri bir yörüngede yüzüp gitmektedir." Bu yıla kadar değerlendirdiğimiz çevre konularında ikinci defa bir ayetle örnek verilmiştir. Verilen yazılarda çevre konusuna Kur'an'dan ayetle, 4 yılda iki yazıda vurgu yapılması dinî bir dergi için yeterli görülmemektedir.

Bu yılın Nisan sayısına baktığımızda ilk olarak çevre konusuna Akide Şekeri adlı bölümde "İlkbaharda Neşe"[300] adlı yazıda değiniliği görülmektedir. Bu yazıda ilkbaharın doğanın yeniden yeşermesinin, canlanmasının müjdecisi olduğu anlatılmıştır. Bir cümlede yağmurların yeşeren otlara faydası olduğu kadar bizim hayatımıza da faydası olduğuna vurgu yapılmıştır. Yağmur "Rahmet" olarak nitelendirilmiştir.

Yine Nisan sayısında Uzay Yolculuğu isimli bölümde "Hayat Kaynağımız Güneş"[301] adlı yazıda güneşin bir enerji kaynağı olduğu bilimsel bir şekilde ele alınmıştır. Güneşin dünyada yaşayan canlılar için temel bir enerji kaynağı olduğu vurgulanmıştır.

Bu yılın Temmuz sayısında Uzay Yolculuğu adlı bölümde "Üzerinde Yaşadığımız Dünya"[302] yazısında çevre konusu işlenmiştir. Yazıda Dünyanın yaşayabilmemiz için Allah tarafından düzenli bir şekilde kurulduğu üzerinde durulmuştur. Dünyanın güneş sistemi içindeki yerinden bahsedilerek açıklamalar yapılmış, Güneşe olan uzaklığının canlıların yaşamı için çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Dünyanın güneşe biraz daha yakın olması durumunda sıcaktan hiçbir canlının yaşayamayacağı biraz daha uzak olması durumunda ise dünyanın her yerinin buzla kaplı olacağı örneği verilmiştir. Daha sonra güneşin zararlı ışınlarına karşı koruyucu bir kılıf görevi gören atmosfer hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilerle dünyada ilahi bir düzen olduğu bu düzenin de Allah tarafından oluşturulduğu vurgulanmıştır.

---

300 Diyanet Çocuk Dergisi, "İlkbaharda Neşe", Musa Tektaş, Sayı: 285, (Nisan 2004), s. 6.
301 Diyanet Çocuk Dergisi, "Güneş", Hümeyra Nur İşlek, Sayı: 285, (Nisan 2004), s. 39.
302 Hümeyra Nur İşlek, "Üzerinde Yaşadığımız Dünya", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 288, (Temmuz 2004), s. 38-39.

Eylül sayısına baktığımızda da çevre konusunun iki sayıda işlendiği görülmektedir. Bu yazılardan biri Akide Şekeri adlı bölümde "Dinim Temiz Olmamızı İstiyor"[303] yazısıdır. Bu yazıda İslam dininin temizlik üzerine kurulduğu belirtilerek, K.Kerim'den ve Peygamber'in sünnetinden temizlikle alakalı prensipler verilmiştir. "Temizlik İmanın yarısıdır." Hadisi ve " Şüphesiz Allah, çokça tevbe edenleri ve iyice temizlenenleri sever." ayeti ile İslam dininin temizliğe verdiği önem vurgulanmıştır. Temizlik konusu iç ve dış çevre temizliği olarak ele alınmış, dış çevrenin de (evimizin, çevremizin) temiz olması gerektiğine bir paragrafta değinilmiştir. Yazının genelinde ise iç dünyamızın, kalbimizin ve ahlakımızın temiz olması gerektiği işlenmiştir.

Bu aydaki çevre konusuyla ilgili ikinci yazı ise "İnsan ve Çevre"[304] adlı yazıdır. Yazıda "Yiyiniz içiniz israf etmeyiniz. Çünkü O israf edenleri sevmez." ayeti verilerek çevremiz konusunda titiz davranıp, çevremize zarar veren her türlü davranıştan kaçınmamız gerektiği vurgulanmıştır. Çiçekleri koparmamamız, piknik yerlerini temiz bırakmamız, yeşili korumamız gerektiği kısacası çevremizin ve kullandığımız her ortamın temiz ve orijinal haliyle kalmasına gayret göstermemiz gerektiği öğütlenerek bu davranışların güzel ahlakın yansıması olduğu belirtilmiştir.

2004 yılında çevre konusu son olarak Aralık sayısında "Yetmiş Milyon Ortak" adlı yazıda işlenmiştir.[305] Yazıda ortak kullanılan alanların temiz tutulması gerektiği öğütlenmiştir. Bu ortak kullanılan alanların arasında çevre ile alakalı olarak piknik alanlarının temiz tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Genel olarak ise okulda oturulan sıranın, telefon kulübelerindeki telefonların..vs. topluma ait her eşyanın ve mekanın özenle kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Özenli davranmamızı yaratıcımızın istediği de zikredilerek dini bir temellendirme görülmemektedir.

---

303 Ali Salih Karcı, "Dinim Temiz Olmamızı İstiyor", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı:290, (Eylül 2004), s. 6-7.

304 Davut Kaya, "İnsan ve Çevre", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı:290, (Eylül 2004), s. 36-37.

305 Elif Arslan, "Yetmiş Milyon Ortak", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı:293, (Aralık 2004), s. 12-13.

4.1.3. 2005-2006 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

Dergide 2005 yılında 12 sayının 6'sında çevre konusu işlenmiştir. Bu 6 sayıda 9 yazıda çevre konusuna yer verilmiştir. Çevre konusunun önemi özellikle bu yıllarda daha da artarken dergide bu konuya verilen önemde bir azalma dikkat çekmektedir.

Bu yıl ilk olarak Şubat sayısında "Üzgün Kuşlar"[306] adlı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Hikâye şeklinde kaleme alınan yazıda Reis isimli bir ağacın kuşlara yuva olduğundan bahsedilmiştir. Bu ağacın kesilmesiyle birlikte kuşların yuvasız kaldığı ve ormanı terk ettikleri anlatılmıştır. Yazının sonunda da çocuklara "Fidan dikelim, el birliği ile kesilen ağaçları çoğaltalım." mesajı verilmiştir.

Mart sayısında çevre konusu iki yazıda işlenmiştir. İlk olarak "Kaybettiğimiz Güzelliklerimiz"[307] adlı yazıda ülkemizin harika manzaralar, taptaze bir hava, ağaç ve ormanlar, verimli ovalar gibi pek çok eşsiz güzelliğe sahip olduğu anlatılarak bu güzelliklerin bize emanet olduğu vurgulanmıştır. Kur'an'dan Hûd Suresi 11. ayet ışığında bu güzellikler üzerinde düşünmemiz gerektiği belirtilmiştir. Hz. Peygamberin de ağaçlandırma faaliyetleriyle ilgili iki hadisi verilerek fidan dikmemiz öğütlenmiştir.

Bu ayda ikinci olarak "Tabiatın Akciğerleri"[308] adlı yazıda da ağaçların yaşamımızdaki faydaları anlatılmıştır. Bu faydalar, evimizin çatısının kapısının, defterimizin..vs. hammaddesinin ağaç olduğu, yağmurların zamanında ve düzenli olarak yağmasını sağladığı, havayı temizlediği, erozyonu önlediği, meyveleri ile canlıların hayatlarına devam etmelerini sağladığı şeklinde sıralanmıştır. Bu kadar faydası olan ağaçlara insanların gereken özeni göstermediği vurgulanarak, ağaçları korumamız ve oluşumuna katkı sağlamamız, Hz. Peygamber'in "Elinizde bir fidan bulunurken kıyametin kopacağını bilseniz fidanı dikin." Hadisiyle öğütlenmiştir. Yazının sonunda "Ağaç dikmenin maddi ve manevi kazançları olduğunu düşünerek oluşumuna katkı sağlamalıyız." mesajı verilmiştir.

---

306 Hilal Sultan Şenol, "Üzgün Kuşlar", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı:295, (Şubat 2005), s. 36-37.

307 Yıldıray Kaplan, "Kaybettiğimiz Güzelliklerimiz",**Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 296, (Mart 2005), s. 36-37.

308 Veli Değirmenci, "Tabiatın Akciğerleri",**Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 296, (Mart 2005), s. 42-43.

Haziran ayında "Çevreci Çocuğun Büyük Dünyası"[309], adlı hikâyede çevre konusu işlenmiştir. Ağaçlara ne amaçla olursa olsun zarar verilmemesi gerektiği Hulusi adlı bir çocuğun bir ihtiyacı karşılamak için bile canlı bir ağacın dalını kesememesi davranışıyla anlatılmıştır.

Derginin Ağustos sayısında ayın konusu bölümünde "Çevremi Korur ve Temiz Tutarım"[310] adlı yazıda Allah'ın yaşayabilmemiz için bize çok güzel bir dünya sunduğu buna şükretmemiz ve kıymetini bilmemiz gerektiği vurgulanmıştır. Bu şükür ve kıymetin de bu güzellikleri korumakla gerçekleşeceği belirtilerek çevreyi koruma konusunda çöplerin yere atılmasına engel olmak, ağaç dikmek ve ağaçları korumak, kâğıt israfına engel olmak, olabildiğince az plastik eşya kullanmak gerektiği vurgulanmıştır. Yazının sonunda çöpler adlı başlık altında ayrı bir yazıya yer verilmiştir. En büyük çevre sorununun çöpler olduğu dile getirilmiş ardından uygun şekilde depolanmamış çöplerin hayatımıza verdiği zararlar işlenmiştir. Son olarak da çöpleri parklara, bahçelere, yollara atmak yerine çöpe atmalıyız, atmayanları mutlaka uyarmalıyız nasihatinde bulunulmuştur.

Çevre konusu ikinci olarak Ağustos sayısında "Yeşil Doku"[311] başlıklı yazıda işlenmiştir. Yazıda yeşil dokunun insan psikolojisine olumlu etkisi olduğu üzerinde durulmuştur. Yapılan bir araştırmaya yer verilerek yeşil dokunun olmadığı ortamlarda insanların daha saldırgan davranışlar sergilediği belirtilmiştir. Bu kadar önemli olan yeşil dokuya önem vermemiz gerektiği, deniz kenarındaysak denizi, ormanlık alanda isek ormanlık alanı, seyir halindeysek yolları temiz tutarak çevremize karşı daha duyarlı davranmamız gerektiği öğütlenmiştir.

---

309 Musa Tektaş, "Çevreci Çocuğun Büyük Dünyası", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 299, (Haziran 2005), s. 3.

310 Yasemin Derin, "Çevremi Korur ve Temiz Tutarım", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 301,(Ağustos 2005), s. 4-5.

311 Nilüfer Dursun, "Yeşil Doku", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 301, (Ağustos 2005), s. 6-7.

Yine Ağustos sayısında çevre konusunda "Siz de Çevre Dostu musunuz"[312] adlı ankete yer verilmiştir. Ankette çevre konusunda 6 soru sorulmuş, verilen cevapların şıklarına göre puan belirlenerek bir değerlendirme yapılmıştır. Sorular:

- *Çevre kelimesi size ilk olarak neleri hatırlatıyor?*
- *Evinizin dışına çıktığınız anda ilk neler görmek istersiniz?*
- *Caddede yürürken etrafınızda daha çok nelere dikkat edersiniz?*
- *Bir gün okula giderken, bir çocuğun yere çöp boşalttığını gördünüz, tepkiniz ne olur?*
- *Size çevrenizi koruma ile ilgili bir görev vermek isteseler ilk aklınıza gelen ne olur?*
- *Yaşadığınız şehirde, etrafınızdaki boş alanları değerlendirmek istiyorlar nasıl olsun?*[313]

Şeklindedir. Bu sorularla çocukların çevrelerine ne kadar duyarlı olduklarının farkına varmaları amaçlanmıştır.

Ağustos sayısında çevre konusu son olarak sağlık olsun adlı bölümde "Çevre Kirliliği ve Sağlığımız"[314] adlı yazıda işlenmiştir. Yazıda çevre kirliliğinin sağlığımıza ciddi derecede zararı olduğu söylenerek, bir çocuk olarak bu konuda neler yapılabileceğinin birkaç örneği verilmiştir: "*Yediğim çikolatanın çöpünü yere atmam, yerlere tükürmem, ozon tabakasına zarar veren spreyleri kullanmam, çevre ile ilgili projelere katılırım, çevreye karşı yanlış davranışlarda bulunan insanları uyarırım."*[315] Bu verilen örnekler bir çocuğun ağzından kaleme alınarak ilgi çekici hale getirilmiştir.

---

312 Güler Ustacık, "Siz de Çevre Dostu musunuz?", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 301, (Ağustos 2005), s. 18-19.

313 Güler Ustacık, "Siz de Çevre Dostu musunuz?", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 301, (Ağustos 2005), s. 18-19.

314 Elif Arslan, "Çevre Kirliliği ve Sağlığımız", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 301, (Ağustos 2005), s. 41-42.

315 Elif Arslan, "Çevre Kirliliği ve Sağlığımız", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 301, (Ağustos 2005), s. 41-42.

Çocuklara "Siz de çevreyi koruma hususunda birçok şey yapabilirsiniz" mesajı verilmiştir.

Bu yıl çevre konusu son olarak Ekim sayısında "Su Hayattır"[316] adlı yazıda işlenmiştir. Suyun özellikle vücudumuz için gerekli olduğu, hayatımızı sürdürebilmemiz için en önemli unsur olduğu vurgulanmıştır. Yazının sonunda "Hayatımız için bu kadar önemli olan suyu kirletmeyim ve israf etmeyim." mesajı verilmiştir.

2005 yılına genel olarak baktığımızda 9 yazıda çevre konusunun işlendiği görülmektedir. Bu konulardan 4'ü ağaç ve ormanlarla ilgilidir. Diğer 4 yazıdan birinde çevre ve sağlığımız, birinde çevre, sağlığımız ve su konusu işlenirken birinde de genel olarak çevreyi koruma bilinci verildiğini söyleyebiliriz.

2006 yılını incelediğimizde Çevre konusunun tam olarak işlendiği bir yazı bulunmamaktadır.12 sayıda sadece 3 yazının çevre konusunu ele aldığı görülmektedir.

Mayıs ayında çevre konusuyla ilgili posta kutusunda okurlardan gelen "Ağaç"[317] başlıklı şiirde ağacın önemine vurgu yapılmıştır.

Haziran ayında önemli günler bölümünde "Dünya Çevre Günü (5 Haziran)"[318] haberi bulunmaktadır. Bu haberin ardından "12-28 Haziran Çevre Koruma Haftası"[319] başlıklı yazıda çevrenin tanımı yapılmış, ardından Müslüman Türklerin çevreye verdiği önem anlatılarak günümüzde de böyle olması gerektiği mesajı verilmiştir.

Son olarak Kasım ayında bilgimizi ölçelim bölümünde çevre ile ilgili bir soru bulunmaktadır: *Aşağıdaki davranışlardan hangisini yaparsak çevremizin temizliğine katkıda bulunmuş oluruz? Cevap: Yoldaki taşı kenara koyarsak.*[320] Sorunun cevabı Peygamber'in çevre konusundaki bir hadisine dikkat çekmektedir.

---

316 Tahsin Çalışkan, "Su Hayattır", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 303, (Ekim 2005), s. 40-41.
317 Nurdan Karakoç, "Ağaç", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 310, (Mayıs 2006), s. 22.
318 Diyanet Çocuk Dergisi, "Dünya Çevre Günü", Sayı:311, (Haziran 2006), s. 2.
319 Diyanet Çocuk Dergisi, "12-28 Haziran Çevre Koruma Haftası", Sayı:311, (Haziran 2006), s. 3.
320 Ahmet Doğru, "Bilgimizi Ölçelim", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 316, (Kasım 2006), s. 46.

Çevre konusu bu yıllarda çok daha önemli hale gelirken son iki yılda çevre konusunun az işlenmesi gündemle ters düşmektedir. Hatta 2006 yılında çevre konusunun ayrıntılı bir şekilde işlenmediği görülmektedir.

4.1.4. 2007-2008 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

2007 yılında çevre konusuyla ilgili yazılar bir hayli artış göstermiştir. On iki sayıdan 10 sayıda olmak üzere 15 yazıda çevre konusu işlenmiştir.

İlk olarak Ocak ayında "Yaratılmışları Sevmekle Allah'ı Sevmiş Olurum"[321] başlıklı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Yazı "*Çevremizdeki varlıklar hakkında düşünmeye ne dersiniz?"*[322] Şeklinde bir soru cümlesi ile başlamıştır. Yazının düşünmeye yönlendirici soru cümlesi ile başlaması yazıyı ilgi çekici kılmıştır. Ardından Allah'ın bize sunduğu güzelliklerden örnekler verilmiştir: Yaşamamız için gerekli olan güneş, ağaçlar, çiçekler… vs. Tüm bu güzelliklerin belli bir düzen içinde olduğuna vurgu yapılmıştır.

Şubat sayısında "Birlikte Yaşadığımız Güzel Dünya"[323] başlıklı yazıda temizliğin önemine vurgu yapılmıştır. Sadece evimizin, bedenimizin, odamızın temizliğinden sorumlu olmadığımız çevremizin temizliğinden de sorumlu olduğumuz vurgulanarak Allah'ın bizlere temiz şekilde emanet ettiği dünyayı kirletmeyelim çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca bir kâğıt parçası dahi olsa yere atmayalım, sokaklara tükürmeyelim uyarılarında bulunulmuştur.

Mart sayısında "Çevrenizin Farkına Varın"[324] başlıklı yazıda çevremizde bulunan her şeyin hatta taşların bile bu dünyada bir bulunma sebebi olduğu üzerinde durularak çocuklar düşünmeye yönlendirilmiştir. Çocuklara; "Çevremiz kirlendiğinde, kar yağmadığında, göller kuruduğunda kuraklık olduğunda… vs. ne olacağını

---

321 Pelin Pektaş, "Yaratılmışları Sevmekle Allah'ı Sevmiş Olurum", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 318, (Ocak 2007), s. 8-9.

322 Pelin Pektaş, "Yaratılmışları Sevmekle Allah'ı Sevmiş Olurum", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 318, (Ocak 2007), s. 8-9.

323 Lamia Levent, "Birlikte Yaşadığımız Güzel Dünya", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 319, (Şubat 2007), s. 8-9.

324 Diyanet Çocuk Dergisi, "Çevrenizin Farkına Varın", Sayı: 320, (Mart 2007), s. 4-5.

düşünelim" sorusu sorularak ekolojik denge konusunda, çevremizdeki düzen konusunda bir bilinç oluşturulmak istenmiştir.

Yine Mart sayısında "Çevren Sarıldı Teslim Ol"[325] başlıklı yazıda çevrenin çeşitli tanımları yapılmış ardından çevre problemleri ele alınmıştır. Dünyanın çok kalabalık olduğu ve doğal yapının bozulduğu söylenerek temel ihtiyaçların yetersiz kaldığına vurgu yapılmıştır. Ardından aslında doğal kaynakların yeterli durumda olduğu sorunun adaletsiz dağıtımdan kaynaklandığı açıklanmıştır. Güçlü ülkelerin korkunç bir tüketim içinde olduğu, geri kalmış ülkelerin ise açlıkla boğuştuğu belirtilerek asıl sorunun nüfus artışı olmadığı üzerinde durulmuştur. İnsanların bu Dünya sadece kendilerininmiş gibi davranması eleştirilmiştir. Yazının genelinde "bu dünya hepimizin, herkesi düşünerek çevremize karşı özenli olalım" mesajı verilmiştir.

Dergide Nisan ayında "Veyselle Sohbetler" [326]adlı yeni bir bölüme yer verilmiştir. Bu bölümde Veysel isimli bir çocuğun abisine sorduğu sorularla çevre konusu işlenmiştir. Yazıda sorularla küresel ısınma konusu ele alınmıştır. Bu yıla kadar ilk defa küresel ısınma konusu işlenmiştir. Ozon tabakasının atmosferde koruyucu bir kalkan olduğu açıklanmıştır. Ozon tabakasının delinmesinin olumsuz sonuçlarına vurgu yapılarak küresel ısınmanın en önemli sebebi olduğu açıklanmıştır. Yazının sonunda bir dahaki Diyanet Çocuk sayısına yetişmek üzere "ozonun incelmesine karşı nasıl korunabileceğimizi araştıralım, konuyla ilgili proje hazırlayalım" çağrısında bulunulmuştur.

Mayıs sayısında "Veyselle Sohbetler"[327] adlı bölümde önceki aydaki proje hazırlanmıştır. Projede ozon tabakasının şeffaf bir gaz olduğu ve zararlı ışınların bize ulaşmasını engellediği, son yıllarda bu tabakanın tahrip edilmesiyle güneşin zararlı ışınlarının bize ulaştığı açıklanmıştır. Ozon tabakasının incelmesiyle güneşin zararlı ışınlarına maruz kalarak deri kanseri, katarakt gibi birçok hastalığa yakalanma riskimiz olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca ozon tabakasındaki incelme küresel bir problem olarak açıklanmıştır. Ozonun incelmesine herkesin duyarlı olması gerektiği zararlı

---

325 Diyanet Çocuk Dergisi, "Çevren Sarıldı Teslim Ol", Sayı: 320, (Mart 2007), s. 6-8.
326 Ayla Abak, "Veyselle Sohbetler", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 321, (Nisan 2007), s. 16-17.
327 Ayla Abak, "Veyselle Sohbetler", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 322, (Mayıs 2007), s. 18-19.

kimyasalların daha az kullanılmasıyla ozon tabakasının iyileştirilebileceği belirtilmiştir. Bu zararlı ışınlardan korunmamız için öğle vaktinde güneşte fazla kalmayalım, güneşte kalmak zorundaysak şapka ve güneş gözlüğü kullanalım şeklinde önerilerde bulunulmuştur.

Bu yazıda çevre konusu daha çok ders niteliğinde ele alınmıştır. Tanımlamalar ve açıklamalar ağırlıktadır. Fakat ozon tabakasının incelmesinde kimyasalların az kullanılması gerektiği uyarısı çok açıklayıcı olmamıştır. Kimyasallardan kastedilen şeyler çocukların anlayabileceği şekilde açıklansaydı konu daha anlaşılır hale gelebilirdi. Küresel ısınmaya karşı alınabilecek önemli tedbirlerden birinin de fidan dikmek olduğu yazıda vurgulanmamıştır. Bunun öneminin anlatılması konu açısından daha iyi olabilirdi.

Yine Mayıs sayısında Bilim ve Teknik bölümünde "Dünya Isındıkça Daha Hızlı Büyüyor"[328] başlıklı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Küresel ısınma yüzünden dünyanın daha hızlı döndüğü ve dönüş hızının artmasına bağlı olarak da gelecekte günlerin kısalacağı üzerinde durulmuştur. Bu bilgiler bir bilim adamının yaptığı araştırmalar kaynak gösterilerek verilmiştir.

Haziran sayısında Önemli Günler bölümünde "Çevre Koruma Günü ve Haftası (11-17 Haziran)"[329] başlıklı yazıda çevreyi korumanın en önemli görevlerimizden olduğu vurgulanmıştır. Konuyla alakalı olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ağaç dikmeye teşvik ettiği, yol ve sokakların temiz tutulması, suların kirletilmemesi gerektiği hususunda uyarılarının olduğu, K. Kerim'de de ekinleri ve nesli yok etmeye çalışanların amansız düşman ve bozguncu olarak nitelendirildiği örnekleri verilmiştir. Yazıda küresel ısınmanın olduğu bir dünyada yaşadığımız ve her an kıtlıkla karşı karşıya kalabileceğimiz söylenerek havamızı, toprağımızı, suyumuzu kirletmeyelim, kirletenleri uyaralım uyarısında bulunulmuştur.

---

328 Necla Ceyhan, "Dünya Isındıkça Daha Hızlı Dönüyor", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 322, (Mayıs 2007), s. 30.

329 Diyanet Çocuk Dergisi, "Çevre Koruma Günü ve Haftası", Sayı: 323, (Haziran 2007), s. 2.

Bu yıl sadece Temmuz ve Ağustos sayısında çevre konusuna yer verilmemiştir. Eylül sayısında geldiğimizde "Kelebeklerin Evi Yanmasın"[330] başlıklı yazıda çevre konusunun işlendiğini görmekteyiz. Hikâye şeklinde ele alınmış yazıda Ayşe isimli bir kız çocuğunun ailesiyle pikniğe gittiğinde yaşadıkları ele alınmıştır. Yazıda ormanlarımızı koruyalım, pikniğe gittiğimizde mangal ateşimizi söndürmeden ayrılmayalım, ormanlar konusunda daha duyarlı olalım, kelebekler evsiz kalmasın şeklinde nasihatlerde bulunulmuştur. Yazının genelinde "ormanlara hak ettiği değeri vermeli ve evimiz gibi korumalıyız" mesajı verilmiştir.

Ekim sayısında "Yağ Yağmur Yağ"[331] başlıklı yazıda yağmur "Rahmet" olarak nitelendirilmiş ve bununla ilgili Hz. Muhammed'in hayatından bir örnek verilmiştir. Bu verilenler bilgiler bir babaanne ve torunu arasında geçen konuşmalarla çocuklara aktarılmıştır. Yazıda özellikle, yağmurun rahmet olduğu, suyun hayat olduğu mesajı verilmiştir.

Yine Ekim sayısında "İkiz Tavşiler" başlıklı bölümde karikatürle çevre konusu işlenmiştir. Ormanı kirleten bir tavşan ve bu durumdan rahatsız olan hayvanlar ve hatasını anlayan tavşanın durumu karikatürize edilerek anlatılmıştır. Çevre konusu ilk defa karikatürle ele alınmıştır. Yazı da çevresini kirleten tavşana bu yaptıklarını Peygamberimiz göre ne kadar üzülürdü denilerek çocuklara çevreyi kirletmenin Peygamberimizi üzecek bir davranış olduğu hissettirilmek istenmiştir. Karikatürün genelinde "iyi Müslüman temizliğe dikkat etmelidir" mesajı verilmiştir.

Kasım sayısına geldiğimizde "Isınan Dünyamız Soğuyan Hayaller"[332] başlıklı yazıda çevre konusunda küresel ısınma probleminin işlendiğini görmekteyiz. Ormanların yok olması, fabrikaların çıkardığı gazlar, suyun ve enerjinin israf edilerek kullanılmasının küresel ısınmaya sebep olduğu belirtilmiştir. Bu konuda neler yapılabileceği Ayşe adlı bir kız çocuğunun davranışlarıyla anlatılmıştır. Örneğin boşa

---

330 Hafsa Fidan, "Kelebeklerin Evi Yanmasın", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 326, (Eylül 2007), s. 22-23.

331 Ayşe Öztürk, "Yağ Yağmur Yağ", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 327, (Ekim 2007), s. 14-15.

332 Hafsa Fidan, "Isınan Dünyamız Soğuyan Hayaller", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 328, (Kasım 2007), s. 22-23.

yanan lambaları söndürelim, pillerimizi çöpe atmayalım, su israfını en aza indirelim, çevrenin ağaçlandırılmasına katkıda bulunalım şeklinde nasihatler verilmiştir.

Bu yılın son sayısı olan Aralık sayısında çevre konusuyla ilgili "Yağmur" başlıklı bir şiir bulunmaktadır. Şiirde yağmur yağdığında hissedilen mutluluk anlatılmıştır. Sayfada üzerine yağmur yağan rengârenk çiçeklerin içinde mutlu bir şekilde ellerini açıp koşan bir kız çocuğunun yağmur altındaki mutluluğu resmedilmiştir. Şiir, resimle bütünleşerek ilgi çekici olmuştur.

Bu yıla genel olarak baktığımızda özellikle küresel ısınma konusuna çokça yer verildiğini görmekteyiz.

Dergide 2008 yılında 12 sayının 7'sinde çevre konusu işlenmiştir. Sayı az olmamasına rağmen konunun işlendiği yazılarda geçen yıla göre bir azalma mevcuttur.

Bu yıl çevre konusu ilk olarak Ocak sayısında "Diller Duada"[333] başlıklı yazıda işlenmiştir. Hikâye şeklinde kaleme alınan yazıda bir grup çocuğun ve köy halkının yağmur duası yapması anlatılmıştır. Yazıda yağmur "rahmet" olarak nitelendirilmiştir. Yazı dua etmenin önemine dikkatleri çekerken yağmur duası yapılması, Allah'ın "rahmet"inin istenmesi ise çevre konusunda dua edilmesinin önemine dikkatleri çekmiştir.

Yine Ocak sayısında "Temizlikçi Hayvanlar"[334] başlıklı yazıda çevre konusunun işlendiğini görmekteyiz. Yazıda her hayvanın çevre temizliğine katkıda bulunacak görevleri ele alınmıştır. Örneğin martıların deniz yüzeyini, balina ve köpek balıklarının deniz diplerini, kutup ayılarının kutupları, kartalların ise dağları temizledikleri belirtilmiştir. Kısacası bütün hayvanların temizlik konusunda bir görevi olduğu vurgulanmıştır. Günümüzde ise nüfus artışının fazla olduğu bununla birlikte insanların çevreye karşı duyarlı olmadığı ve hayvanların temizlik çalışmalarının yeterli gelmediği belirtilmiştir. Yazının sonunda da koyu renkli harflerle "*Dünyamızın temiz*

---

333 Ayşe Öztürk, "Diller Duada", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 330, (Ocak 2008), s. 2-3.

334 Ahmet Faruk Kılıç, "Temizlikçi Hayvanlar", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 330, (Ocak 2008), s. 20-21.

tutmak için hayvanlar bile çalışırken, biz insanlar neden durmadan çevremizi kirletiyoruz.!"[335] Yazılmıştır.

Bu yılın Mart sayısında "Tabiat Ana Gibidir"[336] başlıklı yazıda tabiatın bir anne gibi olduğu, tabiattaki her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu vurgulanarak çocukların bunun üzerinde düşünmesi amaçlanmıştır. Tabiattaki düzenden, ormanların havayı temizlemesi, ağaçların selleri ve erozyonu önlemesi gibi örnekler verilmiştir. Yazının sonunda da tabiatla dost olalım Peygamberimizin öğütlediği gibi çevremizi koruyalım mesajı verilmiştir.

Yine Mart sayısında yukarıda verilen konunun hemen ardından "Tabiatı Çok Seviyorum"[337] başlıklı hikâye şeklinde kaleme alınmış yazıda ailesiyle pikniğe gitmiş bir çocuğun çöplerden rahatsız olması ve ailesiyle birlikte çöpleri toplayıp mutlu olduğu anlatılmıştır. Yazıda siz de pikniğe gittiğinizde ormanlık alanları temiz tutun, kirliyse temizleyip bırakın mesajı verilmiştir.

Nisan sayısında "Allah'ın Bir Adın da ……..Senin"[338] başlıklı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Yazı resimlerle açıklanarak anlatılmıştır. Başlıktaki boşluğun yazının içindeki kırmızı yuvarlak içine alınıp numaralandırılan harflerin seçilmesiyle çocukların doldurması istenmiştir. Başlıktaki boşluk Allah'ın Mugis ismidir ve yardım etmeyi seven yardıma koşan anlamına gelmektedir. Allah'ın yağmur yağdırarak bize yardım ettiğine vurgu yapılmıştır. Fakat Mugis isminin anlamı açıklanmamıştır. Mugis isminin açıklanmaması verilen mesajın kapalı kalmasına sebep olmuştur. Yazıda yağmurun kuraklığı önlediği üzerinde durulmuş, bol ve hayırlı yağış için dua edilmiştir.

Mayıs sayısında ise Konuşan Günlük adlı bölümde "Suyumuz Tükenirse Bize Suyu Kim Getirecek"[339] başlıklı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Yazı, bir çocuğun dilinden günlükle konuşma tarzında kaleme alınmıştır. Günlüğüne sularımızı çok israf

---

335 Ahmet Faruk Kılıç, "Temizlikçi Hayvanlar", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 330, (Ocak 2008), s. 21.
336 Gülay Sormageç, "Tabiat Ana Gibidir",**Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 332, (Mart 2008), s.2-3.
337 Lamia Levent, "Tabiatı Çok Seviyorum", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 332, (Mart 2008), s. 4-5.
338 Sevim Ekinci, "Allah'ım Bir Adın da ……Senin", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı:333, (Nisan 2008), s. 10-11.
339 Esra Serdaroğlu, "Suyumuz Tükenirse Bize Suyu Kim Getirecek?", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 334, (Mayıs 2008), s. 8-9.

ederek kullandığımızı ve bu yüzden susuzluk tehlikesi ile karşı karşıya olduğumuzu dile getiren çocuk, bu konuda daha duyarlı olacağını, dişlerini fırçalarken suyu açık bırakmayacağını, suları ihtiyacı kadar kullanacağını dile getirmiştir. Ayrıca dünyada su olmasaydı günlüğüne sen bile olmayacaktın diyen çocuk bunun için bir ağaç dikeceğini ve yağmura o ağacı sevmesini söyleyeceğini dile getirir. Günlük de çocuğa cevap olarak; Herkes suyun önemini bu kadar kavrayabilse suyu ihtiyacı kadar kullanırdı diyerek suyun önemine dair, içtiğimiz suya şükretmemiz gerektiğini gösteren Kur'an'dan ayet örneği verir. Ayrıca Peygamber efendimizin sözlerinden de "*Irmağın kenarında abdest alıyor olsan bile suyu israf etme*" örneğini vererek suyu israf etmememiz gerektiğini vurgular. Ardından bu konuda okulda bir proje yapabileceği fikrini verir. Herkes damlayan muslukları kapatsın, nasıl tasarruf edebileceğimizi araştırsın, yazılarda ve şiirlerde bu konuya yer versin şeklinde bir öneride bulunur. Çocuklara siz de okulunuzda böyle bir proje yapabilirsiniz fikri verilmiştir. Yazının sonunda da Mülk Suresinden " *Sor onlara: Hiç düşündünüz mü; eğer suyunuz tükenirse, size temiz suyu kim getirecek?"* referans verilerek suyun ne kadar önemli olduğu tekrar vurgulanmıştır. Özet olarak hayatımızda bu kadar önemli olan suyu israf etmeyelim mesajı verilmiştir.

Haziran sayısına geldiğimizde "Dünya Çevre Günü 5-11 Haziran"[340] başlıklı yazıda 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Çevre Günü (5-11 Haziran)'nün kabul edildiği Türkiye'de ise 5-11 Haziran tarihleri arasında Çevre Koruma Haftasının kabul edildiği bilgisi verilmiştir. Ardından başlıca çevre sorunları olan su, hava, toprak kirliliğinin nelere sebep olduğu üzerinde durulmuştur. Ardından Peygamber'in çevreyi ve su kaynaklarının kirletilmemesine dair iki hadisi örnek olarak verilmiştir. Önceki aydaki çevre konusunda su hakkında verilen mesaj bu ayda da yinelenmiştir.

Temmuz sayısında ise "Canlılar Dünyasında Gezinti"[341] başlıklı yazıda fotosentez olayı ders niteliğinde resimlerle birlikte anlatılmış, fotosentezin canlılar için

---

340 Diyanet Çocuk Dergisi, "Dünya Çevre Günü 5-11 Haziran", Sayı:335, (Haziran 2008), s. 43.

341 Bedriye Erdal, "Canlılar Dünyasında Gezinti",**Diyanet Çocuk Dergisi,** Sayı:336, (Haziran 2008), s. 18-19.

önemi vurgulanmış ve karbondioksit ve oksijenin dengede kalmasını sağladığı açıklanmıştır. Bu gaz dengesinin bozulmasının küresel ısınmaya neden olacağı küresel ısınmayla birlikte de iklim değişikliklerinin olacağı, sel felaketlerinin meydana geleceği haber verilmiştir. Bu yüzden fotosentezin çevresel denge için çok önemli olduğu mesajı pembe renkli harflerle verilerek bu konuda bir bilinç oluşturulmak istenmiştir.

Bu yıl çevre konusu son olarak Ekim ayında işlenmiştir. "Yeşil Dünya İstiyoruz"[342] başlıklı yazıda Ayşe adlı bir çocuğun okulundaki fidan dikme kampanyasındaki duygularından hareketle ağaç dikmenin geleceğimizi koruma altına aldığı mesajı verilmiştir.

Bu yılı kısaca gözden geçirdiğimizde çevre ile ilgili 9 yazının bulunduğunu görüyoruz. Bu yazılardan 4'ü suların korunması, 2'si ekolojik denge, 2'si ağaç ve ormanların korunması, 1'i de küresel ısınmayla alakalıdır. Geçen yıl bir hayli küresel ısınma konusu işlenirken bu yıl bir defa işlenmiştir. Suların önemi ve korunması bu yıl ağırlıklı olarak işlenmiştir.

İlk yıllarda en çok ağaç ve orman konusu işlenirken ilerleyen yıllarda değişik çevre konularında da yer verilmesi çevre korumanın sadece ağaç dikmekle ormanları korumakla sınırlı kalmaması gerektiği düşüncesini destekleyici niteliktedir.

4.1.5. 2009-2010 Yılında Çevre Konusunun İncelenmesi

2009 yılında geçen yıl olduğu gibi yine 12 sayıdan 7 sayıda çevre konusu işlenmiştir.

İlk olarak Ocak sayısında Konuşan Günlük bölümünde "Ağaç Bana Kırılmış"[343] başlıklı yazıda çocuk ve günlükle geçen konuşmada bir ağacın yapraklarının kırılmasıyla canının acıdığından hareketle bitkilerin de bir canlı olduğuna vurgu yapılarak onlara iyi davranmamız gerektiği öğütlenmiştir. Doğada her şeyin insana hizmet ettiği üzerinde durularak solucanların bile toprağı beslediği örneği verilmiştir. Yazının sonunda da siyah koyu renkli harflerle "Allah'ın bizi her an

---

342 Hafsa Fidan, "Yeşil Dünya İstiyoruz", **Diyanet Çocuk Dergisi,** Sayı: 339, (Ekim 2008), s. 30-31.
343 Esra Serdaroğlu, "Ağaç Bana Kırılmış", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 342, (Ocak 2009), s. 8-9.

gördüğünü düşünerek doğadaki her canlıya hatta eşyalara bile iyi davranalım" mesajı verilmiştir.

Yine Ocak sayısında Önemli Günler bölümünde "Enerji Tasarrufu Haftası"[344] başlıklı yazıda günlük hayatta kullandığımız güneş, doğalgaz, petrol, kömür ve elektrik kaynaklarını tasarruflu kullanılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu kaynakları tasarruflu kullanmamızın ülke olarak fakirleşmemize neden olacağı belirtilmiştir. Yazının sonunda da "*Tasarruf eden zenginleşir, israf eden fakirleşir.*"[345] Hadisi ile konuyla alakalı dinî bir referans verilmiştir.

Bu yılın Şubat sayısında "Dilli Düdük"[346] başlıklı yazıda bir atasözü ve bir deyim açıklanmıştır. Çevre konusuna "Har vurup harman savurmak" deyiminin açıklamasında vurgu yapılmıştır. Araf Suresinden (31) "Yiyiniz içiniz fakat israf etmeyiniz. Çünkü O israf edenleri sevmez."[347] Ayeti referans gösterilerek "suyumuzu, okyanusu, çiçeği, böceği israf etmeyelim" mesajı verilmiştir.

Mart sayısında Keloğlanın Kaleminden adlı bölümde "Çevre Temizliği" başlıklı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Yazıda keloğlanın dilinden etrafa atılan çöplerin ne kadar zamanda toprağa dönüştüğü bilgisi verilmiştir. Örneğin plastik atıkların 1000 yılda, alüminyum kutuların 10 ila 100 yılda, köpüğün (strafor) 1000 yılda, meyve atıklarının 3-6 ayda toprağa dönüşmektedir, bu yüzden bunları geri dönüşüm kutularına atalım hem çevre temizliğine hem de atıklarımızın hammadde olarak geri dönüşümüne katkı sağlayalım mesajı verilmiştir. Yazının sonunda da "Temizlik İmandandır." Hadisi dinî referans olarak verilmiştir.[348]

Yine Mart sayısında Önemli Günler Bölümünde "Orman Haftası"[349] başlıklı yazıda ormanlarımızın ülkemizin doğal güzellik ve zenginlik kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Hayatımızda birçok araç ve gerecimizi ağaçlardan elde ettiğimiz belirtilerek ağaç dikip orman yetiştirilmesine yardımcı olalım mesajı verilmiştir.

---

344 Züleyha Ulaş, "Enerji Tasarrufu Haftası", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 342, (Ocak 2009), s. 42.
345 Züleyha Ulaş, "Enerji Tasarrufu Haftası", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 342, (Ocak 2009), s. 42.
346 Rukiye Oklan, "Dilli Düdük", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 343, (Şubat 2009), s. 31.
347 Rukiye Oklan, "Dilli Düdük", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 343, (Şubat 2009), s. 31.
348 Ayşe Taylan, "Çevre Temizliği", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 344, (Mart 2009), s.22-23.
349 Züleyha Ulaş, "Orman Haftası", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 344, (Mart 2009), s. 42-43.

Bu yıl bir diğer çevre konusunun işlendiği sayı Nisan sayısıdır. Bu sayıda "Ağaç Sevgisi"[350] başlıklı çizgi romanda ağaç diken bir çocuk aracılığıyla ağaç dikelim geleceğimize yatırım yapalım mesajı verilmiştir.

Haziran sayısında derginin başlangıç sayfasında "Merhaba"[351] başlıklı yazıda insanların çevreye karşı çok umursamaz davrandığından yakınılmıştır. Oysaki çevremizin bize Yaratıcının armağanı olduğu ve bizim faydalanmamız için sunulduğu belirtilerek çevremize iyi bakmamız gerektiği öğütlenmiştir.

Yine Haziran sayısında "Ben Çevre ve Temizlik Koluyum"[352] başlıklı yazıda okulunda çevre ve temizlik kolu seçilip bundan memnun olmayan bir çocuğun rüyasında çöplerle dolu dünyanın konuştuğunu görmesi üzerine bu kola karşı olumsuz tutumunun değişmesi anlatılmıştır. Okulumuzda temizlik kolu olarak arkadaşlarımızı yönlendirelim, okul bahçemizi sınıfımızı temiz tutalım mesajı verilmiştir. Çocukların çevre ve temizlik koluna özenmeleri amaçlanmıştır.

Haziran sayısında çevre konusunun işlendiği bir başka yazı da "Çöp Deyip Geçmeyin"[353] başlıklı yazıdır. Yazıda cam, kâğıt, plastik, ambalaj atıkları gibi çöplerin geri dönüşümle tekrar kullanılabilir hale getirilebileceği açıklanmıştır. Özellikle kâğıt, defter, gazete ve karton kutu gibi çöplerin geri dönüşümle tekrar kullanılabilir kâğıt olacağı ve böylece daha az ağaç kesmemize katkı sağlanacağına vurgu yapılmıştır. Yazının sonunda doğal kaynaklarımızı gereksiz yere tüketmeyelim, "geri dönüşümü kullanalım böylece çöp miktarının azalmasına da katkı sağlayalım" mesajı verilmiştir.

Haziran sayısında çevre konusu son olarak "Işıldak"[354] adlı bölümde işlenmiştir. Bu bölüm dergide bu yıl yenidir. Bu bölüm bir hadis veya bir ayetin açıklamasına yer vermektedir. Bu sayıda, bu bölümde Hz. Muhammed'in "*Kıyamet bile kopsa elinizdeki ağacı dikiniz*."[355] hadisiyle başlayarak çevre konusu ele alınmıştır. Yazıda ağaç, su ve toprağın bizim hayat olduğu onlar olmadan yaşayamayacağımız

---

350 Serhat Albamya, "Ağaç Sevgisi", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 345, (Nisan 2009), s. 10-11.
351 Abdulbaki İşcan, "Merhaba", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 347, (Haziran 2009), s. 1.
352 Esma Güner, "Ben Çevre ve Temizlik Koluyum", Sayı: 347, (Haziran 2009), s. 2-3.
353 Bedriye Erdal, "Çöp Deyip Geçme", Sayı: 347, (Haziran 2009), s. 4-5.
354 Feyza Güner, "Işıldak", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 347, (Haziran 2009), 16-17.
355 Feyza Güner, "Işıldak", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 347, (Haziran 2009), 16.

vurgulanmıştır. Hayatımızda bu kadar önemli olan unsurların azalması ve verimsizleşmesi onları gereği gibi korumamamıza bağlanmıştır. Nasıl koruyabiliriz konusunda kâğıtları, gazeteleri geri dönüşüm kutusuna atalım, cips ve çikolata çöplerini yere atmayalım, biten pillerimizi ayrı çöp kutularına atalım önerilerinde bulunulmuştur. Yazının sonunda toprağı, gökyüzünü, ağaçları, çiçekleri küstürmeyelim; yaşanacak başka dünya yok denilerek "yaşadığımız çevreye, hayatımıza sahip çıkalım" mesajı verilmiştir. Ayrıca şiir, bir anne ve çocuğun çöp toplamasının resmedildiği bir sayfada çocukların ilgisini çekecek şekilde verilmiştir.

Temmuz sayısında yine bir önceki sayıda olduğu gibi "Işıldak"[356] bölümünde çevre konusuna yer verilmiştir. Bölümdeki yazı A'raf Suresi (31) "Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."[357] Ayetini açıklamıştır. Bilinçsiz yere tüketmenin israf olduğu tanımlanarak ellerimizi yıkarken, dişlerimizi fırçalarken, banyo yaparken, abdest alırken suyumuzu gereğinden fazla kullanmayalım. Evde okulda elektriğimizi açık bırakmayalım uyarılarında bulunulmuştur. Yazıda çevre konusuyla ilgili özellikle su konusunda bir bilinç oluşturulmak istenmiş, "suyumuzun hayat olduğu bilinçsizce tüketmemiz gerektiği" mesajı verilmiştir.

Ekim sayısında da yine "Işıldak"[358] bölümünde Tevbe Suresi (108) "Allah Tertemiz olanları sever."[359] Ayeti açıklanarak çevre konusu işlenmiştir. Temizliğin arınmak, sağlık ve bereket olduğu vurgulanarak iç ve dış temizliğin önemi açıklanmıştır. Temiz tutmamız gereken şeyler sıralanırken çevre temizliği de vurgulanmış ve yazının sonunda da tertemiz olalım imanın yarısına sahip olalım mesajı verilmiştir.

2009 yılında çevre konularının işlendiği yazılara genel olarak baktığımızda 3 defa ağaç, 2 defa su,3 defa israf, 3 defa çöplerin geri dönüşümü konularının işlendiğini görmekteyiz. Önceki yıllardan farklı olarak ilk defa bu yıl geri dönüşüm konusunun

---

356 Feyza Güner, "Işıldak", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 348, (Temmuz 2009), s. 16-17.
357 Feyza Güner, "Işıldak", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 348, (Temmuz 2009), s. 16.
358 Feyza Güner, "Işıldak", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 351, (Ekim 2009), s. 16-17.
359 Feyza Güner, "Işıldak", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 351, (Ekim 2009), s. 16.

işlendiğini görmekteyiz. Bu yılki yazıların genelinde doğal kaynaklarımızı israf etmeyelim mesajı ağırlıktadır.

2010 yılında çevre konusu Ağustos sayısına kadar 3 sayıda işlenmiştir.

İlk olarak Mart sayısında önemli günler bölümünde "21-26 Mart Orman Haftası"[360] başlıklı kısa yazıda ormanların ülkemizin akciğerleri olduğuna vurgu yapılarak biz çocuklar da ağaç dikerek yeni ormanların oluşturulmasına katkı sağlayalım mesajı verilmiştir. Ayrıca masa, sandalye, kalem, kitap gibi birçok ihtiyacımızın ormanlardan karşılandığı hatırlatılmıştır.

Bu yıl Kâinatı Dinleyen Çocuk adlı yeni bir bölüme yer verilmiştir. Bu bölümde Kâinat hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu sayıda ise "Görünmez Kahraman Rüzgâr"[361] başlıklı yazıyla rüzgârın yağmuru müjdelemesi, bitkilerin polenlerini taşıyarak nesillerinin devamını sağlaması, yağmur damlalarını oluşturacak kristalleri bulutlara taşıması, havayı temizlemesi gibi yararlarının olduğu üzerinde durulmuştur. Yazıda bu bilgiler rüzgâr konuşturularak verilmiştir. Rüzgârın konuşturularak bu bilgilerin verilmesi yazıyı ilgi çekici kılmıştır.

Yine Bu yıl Önemli Günler bölümünde 5 Haziran Dünya Çevre Günü[362] olduğu hatırlatılmıştır. Önceki yıllardan farklı olarak bu haberin ardından bir yazı bulunmamaktadır. Sadece bu ayda bu günün olduğu haberine yer verilmiştir.

Haziran ayında bir başka çevre konusuna da Hacivat Karagöz bölümünde yer verilmiştir. Bu bölümde "Dünyamız Çöp Tenekesi Değil"[363] başlıklı yazıda Hacivat ve Karagöz konuşturularak çevreye atılan çöplerin toprağa dönüşmesinin çok uzun yıllar aldığı bu yüzden çöplerimizi çöp tenekesine atmamız gerektiği uyarısında bulunulmuştur. Yazıda meyve ve sebze atıklarının 3-6 ayda, plastik kapların 1000 yılda, alüminyum kutuların 10-1000 yılda, pilin 300 yılda, strafor denen köpüğün 1000 yılda

---

360 Esra Gani, "21-26 Mart Orman Haftası", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 356, (Mart 2010), s. 20.

361 Esra Serdaroğlu, "Görünmez Kahraman Rüzgâr", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 359, (Haziran 2010), s. 8-9.

362 Esra Gani, "Önemli Günler", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 359, (Haziran 2010), s. 20

363 Ayşe Taylan Atalay, "Dünyamız Çöp Tenekesi Değil", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 359, (Haziran 2010), s. 22-23.

toprağa dönüştüğü bilgisine yer verilmiştir. Bu bilgi geçen yılki sayılarda da aynı şekilde verilmişti. Yazının sonunda da Karagöz ve Hacivat diliyle "*Sürçü lisan ettikse affola diyanet çocukları çevrelerini temiz tuta*"[364] şeklinde bir cümleyle "çevremizi temiz tutalım" mesajı verilmiştir.

Bu ay çevre konusu Posta Kutusu bölümünde okurlardan gelen "Orman"[365] başlıklı şiirde işlenmiştir. Şiirde ormanların önemi vurgulanmış vatanımızın çöl olmaması için ormanlarımızı korumamız gerektiği açıklanmıştır.

Bu yılın Temmuz sayısında Kâinatı Dinleyen Çocuk bölümünde "Yağ Yağ Yağmur"[366] başlıklı yazıda bir grup çocuğun yağ yağ yağmur/ teknede hamur/ ver Allah'ım ver/ bereketli yağmur[367] diyerek evleri dolaşıp her kapıdan pilav yapmak için bir malzeme toplayıp pilav yapmaları ve ardından yağmur duası yapmaları anlatılmıştır. Ardından yağmurun yağmasıyla duaları kabul olan çocukların coşkusu dile getirilmiştir. Allah'ın ikramı olan toprağın yağmurla can bulduğuna vurgu yapılmıştır. Yazının sonunda da yağan yağmur için Allah'a şükredilmiştir. Yazının geneline baktığımızda çocuklarda yağmurun bereket olduğu bilincinin ve Allah'a bize bereketli yağmur vermesi konusunda dua etme düşüncesinin verilmek istendiğini söyleyebiliriz.

Son Olarak Eylül sayısına geldiğimizde Kâinatı Dinleyen Çocuk bölümünde "Şeftali Ağacını Çöp Kutusundan Kurtar"[368] başlıklı yazıda su ile yağmurun dostluğuna vurgu yapılarak yağmurun toprak için çok faydalı olduğu belirtilmiştir. Yazıda yediğimiz meyve çekirdeklerini çöp yerine toprağa gömelim ve sulayalım bizim de meyve ağacımız olsun mesajı verilmiştir.

Bu yıla genel olarak baktığımızda 3 yazıda ağaç ve orman, 1 yazıda su, 1 yazıda çöp, 1 yazıda rüzgârın faydalarından bahsedilerek hava konusunun işlendiğini

---

364 Ayşe Taylan Atalay, "Dünyamız Çöp Tenekesi Değil", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 359, (Haziran 2010), s. 23.
365 Lütfullah Kolalı, "Orman", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 359, (Haziran 2010), s. 44.
366 Esra Serdaroğlu, "Yağ Yağ Yağmur", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 360, (Haziran 2010), s. 8-9.
367 Esra Serdaroğlu, "Yağ Yağ Yağmur", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 360, Haziran 2010), s. 8.
368 Esra Serdaroğlu, "Şeftali Ağacını Çöp Kutusundan Kurtar", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 362, (Eylül 2010), s. 8-9.

görürüz. Bu yıl önceki yıllarda ağırlıklı olarak yer verilen küresel ısınma konusuna yer verilmemiştir.

4. 2. Bizim Bahçe Çocuk Dergisi

Bizim Bahçe Çocuk Dergisi 2005 yılı Eylül ayında yayımlanmaya başlamıştır. Derginin giriş yazısında derginin amaçları hakkında bilgi verilmiştir. Dergi hayatın gerçeklerini sunan bir bilgi hazinesi, manevi güzelliklere ulaştıran coşkun bir ırmak olarak tanıtılmıştır. Ayrıca bu dergi karakter eğitimi dergisi olduklarını vurgulayarak diğer dergilerden farklı olduklarını belirtmişlerdir. Dergi, Kur'an, Hz. Peygamber ve Sahabe-i Kiram'dan örneklerle çocukların şahsiyetlerinin şekillenmeyi, karakterlerine müspet değerler katmayı, huylarını güzelleştirmek istediklerini bunları yaparken de çocukları neşelendirmeyi ve eğlendirmeyi amaçladıklarını açıklamıştır.[369] Ayrıca Derginin yayın yönetmeninden edindiğimiz bilgiye göre derginin baskı sayısı 4000 civarındadır.

4.2.1. 2005- 2006 Yılı Çevre Konusunun İncelenmesi

2005 yılının Eylül ayında ilk sayısıyla yayın hayatına başlayan dergide yıl sonuna kadar 4 sayının üçünde çevre konusu işlenmiştir.

İlk olarak Ekim sayısında "Tükenmeyen Hazine"[370] başlıklı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Hikâye şeklinde kaleme alınan yazıda bir çocuğun yaramazlıkları sonucu başına gelen kötü haller anlatılmıştır. Yaptığı yaramazlıkların içinde ağaçlara verdiği zarar zikredilmiştir. Ardından fidanların uzun yıllarda yetiştiği söylenerek ağaçlara zarar vermenin yanlış olduğuna dikkat çekilmiştir.

Yine Ekim sayısında Yazmaca Köşesi adlı bölümde "Çatlak Kova"[371] başlıklı yazıda çevre konusuna vurgu yapılmıştır. Yazıda boşluklar bırakılarak kelimeler verilmiş ve bu kelimelerle boşlukların doldurulması istenmiştir. Yazıda biri çatlak olup

---

369 Faruk Kanger, "Bizim Bahçe", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 1, (Eylül 2005), s. 1.
370 Hasan Tahsin Kahraman, "Tükenmeyen Hazine", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı:2, (Ekim 2005), s. 6-9.
371 Yakup Yılmaz, "Çatlak Kova", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 2, (Ekim 2005), s. 14-15.

su kaçıran iki kovadan bahsedilmiştir. Bu kovalardan çatlak olanla su taşırken yol kenarındaki çiçeklerin can bulmasıyla, suyun canlılar için bir hayat kaynağı olduğu mesajı verilmiştir.

Ekim sayısında son olarak bunları biliyor musunuz? Adlı bölümde "Soğuktan Etkilenmeyen Yapraklar"[372] başlıklı yazıda ağaçların yapraklarının soğuğa karşı dayanıklı oldukları bilgisi verilmiştir. Yaprakların sert ve dayanıklı olmasının suyun buharlaşmasını önlediği ve yaprağın az su kaybederek dökülmediği ve daha dayanıklı olduğu açıklanmıştır. Bunu bir yaprağın yapmasının mümkün olmadığı yaprağa o yeteneği verenin her şeyi kusursuz olarak yaratan Allah olduğu söylenerek kâinattaki ekolojik dengeye dikkatler çekilmiş, çocukların bu konuda düşünmesi amaçlanmıştır.

Son olarak Kasım sayısında yine Bunları Biliyor musunuz? adlı bölümde "Toprağa Atıldığında Canlanan Madde"[373] başlıklı yazıda çevre konusuna yer verilmiştir. Yazıda toprağın küçücük bir tohumu canlandırdığı bitki haline getirdiği hatta koskocaman bir ağaç oluşturduğu bilgisi verilmiştir. Bu hadisenin alışık olduğumuz bir durum olduğu fakat düşündüğümüzde akıl almaz bir durum olduğu vurgulanmıştır. Bu durumun önemli bir yaratılış mucizesi olduğu söylenmiştir. Toprağın tohuma hayat vermesi ve bunun da yaratılış mucizesine bağlanması çocukları bu hadise üzerinde düşünmeye yönlendirici şekildedir.

2005 yılının genelinde 1'i ağaç, 1'i su, 1'i ekolojik denge, 1'i de toprak konusu olmak üzere 4 yazıda çevre konusu işlenmiştir.

2006 yılında ilk olarak Şubat sayısında "Merhaba Sevgili Dostlar"[374] başlıklı giriş yazısında üzerinde yaşadığımız Dünya'nın insanların zevkine ve ihtiyaçlarına göre yaratıldığı vurgulanmıştır. Her şeyin belli bir düzene göre yaratıldığını gösteren örneklerle bu vurgu güçlendirilmiştir. Ay'da yaşasaydık dünyayı seyretseydik ne düşünürdük acaba? şeklinde bir soruyla içinde bulunduğumuz nimetler üzerinde düşünceleri harekete geçirmek amaçlanmıştır. Ay'da ormanlar, masmavi gökyüzü,

---

372 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Soğuktan Etkilenmeyen Yapraklar", Sayı: 2, (Ekim 2005), s. 32.
373 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Toprağa Atıldığında Canlanan Madde", Sayı:2, (Ekim 2005), s. 32.
374 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Merhaba Sevgili Dostlar" Sayı: 6, (Şubat 2006), s. 1.

çiçekler, masmavi denizler, şırıl şırıl akan dereler olmadığı örneği verilerek aslında Allah Teâlâ'nın bize çok güzel nimetler vermesine ve bunları muazzam bir denge içinde bize sunmasına dikkatler çekilmek istenmiştir.

Yine Şubat sayısında "Suyun Gücü"[375] başlıklı yazıda çevre konusuna yer verilmiştir. Hikâye şeklinde kaleme alınan yazıda suyun hayatımız için önemi ele alınmıştır. Su taneciklerinin yağmura dönüşmesiyle suyla beslenen canlıların hayat bulduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca suyun toprakları taşıyarak verimli ovalar oluşturduğu bilgisine de yer verilmiştir. Kısaca yazıda suyun hayatımız için çok önemli olduğu mesajı verilmiştir.

Bu yılın Nisan sayısında "Merhaba Arkadaşlar"[376] başlıklı giriş yazısında "ormanları yok etmeseydik, nehirleri kirletmeseydik bugün daha temiz bir Dünyada yaşıyor olurduk" şeklinde bir yakınma ifadesiyle insanların çevresine karşı duyarlı olmadıklarına dikkatler çekilmiştir. Allah'ın yarattığı her şeyin özellikle tabiatın temiz olduğu belirtilerek insanların bu temizliği bozmadığı sürece temiz kalacağı vurgulanarak çevre temizliği konusunda bir bilinç oluşturulmak istendiği görülmektedir.

Yine Nisan sayısında "Tertemiz Olmak"[377] başlıklı yazıda çevre temizliği konusu işlenmiştir. Yazıda temizliğin beden ve ev temizliğinden başladığı söylenerek, çevre temizliğimize de beden ve evimize dikkat ettiğimiz kadar dikkat etmemiz gerektiği vurgulanmıştır. Çevremizde hep birlikte yaşadığımız hatırlatılarak herkesin istediği gibi davranmasının dünyayı yaşanmaz hale getireceği belirtilmiştir. Çöp kutusu varken çöplerini yere atan, çekirdek kabuklarını yere atan insanların davranışları yanlış davranışlara örnek olarak verilmiştir. Ayrıca çevresini temiz tutmayan kişilerin ahlak güzelliğinden yana içlerinin de temiz olmayacağı uyarısında bulunulmuştur. Daha yaşanabilir bir dünya için hepimiz bir şeyler yapmalıyız mesajının verildiğini söyleyebiliriz.

---

375 H. Tahsin Kahraman, "Suyun Gücü", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 6, (Şubat 2006), s. 4-7.
376 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Merhaba Arkadaşlar", Sayı: 8, (Nisan 2006), s. 1.
377 Aynur Tutkun, "Tertemiz Olmak", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 8, (Nisan 2006), s. 2-3.

Nisan sayısında son olarak Bunları Biliyor musunuz? Adlı bölümde "Dünya Ne Kadar Sıcak?"[378] Başlıklı yazıda dünyanın ısısının güneşle arasındaki mesafenin korunmasıyla bizim yaşamamıza uygun bir şekilde ayarlandığı, Dünya ile Güneş arasındaki mesafenin biraz artmasıyla ya da azalmasıyla Dünyanın yaşanmaz hale geleceği açıklanarak bu durumun Allah'ın bize verdiği büyük nimetlerden olduğu vurgulanmıştır. Yazıda çocukların ekolojik denge konusunda düşünceleri harekete geçirilmiştir.

Mayıs sayısına baktığımızda ilk olarak "Merhaba Arkadaşlar"[379] başlıklı giriş yazısında yaşadığımız Dünya, misafirliğe gidip de türlü güzelliklerle bize her şeyin sunulduğu bir eve benzetilmiştir. Dünyada kaldığımız sürece Allah'ın bize sunduğu nimetlerden israf etmemek şartıyla dilediğimizi kullanabileceğimiz vurgulanarak çocukların hem muazzam denge hem de israf etmeme konusunda düşünmeleri amaçlanmıştır.

Yine Mayıs sayısında "Kâinatı Yeniden Keşfediyorduk"[380] başlıklı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Yazıda ufacık bir tohumun kara topraktan beslenip ağaç olup meyve verdiği belirtilerek bunun üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir olay olduğu dile getirilmiştir. Ardından Kur'an'dan "*Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüz sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için nice deliller vardır."*[381] Ayeti verilerek Allah'ın bizim için muhteşem bir Dünya yarattığı ve bunun üzerinde düşünmemiz gerektiği vurgulanmıştır. Yazıda ayetin hangi surede bulunduğunun bilgisi verilmemiştir.

---

[378] Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Dünya Ne Kadar Sıcak?", Sayı: 8, (Nisan 2006), s. 32.
[379] Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Merhaba Arkadaşlar", Sayı: 9, (Mayıs 2006), s. 1.
[380] Mahmut Sami Kanbaş, "Kâinatı Yeniden Keşfediyorduk", **Bizim Bahçe Çocuk** Dergisi, Sayı: 9, (Mayıs 2006), s. 34-35.
[381] Mahmut Sami Kanbaş, "Kâinatı Yeniden Keşfediyorduk", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 9, (Mayıs 2006), s. 34.

Yine Mayıs sayısında Karakter Eğitimi Uygulamaları adlı bölümde "Yaparak Öğrenelim"[382] başlıklı yazıda K.Kerim'den "*Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde, doğru düşünenler için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken, her an Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler ve 'Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz, bizi cehennem azabından koru!'*"[383] ayeti verilerek Allah'ın yaşadığımız âlem üzerinde derin bir düşünüşle inceleme yapmamızı istediği vurgulanmıştır. Ardından nasıl düşünebileceğimiz ne düşüneceğimiz konusunda önerilerde bulunulmuş çocukların bu konu hakkında düşünerek inceleme yapmaları istenmiştir. Bu yazıda çocukların karakterlerinin şekillenmesi için düşünme uygulamalarına yer verilmiştir. Konu olarak da yaşadığımız dünyadaki muazzam denge seçilerek ekolojik denge konusunda çocuklarda bir bilinç oluşturulmak istenmiştir.

Bu yılın Temmuz sayısında "Hayat Kaynağımız Su" başlıklı yazıda suyun vücudumuzun temel ihtiyaçlarından biri olduğu hatırlatılarak su içerken nelere dikkat etmemiz gerektiği ele alınmıştır. Yazının sonunda hayatımız için çok önemli olan suyu tasarruflu kullanalım, Allah'a bu nimet için şükredelim mesajı verilmiştir.

Yine Temmuz sayısında tatilde neler yapılabileceğine dair tavsiyeler[384] verilmiştir. Dünyamızın güzelleşmesine katkı sağlamak için bu yaz ağaç dikelim, Bu dünyada bizim de bir dikili ağacımız olsun denilerek çocuklar ağaç dikemeye özendirilmiştir.

Bu yılı genel olarak değerlendirdiğimizde 9 yazıda çevre konusunun ele alındığı görülmektedir. Bu yazılardan 5'i ekolojik denge, 2'si su, 1'i çöp, 1'i ağaç konusunu işlemiştir.

---

382 Faruk Kanger, "Karakter Eğitimi Uygulamaları Yaparak Öğrenelim", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 9, (Mayıs 2006), s. 38-39.

383 Faruk Kanger, "Karakter Eğitimi Uygulamaları Yaparak Öğrenelim", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı:9, (Mayıs 2006), s. 38.

384 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, Sayı:11, (Temmuz 2006), s. 34.

4.2.2. 2007-2008 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

Dergi 2007 yılında 12 sayısının 10 sayısında çevre konusuna yer vermiştir. Önceki yıla göre çok önemli bir gelişmedir.

Şubat sayısında "Merhaba"[385] başlıklı giriş yazısında tabiatın Rabbimizin bize bir emaneti olduğu vurgulanarak tabiatı bize sunulduğu gibi muhafaza etmemiz, dengesini bozmamamız gerektiği öğütlenmiştir.

Yine Şubat sayısında "Bize Temiz Sunuldu Temiz Kalsın"[386] başlıklı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Yazıda bize masmavi gökyüzü, yemyeşil dağlar ve ovalarıyla, berrak denizleri, ormandaki ağaçlar..vs. ve daha sayamayacağımız güzellikleriyle tabiatın bize tertemiz sunulduğu hatırlatılarak bunları korumamızın insanlık görevimiz olduğu dile getirilmiştir. Bu tertemiz sunulan güzellikleri bilinçsizce davranan insanların kirlettiğinden yakınılmıştır. Oysaki yaptığımız bu bilinçsiz davranışların olumsuz sonuçlarını yine biz insanların göreceği vurgulanarak Kur'an'dan "İnsanların başlarına gelenler kendi elleriyle yaptıkları yüzündendir." Ayeti referans olarak verilmiştir. Havayı kirletmeyelim çünkü havayı biz teneffüs ediyoruz, ormanları koruyalım ağaçları kesmeyelim, kestiğimiz ağacın yerine yenisini dikelim gibi önerilerle çevreye karşı olumlu davranış örnekleri verilmiştir.

Şubat sayısında bir başka çevre konusunun işlendiği yazı "Namık Amca"[387] başlıklı hikâyedir. Yazıda zengin ülkelerin kimyasal atıklarla fakir ülkeleri zehirlediklerinden yakınılarak bu davranışın çok bencilce olduğu vurgulanmıştır. Diğer yanda Namık amca adlı bir karakterin çevreyi kirletmeyi kul hakkı sayan duyarlı davranış örneği verilmiştir. Yazıda çevreyi kirletmek başkalarının hakkına engel olmaktır. Çevremize karşı duyarlı olalım, insanların hakkını gözetelim mesajı verilmiştir.

---

385 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Merhaba", Sayı: 18, (Şubat 2007), s. 1.
386 Aynur Tutkun, "Bize Temiz Sunuldu Temiz Kalsın", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 18, (Şubat 2007), s. 4-5.
387 A.Vahap Akbaş, "Namık Amca", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 18, (Şubat 2007), s. 6-7.

Yine Şubat sayısında çevre konusuyla ilgili "Ben Olsam"[388] adıyla bir test verilmiş, testin sonunda verilen cevap şıkları puanlandırılarak çevreye karşı ne kadar duyarlısınız değerlendirilmesi yapılmıştır. Sekiz sorudan oluşan test çevre ile ilgili ağaç, çiçekler, yere çöp atma, geri dönüşüm, ormanların temizliği konularıyla alakalıdır. Çevre konusuyla ilgili bir teste dergide ilk defa yer verilmiştir.

Şubat sayısında, "Çevreme Karşı Duyarlı mıyım?" başlıklı bölümde çevreye karşı arzu edilen davranışlar bir tablo halinde sunulmuş ve karşısına Hiçbir zaman, bazen, çoğunlukla, her zaman şeklinde seçeneklendirilen kutucuklar konularak bu kutucuklara sırasıyla 1.2.3.4 şeklinde puanlar verilmiş ve çocukların kendilerini bu olumlu davranışları ne kadar uyguladıkları konusunda değerlendirme yapmaları istenmiştir. Bu tablonun altında ikinci bir tablo verilerek 3 olumlu davranış örneği verilmiş bu davranışları uygulama konusunda da anne ve babaların değerlendirme yapmaları istenmiştir. İki tablonun sonunda toplam puanlarla çevreye ne kadar duyarlı olduklarının değerlendirilmesi verilmiştir. Çocuklara kendi kendilerini değerlendirme fırsatı verilerek çocuklarda çevreye karşı sorumluluk bilincinin gelişmesine katkı sağlandığı söylenebilir.

Şubat sayısında bir başka çevre konusunun işlendiği yazı da "Yağmurda Sırılsıklam"[389] başlıklı yazıdır. Bir dedenin çocuklara öğütler vermesi şeklinde kaleme alınan yazıda yağmurun oluşumu ve suyun hayat kaynağı olması hakkında bilgi verilmiştir. Allah'ın yeryüzündeki acı-tatlı, kirli-çamurlu, bin bir değişik suyu gökyüzünde bir araya getirip tertemiz kıldığı ve yeryüzüne yollayıp bizim rızıklanmamızı sağladığı vurgulanmıştır. Ayrıca suyun tüm canlılar için hayat kaynağı olduğu Kur'an'dan Enbiya Suresi 30. ayet "İnkâr edenler, gökler ve yer bitişikken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi?" ayeti referans verilerek açıklanmıştır.

---

388 Öznur Altınkaynak, "Ben Olsam", **Bizim Bahçe Çocuk** Dergisi, Sayı: 18 (Şubat 2007, s. 18.

389 Osman Nuri Topbaş, "Yağmurda Sırılsıklam", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı:18, (Şubat 2007), s 28-31.

Şubat sayısında son olarak derginin son sayfasında bulunan dergideki konularla ilgili soruların bulunduğu "Hediyeli Test"[390] bölümünde çevre ile ilgili 3 soruya yer verilmiştir. Sorulardan ikisi çevre temizliğine nasıl katkı sağlanacağı ile ilgiliyken üçüncüsü de ağaç konusuyla ilgili bir hadisin tamamlanması şeklinde verilmiştir.

Nisan sayısında "Merhaba"[391] başlıklı giriş yazısında baharın gelmesiyle etrafta bir neşe olduğundan bahsedilmiştir. Tabiatın güzelliklerinin daha bir ortaya çıktığı vurgulanarak bu güzelliklerin artması için elimizden geleni yapalım çağrısında bulunulmuştur. Dergi bu düşünceyi uygulamaya geçirmek için bu ay okurlarına çiçek tohumu vermiştir. Verilen çiçek tohumlarını toprakla buluşturalım, baharın neşesini hep birlikte paylaşalım denilerek çocuklara bu konuda bir uygulama yapma fırsatı verilmiştir.

Yine bu sayıda çocuklara yukarıda bahsettiğimiz tohumu ekerek uygulama olanağı sağlanmış ardından da "Bitkilerin DNA'sı Tohum"[392] başlıklı yazıyı okuyarak ektikleri tohum hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. Yazıda her ağacın farklı olduğu bu farklılıkla ilgili bilgilerin de tohumda gizli olduğu vurgulanarak tohumların bitkilerin şekillenmesindeki rolüne vurgu yapılmıştır. Tohumun oluşumu ve bitki haline gelişi açıklanarak çocukların ektikleri tohum hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır.

Haziran sayısında "Merhaba"[393] başlıklı giriş yazısında bu ayda okulların tatile girdiği ve tatilde neler yapılabileceği konusunda önerilerde bulunulmuştur. Bu önerilerin içinde ağaç dikelim, çevremizi temizleyelim, suyu israf etmeden kullanalım, sera etkisi gazlar salgılayarak tabiata zarar veren aletleri kullanmayalım şeklinde çevre temizliği ve bilinciyle ilgili önerilere de yer verilmiştir.

---

390 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Hediyeli Test", Sayı: 18, (Şubat 2007), s. 56.
391 M.Sami Kanbaş, "Merhaba", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 20, (Nisan 2007), s. 1.
392 Ömer Yalçın, "Bitkilerin DNA'sı Tohum", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 20, (Nisan2007), s. 22-23.
393 M. Sami Kanbaş, "Merhaba", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 22, (Haziran 2007), s. 1.

Yine Haziran sayısında "Dünyamızın Ateşi Yükseldi"[394] başlıklı yazıda çevre konusu işlenmiştir. Yazıda küresel ısınma, dünyamızın ateşi yükseliyor nasıl insanların ateşi yükseldiğinde insanlar hasta olur dünyanın da ateşi yükseldiğinde tabiatın dengesi bozulur benzetmesiyle açıklanmıştır. Küresel ısınmaya neden olan fabrika, televizyon, bilgisayar, klima, deterjan, parfüm gibi tabiata zararlı gazlar yayan unsurlar belirtilerek bunları dikkatli kullanalım, küresel ısınmaya karşı önlemler düşünelim mesajı verilmiştir. Ayrıca yazının sonunda suyumuzu israf etmeyelim, bu yaz hepimiz bir ağaç dikelim, yeryüzü bereketli yağmurlarla ıslansın şeklinde öneriler sunularak ne yapılması gerektiği konusunda bir bilinç oluşturulmak istenmiştir.

Temmuz sayısında "Zeliş'in Hatıra Defteri"[395] başlıklı yazıda suyu tasarruflu kullanmamız gerektiği ele alınmıştır. Hatıra şeklinde kaleme alınan yazıda Zeliş isimli çocuğun köyünde durmadan akan çeşmeye tıpa yapması ve su israfını önlemesi anlatılarak suyu nasıl kullanmamız gerektiği konusunda bilgilendirme yapılmıştır. Su israfına dur dememiz gerektiği vurgulanarak bulaşık suyuyla balkonları yıkayalım, köpürte köpürte halı yakamayalım şeklinde önerilere yer verilmiştir.

Bu yılın Ağustos sayısında Yunus Dede İle Sırlar Yolculuğu adlı bölümde "Hüzünlü Veda"[396] başlıklı yazıda çevre konusu ele alınmıştır. Yazıda dağların ve nehirlerin düzenli bir şekilde yaratıldığı Kur'an'dan Nahl Suresi (15), "Allah, yeryüzü sizi sarsmasın diye oraya sabit dağlar yerleştirdi. Yolunuzu bulmanız için de nehirler yollar yarattı." Ayeti referans verilerek vurgulanmıştır. Yeryüzünde muazzam bir düzen olduğuna dağ ve nehirlerin oluşumu örnek verilerek ekolojik denge konusunda düşüncelerin harekete geçirildiği söylenebilir.

Eylül sayısında "Islak Elbise"[397] başlıklı yazıda Bayezid Bistami Hazretlerinin hayatından bir örnekle hiçbir canlıya zarar verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Islak elbisesini ağaç zarar görmesin diye kendi üzerinde kurutması ağaçlara nasıl özen göstermemiz gerektiği konusunda bir bilinç oluşturduğu görülmektedir.

---

394 Elif Su, "Dünyamızın Ateşi Yükseldi", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 22 (Haziran 2007), s. 4-5.

395 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Zeliş'in Hatıra Defteri", Sayı: 23, (Temmuz 2007), s. 34.

396 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Yunus Dede ile Sırlar Yolculuğu", Sayı: 24, (Ağustos 2007), s. 28-31.

397 Faruk Kanger, "Islak Elbise", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 25, (Eylül 2007), s. 6-7.

Yine Eylül sayısında "Kırkçeşme Kurumasın"[398] başlıklı yazıda Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul'daki kemerlerin yıkılmasıyla su sıkıntısına düşen şehirde yaşanan sıkıntı ardından kemerlerin tekrar yapılması ve su ihtiyacının karşılanması için derelerde toplanan suların büyük bir projeyle şehre taşınması anlatılarak insanlar için suyun önemi vurgulanmıştır. Tarihte suya ne kadar zor ulaşıldığı anlatılarak günümüzde bunları düşünerek suyu israf etmememiz gerektiği uyarısında bulunulmuştur. Yazıda geleceğimiz ve kendimiz için suyumuzu israf etmeyelim mesajı verilmiştir.

Kasım sayısında "Su Bizimle Ne Güzel Konuşuyor"[399] başlıklı yazıda su konuşturularak faydalarından bahsedilmiştir. İnsanların vücuduna faydalı olduğu, vadileri ovaları yemyeşil yaptığı, yağmur haline gelip yeryüzüne rahmet olduğu vurgulanarak bunların üzerinde çocukların düşünmesi istenmiştir.

Ayrıca Kasım sayısında son sayfada dergiye abone olanlara çeşitli hediyeler verileceğinin haberi yer almaktadır. Bu hediyelerin içinde konumuzla alakalı olarak çiçek tohumu da bulunmaktadır.[400]

Aralık sayısında Bilgi Sepeti isimli bölümde "Dünya Daha Küçük Olabilir miydi?"[401] Başlıklı yazıda Dünyanın Rabbimiz tarafından elverişli büyüklükte yaratıldığı, olduğundan büyük ya da küçük olması durumunda Dünyada yaşamın olmayacağı açıklanarak ekolojik dengeye vurgu yapılmıştır.

Bu yıla genel olarak baktığımızda çevre ile ilgili yazıların Şubat sayısında yoğunlaştığını görmekteyiz. Şubat sayısında 7 yazıda çevre konusu işlenmiştir. Bu yazılardan ikisi çevre duyarlılığı konusunda ankettir. Biri su konusuyla ilgiliyken 3 ü su, ağaç ve çevre temizliği konularını kapsamaktadır. Son olarak derginin sonundaki ödüllü test bölümünde çevre ile ilgili sorulara yer verilmiştir. Ağustos ve Temmuz sayısında bir yazıda çevre konusu işlenmiş diğer aylarda her ay konuya iki yazıda yer verilmiştir.

---

398 Numan Nurullah Aras, "Kırkçeşme Kurumasın", **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı: 25, (Eylül 2007), s. 40-41.

399 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Su Bizimle Ne Güzel Konuşuyor", Sayı: 27, (Kasım 2007), s. 28-29.

400 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Abone Olan Herkese Hediye Yağmuru", Sayı: 27, (Kasım 2007), s.57.

401 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Dünya Daha Küçük Olabilir miydi?", Sayı: 28, (Aralık 2007), s. 39.

Toplamda yıl boyunca Şubat ayı ağırlıklı olarak çevre konusu 16 yazıda işlenmiştir. Bu yıl çevre konusunun kapsamlı bir şekilde ele alındığını görülmektedir.

2008 yılına geldiğimizde Ocak sayısında "Ağaçlar Bizimle Ne Güzel Konuşuyor"[402] başlıklı yazıda ağaçların havamızı temizlediği, bize çeşitli nimetler sunduğu, bulundukları yere rahmet ve bereket getirdikleri, insanlara geçim kaynağı oldukları vurgulanarak ağaçların hayatımızdaki faydalarına yer verilmiştir.

Şubat sayısında "Duyuyorum; Çünkü Kalbim Var"[403] başlıklı yazıda Peygamberimizden duyarlı dua örnekleri verilmiştir. Bu dualarda Rabbimizin bize faydalı yağmur vermesi için nasıl dua edileceğinin örnekleri verilmiştir. Yağmur için dua etme bilinci verildiği görülmektedir.

Yine Şubat sayısında Bizim Gazete isimli bölümde "Ağaçlandırma Seferberliği"[404] Başlıklı yazıda Milli eğitim Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı arasında Milli Ağaçlandırma Seferberliği ile okulların en iyi bahçe ve çevre ormanı konusunda yarışacakları haberi veriliyor. Bizim Bahçe dergisi de her bahar ayında çocuklara çiçek tohumu verdiğini hatırlatarak çevre temizliği bilinci oluşturmayı, çiçek sevgisi aşılamayı amaçladıklarını belirtmiştir.

Şubat sayısında son olarak "Toprak Bizimle Ne Güzel Konuşuyor"[405] başlıklı yazıda toprağın ilahi bir harika olduğu, ondan bütün mahlûkata fayda olduğu K. Kerim'den "…Yeri de kupkuru görürsün, ama oraya biz su indirince çok geçmeden kıpırdanır, kabarır da gözü gönlü açan her güzel çiftten nice bitkiler bitirir." (Hac suresi 5. ayet) ayeti referans verilerek anlatılmıştır.

---

402 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Ağaçlar Bizimle Ne Güzel Konuşuyor", Sayı: 29, (Ocak 2008), s. 28-30.

403 Kübra Akbey, "Duyuyorum; Çünkü Kalbim Var", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 30, (Şubat 2008), s. 4-5.

404 Rabia Gülcan, "Ağaçlandırma Seferberliği", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 30, (Şubat 2008), s. 8-9.

405 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Toprak Bizimle Ne Güzel Konuşuyor", Sayı: 30, (Şubat 2008), s. 28-31.

Nisan sayısında "Merhaba" başlıklı giriş yazısında Peygamberimizin "Kıyametin kopacağını bilseniz dahi elinizdeki fidanı dikin!"[406] Hadisi referans gösterilerek bu ay okuyuculara çiçek tohumu hediye edildiği haberi verilmiştir. Dergide "Piknik, Keçi ve Fidanlar" başlıklı yazıda da birkaç çocuğun fidan ekmesi örnek gösterilerek okuyucuların da ellerindeki çiçek tohumlarını nasıl ekip yetiştireceklerinin bilgisi verilmiş çocuklara ilgi çekici bir uygulama fırsatı sunulmuştur.

Nisan sayısında "Bereketli Çocuk"[407] başlıklı yazıda Mekke'de yaşanan kıtlık günlerinden bahsedilerek o zamanda insanların yaptığı bir yağmur duası anlatılmıştır. Abdülmuttalip torununun hakkı için bize bol yağmur ver şeklinde dua etmiştir ve yağmur yağmaya başlamıştır. İlerde bu çocuk peygamberimiz olmuştur. Yazıda yağmurun hayatın devam edebilmesi için vazgeçilmez bir unsur olduğu vurgulanmıştır.

Yine Nisan sayısında "Ağlatan Fesleğen"[408] başlıklı yazıda 2035 yılında İstanbul'un durumu kaleme alınmıştır. Yazıda 2007 yılında küresel ısınma tehdidinden bahsedildiği ve önlem almada yetersiz kalındığı ve zamanın çok çabuk geçtiği 2035 yılı geldiğinde insanların oksijen maskesiyle dolaştıkları, çiçeklerin normal ortamlarda yaşayamadıkları, meyve sebzelerin toprak öldüğü için özel tarım alanlarında yetiştirildiği ve tüm meyvelerin çok pahalı olduğu canlandırılarak her şey için çok geç kalınmış olmasından yakınılmaktadır. İnsanlar keşke zamanında elimizde fırsat varken bir ağaç dikseydik şeklinde pişmanlıklarını dile getirmişlerdir. Yazıda bu duruma düşmemek için elimizde fırsat varken biz de bir "ağaç dikelim, havamıza sahip çıkalım" mesajı verilmiştir.

Nisan sayısında çevre konusunun işlendiği bir başka yazıda "Piknik, Keçi ve Fidanlar"[409] başlıklı yazıdır. Baharın gelmesiyle hem pikniğe hem de ağaç dikmeye giden bir çocuğun bir günü anlatılmıştır. Çocuğun diktiği fidanlara zarar veren diğer çocuklar uyarılarak ağaçları korumamız gerektiği mesajı verilmiştir. Diğer yandan bir

---

406 Numan Nurullah Aras, "Merhaba", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 32, (Nisan 2008), s. 1.
407 Mahmut Sami Kanbaş, "Bereketli Çocuk", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 32, (Nisan 2008), s. 12-13.
408 Harun Kırkıl, "Ağlatan Fesleğen", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 32, (Nisan 2008), s. 20-21.
409 Nehir Aydın Gökduman, "Piknik, Keçi ve Fidanlar", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 32, (Nisan 2008), s. 22-23.

keçinin diktikleri bir fidanı yemesi üzerine insanların hayvanlarını başıboş bırakıp fidanlara zarar vermesinin yanlış olduğu hatırlatılmıştır. Yazının genelinde yeşili sevip korumamız, doğaya saygı göstermemiz gerektiği belirtilerek doğaya gösterdiğimiz saygı Allah'a gösterdiğimiz saygı ile bütünleştirilmiştir.

2008 yılına genel olarak baktığımızda 5 yazıda ağaç dikme ve yeşili koruma konusu, 2 yazıda hayırlı yağmur için dua konusu, 1'i toprak konusu olmak üzere 8 yazıda çevre konusu ele alınmıştır. Bu yazılardan 4'üne Nisan sayısında yer verilmiştir. Diğer yazıların 2'sine Şubat sayısında, 1'ine Ocak sayısında yer verilmiştir. Yazılar aylara düzenli bir şekilde dağıtılmamıştır. Bahar başlangıcıyla birlikte özellikle ağaç dikme konusuna ağırlık verilmiştir.

4.2.4. 2009-2010 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

2009 yılında Mart sayısında "Atmosfer Bizimle Ne Güzel Konuşuyor"[410] başlıklı yazıda atmosferin dilinden faydalarının neler olduğu ele alınmıştır. Atmosferde gazların belli oranlarda biz canlıların yaşamasına uygun olarak bulunduğu belirtilerek bunun Allah'ın bir ikramı olduğu vurgulanmıştır. Atmosferin bize bir klima özelliği gösterdiği, yağmurun meydana gelmesi için etken olduğu özellikleri vurgulanarak tüm bunların Allah'ın bir mucizesi olarak bir düzen içerisinde olduğu açıklanmıştır.

Nisan sayısında ise "Bizim Bahçeli Olmak Gül'ü Sevmektir"[411] başlıklı yazıda kutlu doğum haftası gelmesi sebebiyle bizim bahçeli çocuklarla gül dikme çalışmasının yapıldığı haberi verilmiştir. Bu çalışmada yer alan çocukların gül dikerken fotoğrafları çekilerek dergide yayımlanmıştır. Peygamber efendimizin gülle bütünleştirilmesi çocukların gül dikmeye ilgisini arttırıcı niteliktedir.

2009 yılında çevre konusu sadece iki yazıda işlenmiştir. Çevre sorunları artarak devam ederken derginin konuya çok az yer vermesini izah etmenin güç olduğunu söyleyebiliriz.

---

410 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Atmosfer Bizimle Ne Güzel Konuşuyor", Sayı: 43, (Mart 2009), s. 28-31.

411 "Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Bizim Bahçeli Olmak Gül'ü Sevmektir", Sayı: 44, (Nisan 2009), s. 40-41.

2010 yılında çevre konusu ilk olarak Ocak sayısında "Bizim Bahçeli Olmak, Yeşili Sevmektir."[412] başlıklı haberde ele alınmıştır. Bizim Bahçeli çocuklarla Afşin'de Eshab_ı Kehf ziyaret edilmiş ve etrafında ağaçlandırma yapılmıştır. Malzemelerin temin edilmesinden fidanların dikilmesine kadar fotoğraflar dergide yayımlanmıştır. Her çocuk fidan dikme aşamasında çalışmıştır. Sonunda ortaya çıkan manzara karşısında çalışan çocukların çok mutlu olduklarını belirten fotoğrafları yayımlanmıştır. Bu uygulama çocukların fidan dikimine ilgisini arttıracak niteliktedir.

Bu yılın Haziran sayısında "Rabbimizi Tanıyalım"[413] başlıklı yazıda Allah'ın Kuddüs isminin bütün eksikliklerden uzak, pak, tertemiz anlamlarına geldiği açıklanarak yeryüzündeki her şeyin mükemmel bir şekilde Allah tarafından düzenlendiği ve bize tertemiz sunulduğu vurgulanmıştır. Kâinatta esrarengiz bir temizlik düzeni olduğu; bir hayvanın ölümünün başka bir hayvanın onu yemesiyle hem cesedini temizlediği hem de yaşamını devam ettirdiği, kuşların yerdeki yaprakları, çırpıları toplayıp kendilerine yuva yaparken etrafı temizledikleri, güneşin en kirli çamurlu tuzlu suları buharlaştırıp bize tertemiz yağmur olarak indirdiği, örnekleri verilerek pekiştirilmiştir. Bu mükemmel düzenin bozulmasının sebebi insanların çevreye karşı acımasızca davranmaları olduğu vurgulanarak bu konuda biz insanların özenli davranması gerektiği nasihati verilmiştir.

Bu yılın Ağustos sayısında Benim Projem[414] başlıklı bölümde Bir hadis öğren bir hadis öğret projesi örneği verilerek aşama aşama uygulaması anlatılmıştır. Çocuklardan bu şekilde proje hazırlamaları istenmiş ve çeşitli proje teklifleri sunulmuştur. Bu proje teklifleri arasında konumuzla alakalı olarak "On beş günde en uzun çiçeği ben büyütürüm" ve "Ağacım benimle birlikte büyüyor." teklifleri bulunmaktadır.

Bu yıl sadece 3 yazıda çevre konusu işlenmiştir. Bu yazılardan ikisinde fidan dikme konusu ele alınırken 1'inde yağmur ve ekolojik denge konusu ele alınmıştır. Gün

---

412 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Bizim Bahçeli Olmak, Yeşili Sevmektir", Sayı: 53, (Ocak 2010), s. 40-41.

413 Mehmet Akif Karayel, "Rabbimizi Tanıyalım", **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı: 58, (Haziran 2010), s. 8-9.

414 Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Benim Projem", Sayı: 60, Ağustos 2010), s. 48-49.

geçtikçe çevre kirliliği artmasına rağmen derginin bu konuya daha az yer verdiği görülmektedir. İki yıl önce konuya 16 yazıda yer verilirken bu yıl bu sayı 5 katından fazla azalarak 3 yazıda kalmıştır.

4.3. Birdirbir Dergisi

Dergi ilk sayısında içeriği, tarzı ve resimlerinden dolayı diğer dergilerden farklı ve yepyeni bir dergi olduğu iddiasıyla 2006 yılının ekim ayında yayın hayatına başlamıştır. Din eğitimi ve kültürü vermeyi hedefleyen bir dergi oldukları bunu yaparken de sevecen, usandırmayan, eğlenceli bir şekilde bunu yapmayı amaçladıklarını vurgulamışlardır.[415] Derginin yayın yönetmeni Hatice Işılak'tan aldığımız bilgiye göre; derginin 3500-4000 civarında abonesi bulunmaktadır. Ayrıca bayi satışlarıyla birlikte derginin baskı sayısı 6000-7000 civarına ulaşmaktadır.[416]

4.3.1. 2006-2007 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

2007 yılında Ekim ayında yayımlanmaya başlayan dergide aralık sayısına kadar çevre konusu işlenmemiştir.

2007 yılında sadece Haziran ayında çevre konusu işlenmiştir. Derginin hayat bilgisi isimli bölümünde "İsraf"[417] başlıklı yazıda israfın tanımı yapılarak nelerin israf olduğuna dair örnekler verilmiştir. Çevre konusuyla ilgili suları israf etmemiz gerektiği, dişlerimizi fırçalarken musluğu boşa akıtmamamız gerektiği resmedilerek anlatılmıştır. Abdest alırken dahi israf etmemiz gerektiği Peygamber'in bir hadis-i şerifiyle vurgulanmıştır.

Yine Haziran sayısında "Dinamo"[418] başlıklı hikâyede bir çocuğun rüyasında elektriksiz ve susuz kalarak uyandığında elektriğin ve suyun hayatındaki önemini fark etmesi ve bunları israf etmemesi gerektiğini anlaması anlatılarak, elektriğimizi ve suyumuzu israf etmeyelim mesajı verilmiştir.

---

415 Birdirbir Çocuk Dergisi, "Merhaba", Sayı:1, (Ekim 2010), s.1.
416 Hatice Işılak, "Derginin Tirajı" konulu görüşme, Edam: 5 Kasım 2010.
417 Dudu Ekinel, "İsraf", **Birdirbir Çocuk Dergisi**, Sayı: 9, (Haziran 2007), s. 8-9.
418 Mehmet Ali Özkan, " Dinamo", **Birdirbir Çocuk Dergisi**, Sayı: 9, (Haziran 2007), s. 38-41.

Bu yıl çevre konusunun sadece Haziran ayında iki yazıda işlendiği görülmektedir. İki yazıda da israf konusu ele alınarak suyumuzu ve elektriğimizi israf etmeyelim mesajı verilmiştir.

4.3.2. 2008-2009-2010 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

2008 yılında Çevre Konusuna ilk olarak Ocak sayısında Hayat bilgisi[419] bölümünde yer verilmiştir. Çevredeki havanın, suyun, yağan yağmurun ve büyüyen bitkilerin dağların, denizlerin canlı cansız bütün varlıkların mükemmel bir düzen içinde işlediği vurgulanarak hepsinin Allah'ın varlığına ve birliğine delil olduğuna işaret edilmiştir.

Mayıs sayısında yine hayat bilgisi isimli bölümde "Senin Elin Hangisi"[420] başlıklı yazıda sadaka konusu ele alınarak bir insanın diktiği ağaçtan ve ektiği ekinden insanların ve diğer canlıların yemesinin sadaka olduğu Peygamberimizin bir hadisiyle vurgulanmıştır.

Bu yılın Temmuz sayısına geldiğimizde Çevre konusu değişik bir tarzda ele alındığını görürüz. "Kulağa Küpe"[421] başlıklı bölümde 3 resim verilmiştir. Birinci resimde fidan diken bir çocuk resmi ve resmin üzerinde "Bir şey yap" yazısı vardır. İkinci resimde birçok fidan diken ve dikmeye devam eden çocuğun resmi ve resmin üzerinde "Hep bir şey yap" yazısı vardır. Son resimde ise kuru bir ağacın gölgesinde uyuyan bir çocuğun resmi verilerek "Hiçbir şey yapmazlık yapma!" yazısı verilmiştir. Bu resimlerle "tembelliğin güzel bir şey olmadığı fidan dikmenin faydalı ve güzel bir iş olduğu" mesajı verilmiştir.

Yine Temmuz sayısında "Kur'an'da Toprak"[422] başlıklı yazıda toprağın içinde birçok canlı yaşadığı, onda ağaçların ve meyvelerin yetiştiği vurgulanarak toprağın hayat kaynağımız olduğu ele alınmıştır.

---

419 Birdirbir Çocuk Dergisi, " Hayat Bilgisi", Sayı: 16, (Ocak 2008), s. 9-11.
420 Dudu Ekinci, "Senin Elin Hangisi?", **Birdirbir Çocuk Dergisi",** Sayı: 20, (Mayıs 2008), s. 8-11.
421 Birdirbir Çocuk Dergisi, "Kulağa Küpe", Sayı: 22, (Temmuz 2008), s.10.
422 Esra Nur Çimen, "Kur'an'da Toprak", **Birdirbir Çocuk** Dergisi, Sayı: 22,(Temmuz 2008), s. 24-25.

Bu yılın Ağustos sayısında "Kulağa Küpe"[423] başlıklı bölümde Temmuz sayısında olduğu gibi 3 resim verilerek emanet konusu ele alınmıştır. Konumuzla ilgili olarak emanet konusu saksıdaki bir çiçeğin emanet edilmesi resmedilerek işlenmiştir. Birinci resimde bir kişinin bir kişiye saksıdaki çiçeğini emanet etmesi resmedilerek resmin üzerinde "Emanet et" yazılmıştır. İkinci resimde çiçeğin sulanması resmedilerek resmin üzerine "Dikkat et" yazılmıştır. Son resimde ise solmuş çiçek resminin üzerine "İhanet etme" yazılarak çiçeklere su vermediğimizde öleceğine vurgu yapılarak "bitkilerin bize bir emanet olduğu onlara dikkatli davranmamız gerektiği" mesajı verilmiştir.

Yine Ağustos sayısında "Kur'an'da Dağlar"[424] başlıklı yazıda dağların dünyayı ayakta tuttuğu arılara ve diğer canlılara barınak olduğu Kur'an'dan ayet örnekleri gösterilerek ele alınmıştır. (Nebe Suresi 7. ayet, Nahl suresi 81. ayet)

Ağustos sayısında son olarak "Emanete Hıyanet Etme"[425] başlıklı resimde çevre konusu işlenmiştir. Allah'ın bize çeşitli nimetler verdiği ve bunların bize emanet olarak verildiği vurgulanmıştır. Bu emanetlerden birinin de su olduğu belirtilmiş ve bir evde suyu yanlış kullanan aile fertleri resmedilerek çocuklardan suyun yanlış kullanıldığı yerleri bulmaları istenmiştir. Resimde dişlerini fırçalarken musluğu açık bırakan bir çocuk, arabasını yıkarken suyu boşa akıtan bir baba, mutfakta bulaşık yıkarken suyu israf eden bir anne ve banyo yaparken suyu gereksiz yere harcayan bir kardeş verilerek suyun yanlış kullanımına dikkatler çekilerek suyu gereksiz yere kullanmanın emanete hıyanet etmek olduğu mesajı verilmiştir.

Bu yılın Aralık sayısında "Kur'an'da Gece ve Gündüz"[426] başlıklı yazıda gece ve gündüzün birbiri ardınca geldiği ve birbirlerine yetişemedikleri bir düzen içerisinde oldukları Kur'an'dan Yasin suresi 40. ayet referans verilerek vurgulanmıştır. Allah'ın

---

423 Turan Dertli, "Kulağa Küpe", **Birdirbir Çocuk Dergisi**", Sayı: 23, (Ağustos 2008), s. 12.

424 Esra Nur Uçkan, "Kur'an'da Dağlar", **Birdirbir Çocuk Dergisi**, Sayı: 23, (Ağustos 2008), s. 28-29.

425 Ömer Merken "Emanete Hıyanet Etme", **Birdirbir Çocuk Dergisi**, Sayı: 23, (Ağustos 2008), s. 34-35.

426 Esra Nur Uçkan, "Kur'an'da Gece ve Gündüz", **Birdirbir Çocuk** Dergisi, Sayı: 27, (Aralık 2008), s. 22-23.

bize mükemmel bir düzen kurduğu bunun bir örneğinin de gece ve gündüz olduğu açıklanmıştır.

Bu yıla genel olarak baktığımızda 8 yazıda çevre konusunun işlenmiştir. Bu yazılardan 3'ü ekolojik denge ile ilgili, 3'ü ağaçların korunması ile ilgili, 1',i suyun israf edilmemesi ile ilgili, 1'i de toprak konusu ile ilgilidir.

Dergide 2009 yılında çevre konusu iki yazıda işlenmiştir. Birisi Nisan sayısında "Tane Tane Su Tane Tane Selam"[427] başlıklı yazıda ele alınmıştır. Yazıda yağmurun yeryüzünü sevindiren bir merhamet olduğu, Allah'ın rahmeti olduğu vurgulanmıştır.

Çevre konusu ikinci olarak ise Aralık sayısında "Hacivat ile Karagöz"[428] başlıklı karikatürde ele alınmıştır. Karikatürde tövbe konusu anlatılırken Karagöz bahçesini düzenlemekte fidan dikmektedir. Karikatürün genelinde tövbe konusu anlatılırken resimlerde "fidan dikme ve yeşile özenle davranalım" mesajı verilmiştir.

2010 yılında çevre konusu ilk olarak Mart sayısında "Herkesin Bir Dikili Ağacı Olsun"[429] başlıklı yazıda ele alınmıştır. Zehra isimli bir kız çocuğunun günlüğünde yazdıkları şeklinde kaleme alınan yazıda günümüzde küresel ısınma ve ozon tabakasının delinmesinden insanların çok telaş ettikleri fakat bu konuda hiçbir şey yapmadıkları vurgulanmıştır. Zehra şikâyet etmek yerine saksıya fidan ekerek onu büyütmüş ve çevreye oksijen veren bir nefes eklemiştir. Yazıda karanlıktan şikayet etme, kalk bir mum yak sözüyle de küresel ısınma konusunda şikayet etmek yerine elimizden geleni yapalım mesajı verilmiştir.

Yine Mart sayısında "Çektim"[430] isimli bölümde derginin belirlediği bir konuda okuyucuların dergiye yolladıkları fotoğraflara yer verilmektedir. Bu ay çocuklardan fidan dikerken çekildikleri fotoğrafları yollamaları istenmiştir. Çocukların

---

427 Nezire Demir, "Tane Tane Su Tane Tane Selam", **Birdirbir Çocuk Dergisi**, Sayı:31, (Nisan 2009), s. 30-31.

428 Elif Akardaş, "Hacivat ile Karagöz", **Birdirbir Çocuk Dergisi**, Sayı: 38, (Aralık 2009), s. 16-18.

429 Ahmet Mercan, "Herkesin Bir Dikili Ağacı Olsun", **Birdirbir Çocuk Dergisi**, Sayı: 41, (Mart 2010), s. 30-31.

430 Birdirbir Çocuk Dergisi, "Çektim", Sayı: 41, (Mart 2010), s. 37.

fidan dikerken çekildikleri fotoğrafları yayımlamaları çocuklara fidan dikmeye özendirici bir uygulama olduğunu söyleyebiliriz.

Derginin Nisan sayısında çocukların fotoğraflarının yayımlandığı Çektim isimli bölümde "Tertemiz Bir Dünya İçin Elele"[431] sloganıyla çocukların kapılarının önünü süpürürken çektirdikleri fotoğraflar yayımlanmıştır. Çocuklara evlerini ve evlerinin etrafını temiz tutmaları konusunda bir bilinç oluşturulmak amaçlanmıştır.

Mayıs sayısında ise Mart sayısında fidan dikme uygulamasının fotoğrafları yayımlanmıştır. Fidan dikerken çekilmiş fotoğraflar çocukların isimleriyle birlikte yayımlanmıştır. "Artık onların da bir dikili ağacı var."[432] Sloganıyla çocuklara sen de ağaç dik senin de bir dikili fidanın olsun mesajı verilmiştir.

Haziran sayısında ise "Sular Seller Gibi"[433] başlıklı yazıda suyun hayatın devamı için çok gerekli olduğu vurgulanmıştır. Müslümanların da tarih boyunca kurdukları her şehrin meydanına, yaptıkları her caminin avlusuna çeşmeler, şadırvanlar inşa ettikleri belirtilerek suya verdikleri önem üzerinde durulmuştur. Ardından Müslümanların parasız ve temiz su içilebilmesi için sebiller inşa ettikleri ve bunları Allah yolunda Allah rızası için yaptıkları vurgulanmıştır. Suyu Allah'ın bize sunduğu bir nimet olduğu Allah rızası için insanlara sunulduğu tarihten örnekler verilerek çocuklarda bu konuda bir farkındalık oluşturulmak istenmiştir.

Eylül sayısında "40 Hadis 1 Resim"[434] başlıklı yazıda Peygamberimizin 40 hadis'i verilmiş ve bir sonraki sayfada da resim verilerek bu resimlerin hadislerin hangi kısmıyla ilgili olduklarının bulunması istenmiştir. Konumuzla ilgili olarak Peygamberimizin bir kimsenin diktiği ağaçtan veya ektiği ekinden canlıların yemesinin sadaka olduğu hadisi verilmiş resimde de fidan diken insan resimleri ile eşleştirilmeleri istenmiştir. Çocuklar bu şekilde hadisi daha iyi kavrayıp akıllarında tutabileceklerini söyleyebiliriz. Fakat resmin iki sayfada ve çok karışık bir şekilde verilmesi çocukların sıkılmasına neden olabilir.

---

431 Birdirbir Çocuk Dergisi, "Tertemiz Bir Dünya İçin Elele", Sayı: 42, (Nisan 2010), s. 40-41.
432 Birdirbir Çocuk Dergisi, "Çektim", Sayı: 43, (Mayıs 2010), s. 36-37.
433 Fulya İbanoğlu, "Sular Seller Gibi", **Birdirbir Çocuk Dergisi**, Sayı:44, (Haziran 2010), s. 14-15.
434 Yahya Alakay, "40 Hadis 1 Resim", **Birdirbir Çocuk Dergisi**, Sayı: 46, (Eylül 2010), s. 22-23.

2010 yılına genel olarak baktığımızda 6 yazıda çevre konusunun işlendiğini görmekteyiz. Bu yazılardan 4'i ağaç ile ilgili 1'i ise su konusuyla ile ilgili birisi ise genel çevre temizliği ile ilgilidir. Bir önceki yıla göre çevre konusu daha fazla işlenmiştir fakat sadece ağaç konusuna ağırlık verilmiştir. Bir yazıda suyun önemine değinilmesine rağmen nasıl kullanılması ve korunması gerektiği işlenmemiştir.

4.4. Can Kardeş Çocuk Dergisi

Can Kardeş Çocuk Dergisi 1980 yılında yayımlanmaya başlamıştır. Bazı yıllar ara verilmiş olsa da günümüze kadar yayımlanarak uzun soluklu bir dergi olma özelliğine sahiptir. Derginin amaç ve ilkeleri; "Geleceğin aydınlık Türkiye'sinin kurulması yönünde çocuk merkezli bir eğitim, kültür, bilim, sanat ve edebiyat dergisi olma, dini ve tarihi mevzuları sıkmadan anlatma, dinimizi ve tarihimizi öğretme ve vatanımıza milletimize faydalı insanlar yetiştirmek"[435] şeklinde sıralamıştır. Dergiden öğrendiğimiz bilgiye göre derginin baskı sayısı 4000 civarındadır.

4.4.1. 2001-2002 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

Bu yılın Mart sayısında "Orman Haftası ve Ağaç Bayramı (21-26 Mart)"[436] başlıklı yazıda orman haftasının bu ayda olduğu haberi verilerek bu haftanın ormanların değerini ve onları korumanın ne kadar önemli olduğunu anlamamız için kutlandığı belirtilmiştir. Ormanların yararlarının sayılayamayacak kadar çok olduğu belirtilerek herkesin hayatında bir defa ağaç dikmekle kendisini sorumlu tutması gerektiği vurgulanmıştır. Yazının genelinde ormanlarımıza sahip çıkalım mesajı verilmiştir.

Dergide bu yıl çevre konusu ilk olarak Eylül sayısında "Allah Dünyayı Bizim İçin Yaratmıştır"[437] başlıklı yazıda ele alınmıştır. Bütün evrenin Allah tarafından biz canlıların yaşamasına uygun olarak mükemmel bir şekilde yaratıldığı çeşitli örneklerle ele alınmıştır. Güneşin Dünyamıza ışık verecek ve ısıtacak özellikte yaratıldığı,

---

435 Can Kardeş Çocuk Dergisi, "Merhaba", Sayı: 21, (Şubat 1983), s.3.

436 Fatma Çakır, "Orman Haftası ve Ağaç Bayramı (21-26 Mart), **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 135, (Mart 2001), s. 4.

437 Can Kardeş Çocuk Dergisi, "Allah Dünya'yı Bizim İçin Yaratmıştır", Sayı: 141, (Eylül 2001), s. 23.

Dünyanın Güneşe uzaklığının canlıların yaşayabileceği şekilde tam olması gerektiği gibi yerleştirilmesi, havada canlıların yaşaması için tam gerekli miktarda oksijen bulunduğu, bu örneklerden konumuzla alakalı olanlarıdır.

Bu yıl sadece iki yazıda çevre konusunun işlendiği görülmektedir. Bu yazılardan birinde orman ve ağaç konusu ele alınırken diğerinde ekolojik denge konusu ele alınmıştır.

2002 yılında derginin yayımlanmasına ara verilmiştir.

4.4.2. 2003-2004 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

Dergide 2003 yılında sadece bir yazıda çevre konusu işlenmiştir. "Can Kardeş Ormanına Hoş geldiniz"[438] başlıklı yazıda ormanların ve ağaçların havayı temizledikleri, oksijen ihtiyacımızı temin ettikleri, hayvanlara ev sahipliği yaptıkları gibi faydaları olduğu vurgulanmıştır. Ağaç dikmenin ne kadar önemli olduğuna Peygamberimizin "*Eğer sizden birinizin elinde dikilecek hurma fidanı varken kıyamet kopsa ve onu dikmeye vakit bulursa hemen o fidanı diksin*" hadisiyle işaret edilmiştir.

2004 yılında ilk olarak Nisan sayısında "Bahar Demek Çiçek Demek"[439] başlıklı yazıda çevre konusu ele alınmıştır. Yazıda baharın gelmesiyle birlikte mis gibi çiçeklerin açtığı belirtilerek çocuklar bu mis kokulu çiçeklere benzetilmiştir. Tüm kültürlerde çiçeğin ve yeşilin ayrı bir yeri olduğu özellikle Türk kültürü örnek gösterilerek anlatılmıştır. Türk kültüründe evlerin küçük bahçeleri olduğu ve her evin camında çeşitli çiçeklerin yetiştirildiği, çiçekçiliğin b,r sanat haline geldiği anlatılmıştır. Yazının sonunda da eviniz, odanız içiniz çiçekler gibi tertemiz olsun dileğinde bulunularak çiçeğin ve yeşilin temizlik olduğu mesajı verilmiştir.

---

438 Meryem Tortuk, "Can Kardeş Ormanına Hoş Geldiniz", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 147, (Mart 2003), s. 30-31.

439 Fatma Beyza Tütüncüoğlu, "Bahar Demek Çiçek Demek", **Can Kardeş Çocuk** Dergisi, Sayı: 171, (Nisan 2004), s. 8-9.

Yine Nisan sayısında "Cemre İle Emre"[440] başlıklı hikâye şeklinde kaleme alınmış yazıda çevre konusunun işlendiği görülmektedir. Yazıda baharın gelmesiyle birlikte çiçeklerin rengârenk açtığı fakat çiçeklerin insanlar tarafında koparıldığı ve öldürüldüğü söylenerek Emre isimli bir çocuğun dilinden bu davranışın çok yanlış olduğu, çiçeklerin yerinin toprak olduğu, onlara zarar vermememiz gerektiği anlatılmıştır.

Haziran sayısında "Güneş'i de Yaratan Allah'tır"[441] Başlıklı yazıda Allah'ın her şeyin yaratıcısı, bu kâinatın sahibi olduğu vurgulanarak biz insanların da bu düzene bakarak yaratıcıyı bulabileceğimiz açıklanmıştır. Yazıda genel olarak yaratılan her şeyin mükemmel düzen içinde işlemesinin Allah'ın varlığına işaret olduğu bildirilmiştir.

Bu yıl çevre konusu son olarak Eylül sayısında "Çiçek En İyi Arkadaştır"[442] başlıklı yazıda ele alınmıştır. Hikâye şeklinde kaleme alınmış yazıda hikâyenin kahramanı olan küçük kızın çiçek yetiştirmekten baştan çok hoşlanmaması ama daha sonra çiçek yetiştirmenin çok rahatlattığı ve çiçeklerin çok güzel bir arkadaş olduğunu istemeyerek yetiştirdiği çiçeği sevmesiyle anlaması anlatılmıştır. Yazıda çiçekleri koparıp suya koymaktansa onları saksıda yetiştirelim, bizim arkadaşımız olsunlar önerisinde bulunulmuştur.

Bu yıla genel olarak baktığımızda çevre konusuna 4 yazıda yer verilmiştir. Bu yazılardan 3'ü yeşil doku ile ilgilidir. Bu yazılarda çiçeklerin korunması ve bakımından hareketle genel olarak yeşili koruyalım mesajı verilmiştir. Bir yazıda ise Allah'ın her şeyi mükemmel bir şekilde yarattığı vurgulanarak ekolojik dengeye dikkatler çekilmiştir.

---

440 Betül Rüveyda Yaşar, "Cemre İle Emre", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 171, (Nisan 2004), s. 12-13.

441 Can Kardeş Çocuk Dergisi, "Güneş'i de Yaratan Allah'tır", Sayı: 173, (Haziran 2004)s. 16.

442 Betül Rüveyda Yaşar, "Çiçek En İyi Arkadaştır", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 176, (Eylül 2004), s. 20-21.

4.4.3. 2005-2006 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

Dergide 2005 yılında çevre konusu ilk olarak Şubat sayısında "Fotosentez Nedir?"[443] Başlıklı yazıda ele alınmıştır. Allah'ın bitkilere sunduğu kabiliyetler sayesinde kendi gıdalarını topraktan sağladıkları ve yeşil yaprakları ve güneş sayesinde havamızı temizledikleri anlatılarak bu olayın fotosentez olduğu açıklanmıştır. Bitkilerin bir saatliğine fotosentez yapmayı kesmelerinin dünyada oksijen soluyan bütün canlıların ölümüne sebep olacağı vurgulanarak canlılar için fotosentezin ne kadar önemli olduğuna işaret edilmiştir.

Mayıs sayısında "Bahar Sevinci"[444] başlıklı yazıda baharın gelmesiyle birlikte yeryüzünün canlandığı gökyüzünün pırıl pırıl olduğu, çiçeklerin açtığı, her yerin yemyeşil olduğu ve insana huzur verdiği anlatılmıştır. Allah'ın bu kadar huzur verici bir ve güzelliklerle dolu yaşamı bize sunması bizi çok sevdiğinin işareti olarak verilmiştir.

Haziran sayısına geldiğimizde "Rengârenk Dünyam"[445] başlıklı yazıda ağaçların yeşermesinin bize baharı müjdelediği haberi verilmiştir. Ağaçların insanlara çok benzediği ve yine insanlara yakın bir dost olduğu, rengiyle ferahlatıp huzur verdiği belirtilmiştir. Yazının genelinde bize dost olan ağaçları sevelim mesajı verilmiştir.

Ağustos sayısında "Pamuk Ninem"[446] başlıklı hikâyede yağmurun Allah'ın Rahmeti olduğu ve yeryüzüne bereket olarak gönderildiği belirtilmiştir. Bu bilgi hikâye kahramanının çocukluk anıları anlatılırken verilmiş ve verilmek istenen mesaj çocukları sıkmadan aktarılmıştır. Ayrıca yazının yanındaki sayfa da yağmur altında sevinçle koşan bir çocuk resmedilerek yağmurun bereketli bir nimet olduğu mesajı verilmiştir.

---

443 Sevgi Çolak, "Fotosentez Nedir?", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 181, (Şubat 2005), s. 21.
444 Ayşegül Gürekli, "Bahar Sevinci", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 184, (Mayıs 2005), s. 13.
445 Meryem Yıldız, "Rengârenk Dünyam", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 185, (Haziran 2005), s. 12.
446 Fatma Beyza Tütüncüoğlu, "Pamuk Ninem", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 187, (Ağustos 2005), s. 4-5.

Yine Ağustos sayısında "Rahmetin Adı Su"[447] başlıklı yazıda bir önceki yazıda olduğu gibi suyun bir rahmet olarak yeryüzüne düştüğü, bereket olduğu açıklanmıştır. Kirli suların buharlaşarak gökyüzüne çıktığı ve yeryüzüne tertemiz olarak gönderildiği, yağmurun, Allah'ın merhametinin yeryüzündeki yansıması olduğu belirtilmiştir. Bu mübarek hazinenin korunması için elimizden geleni yapalım, suyu israf etmeyelim, su olmazsa hayat olmaz uyarısında bulunulmuştur. Bu uyarılar; Peygamberimizin "Dere kenarında bile olsa suyu israf etmeden kullanın" hadisi referans gösterilerek yapılmıştır.

Çevre konusu Ağustos sayısında son olarak "Kudret Hazineleri Dağlar"[448] başlıklı yazıda ele alınmıştır. Yazıda dağlar Allah'ın Kudretine ve büyüklüğüne ve rahmetine en güzel örnekler olarak verilmiştir. Dağların içinde insanlara ve diğer canlılara lazım olan birçok madde, maden ve ilaç bulunduğu bilgisi verilerek tüm bunların Allah'ın mükemmel düzenine işaret ettiği mesajı verilmiştir.

2005 yılında 6 yazıda çevre konusu ele alınmıştır. Bu yazılardan 3'ü ağaç ve yeşil doku konusunda, 2'si su konusunda 1' de ekolojik denge konusundadır. Dergide 2000 yılı ile 2005 yılı arasını değerlendirdiğimizde çevre konusuna daha fazla yer verildiği görülmektedir.

2006 yılında ilk olarak çevre konusu "Fırtına Tarlası"[449] başlıklı masal şeklinde kaleme alınmış yazıda işlenmiştir. Masalda insanların hatalı davranışları sonucu zarar görmüş ve üzülen toprağın gökyüzüne dert yanması ve gökyüzünün toprağa rüzgâr gönderip tohumların ona dağılmasına yardım etmesiyle toprağın tekrar canlanması, toprağın canlanmasıyla birlikte insanların toprak ananın asıl vazifesini unuttuklarını anlamaları anlatılmıştır. Masalda toprağın ve rüzgârın sebze ve meyvelerin yetişmesi için çok önemli olduğu bu yüzden ona zarar vermemiz, onu üzmememiz gerektiği mesajı verilmiştir.

---

447 Sevgi Nakıboğlu, "Rahmetin Adı Su", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 187, (Ağustos 2005), s. 6-7.

448 Nesrin Çam, "Kudret Hazineleri Dağlar", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 187, (Ağustos 2005), s. 14.

449 Meryem Yıldız, "Fırtına Tarlası", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 199, (Temmuz 2006), s. 44-45.

Eylül sayısında "Koca Ağaç"[450] başlıklı masalda sonbaharın gelmesiyle yapraklarını döken ağaçların bahar gelmesiyle tekrar canlanması ve hayat bulması anlatılmıştır. Bu olayın her yıl tekrarlandığı ve doğanın yenilendiği vurgulanmıştır.

Çevre konusu Aralık sayısında "Muhteşem Dağlar"[451] başlıklı yazıda ele alınmıştır. Yazıda dağların oluşumu hakkında bilgi verilmiştir. Dünyanın ilk yaratıldığı zaman dağların olmadığı daha sonra sıkışan kara parçalarının deniz seviyesinden yükselmesi sonucu dağların oluştuğu anlatılmıştır. Dağların görünüşleri sert ve haşmetlidir; fakat içinde sevgi ve canlıları saklayan şefkat vardır. Ayrıca dağların tertemiz su kaynağı olduğu biz insanlara çeşitli şifalar sunduğu belirtilmiştir. Dağların bir tarafının haşmet bir tarafının da şefkat dolu olduğu vurgulanarak Allah'ın kudret ve rahmet sıfatlarının yansıması olduklarına işaret edilmiştir.

Yine Aralık sayısında "Bereket Damlası"[452] Başlıklı yazıda yağmurun Allah'ın en temiz Kuddüs ismiyle dünyayı temizlediği toprakta türlü nimetlerin oluşmasına yardımcı olduğu, denizlerin göllerin oluşumuna katkı sağladığı ve bizim hayat kaynağımız olduğu anlatılmıştır. Bu kadar hayırlı şeylere vesile olan yağmura bu yüzden Rahmet adının verildiği bildirilmiştir.

Dergide 2006 yılında 2 yazıda ekolojik denge konusu, 1 yazıda su konusu, 1 konuda da toprak ve hava konusu işlenmiştir. Bir önceki seneyle karşılaştırma yaptığımızda su konusu ve dağlar konusuyla ilgili yazıların birbirlerine çok benzedikleri ve aynı şeyleri anlattıkları görülmektedir. Su konusunda iki yılda 3 yazıda yağmurum rahmet olduğu mesajı verilirken dağlar konusunda da aynı şekilde iki yılda Allah'ın Kudret ve Rahmet özelliklerini yansıttığı mesajı verilmiştir.

---

450 Ayşenur Ege, "Koca Ağaç", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 201, (Eylül 2006), s. 36-37.
451 Meryem Yıldız, "Muhteşem Dağlar", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 204, (Aralık 2006), s. 4-5.
452 Meryem Yıldız, "Bereket Damlası", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 204, (Aralık 2006), s. 44-45.

4.4.4. 2007-2008 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

2007 yılında çevre konusu ilk olarak okuyuculardan gelen şiirler bölümünde bir okuyucunun "Çevre ve Doğa"[453] başlıklı şiirinde ele alınmıştır. Şiirde doğa, orman olarak açıklanarak ağaçların oksijen kaynağımız olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca çevre de evimize benzetilerek onu koruyup temiz tutmamız gerektiği belirtilmiştir.

Mart sayısında "Suyu Boşa Akıtma"[454] başlıklı yazıda Taka ve Tuka isimli iki karakter karşılıklı konuşturularak suyu israf etmememiz gerektiği anlatılmıştır. Taka karakteri Tuka karakterine küveti suyla doldurup oynadığı için kızarak suyu israf etmemesi gerektiğini, suyu bu şekilde boş yere akıtırsak gün gelir içecek suyumuz kalmaz, barajlar ve göller zamanla kurur uyarısında bulunmuştur. Suyun hayatımızı devam ettirebilmemiz için en önemli unsur olduğu, su olmadan hiçbir canlının hayatını devam ettiremeyeceği hatırlatılarak "suyu israf etmeyelim" mesajı verilmiştir.

Nisan sayısında "Yağmur"[455] başlıklı yazıda yaşamımızdaki kar taneleri yağmur, dağlar, denizler, dereler, balıklar..vs. gibi güzelliklerin olması Peygamberimizin yaratılmasına bağlanmıştır. Peygamberimiz yağmura benzetilerek hayatımıza bereket ve can olduğu belirtilmiştir. Yazının genelinde Peygamberimiz anlatılırken sayfada yağmur altında koşan çocuk resmiyle birlikte yağmurun bereket ve Rahmet olduğu mesajı verilmiştir.

Haziran sayısında "Dünya Çevre Günü" Başlıklı yazıda Çevre gününün bu ayın 5'inde olduğu haberi verilmiştir. Dünya Çevre Gününün 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Konferansında 5 Haziran'ın dünya çevre günü kabul edildiği, ülkemizde de 1978 yılında kurulan Çevre Müsteşarlığı ile birlikte 5-11 Haziran haftasının Çevre Koruma Haftası olarak kabul edildiği bildirilmiştir. Bu hafta botunca gerek okullarda gerekse radyo ve televizyonda insanlara doğal çevrenin korunması gerektiği anlatıldığı, çevre kirlenmesi ile ilgili bilgiler verildiği bildirilmiştir. Bu bilgilendirmelerden sonra

---

453 Can Deniz Yazıcıoğlu, "Çevre ve Doğa", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 206, (Şubat 2007), s.32-33.

454 Sevgi Demirci, "Suyu Boşa Akıtma", **Can Kardeş Çocuk Dergisi,** Sayı: 207, (Şubat 2007), s. 36.

455 Fatma Beyza Tütüncüoğlu, "Yağmur", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 208, (Mart 2007), s. 4-5.

son yıllarda "Küresel Isınma"[456] tehlikesinden söz edildiği bu yüzden çevremizi kirletmememiz gerektiği uyarısında bulunmuşlardır. Yazıda Küresel ısınma tehlikesinin ne olduğunun açıklanmaması nelere dikkat edilmesi gerektiğinin bildirilmemesi sadece Küresel ısınma tehlikesi şeklinde bildirilmesi çocukların anlayabileceği bir bilgilendirme olmamıştır.

2007 yılında 2 yazıda su konusu, 1 konuda Küresel Isınma konusu, 1 konuda ağaç konusu olmak üzere 4 yazıda çevre konusu işlenmiştir. Bu yıla kadar ilk defa küresel ısınma konusu işlenmiştir. Fakat Küresel Isınmanın ne olduğu konusunda bir açıklama yapılmamış sadece küresel ısınma tehlikesine karşı çevremizi temiz tutalım uyarısında bulunulmuştur.

2008 yılında çevre konusu 5 yazıda ele alınmıştır. İlk olarak Mart sayısında "Çocuklar Gibi Temiz Bir Dünya"[457] Başlıklı yazıda çevre konusu ele alınmıştır. Yazıda doğanın, ormanların ve ağaçların bizlere birer emanet olarak sunulduğu vurgulanmıştır. Bu emanetleri koruyup temiz tutalım mesajı verilmiştir. Ayrıca çocukların tertemiz olduğu belirtilerek "dünyamızın da çocuklar gibi tertemiz olması için üzerimize düşeni yapalım" mesajı verilmiştir.

Yine Mart sayısında "Yaşlı Elma Ağacı"[458] başlıklı masalda oduncunun yaşlı bir elma ağacını kesmek üzereyken kuşların, sincapların, arıların ve böceklerin buna engel olması anlatılmıştır. Oduncu da bu kadar çok seveni olan ve bu kadar hayvana ev sahipliği yapan gölgesinde dinlenebileceği, torunlarına salıncak yapabileceği ağacı kesmekten vazgeçmiştir. Masalda asıl verilmek istenen mesaj ağaçların hayatımızda birçok faydası olduğunu göstermektir.

Mart sayısında çevre konusu son olarak "Sevgi Yağmuru"[459] başlıklı yazıda ele alınmıştır. Yazıda dünyamızın cennet gibi çeşitli nimetlerle bize sunulduğu fakat elimizdekilerin kıymetini bilmediğimiz belirtilmiştir. Küçük bir çocuğun Said Nursi'ye

---

456 İnci Karaman , "Dünya Çevre Günü", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 211, (Haziran 2007), s. 6.
457 Meryem Yıldız, "Çocuklar Gibi Tertemiz Dünya", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 218, (Mart 2008), s. 4-5.
458 Ayşenur Ege, "Yaşlı Elma Ağacı", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 218, (Mart 2008), s. 17.
459 Nesrin Çam, "Sevgi Yağmuru", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 218, (Mart 2008), s. 29.

neden dua etmemize rağmen hala yağmur yağmıyor? Sorusundan hareketle; bizim dua etmememiz gerektiği yağmuru yağdırmanın Allah'ın vazifesi olduğu bildirilerek hayatımızdaki her şeyi de Allah'ın mükemmel bir şekilde düzenlediği ve bizim üzerimize düşen şeyin bunları koruyup israf etmemek olduğu anlatılmıştır.

Haziran sayısında "Dünya Çevre Günü"[460] başlıklı yazıda dünya çevre gününün bu ayın 5'in de olduğu haberi verilmiştir. Bir önceki yılda olduğu gibi Dünya Çevre Gününün nasıl belirlendiği açıklanmıştır. Önceki yıldan farklı olarak Bu haftada çevre konusunda neler yapılabileceği hakkında Tema Vakfı'ndan bilgi edinilebileceği bildirilmiştir. Ayrıca çevre konusunda nasıl önlemler alabileceğimiz konusunda akarsuları ve durgun suları kirletmeyelim, kullandığımız yakıtların tam olarak yanmasını sağlayalım ki çevre kirliğini arttırmasın, çöplerimizi çöp kutusuna atalım gibi önerilerde bulunmuşlardır.

Temmuz sayısında "Tabiatın Cömert Sofrası"[461] başlıklı yazıda Allah'ın nimetlerinin çok olduğu, bütün tabiatın bu nimetleri bize sunduğu ve bütün bunların Allah'ın varlığına işaret olduğu anlatılmıştır.

2008 yılında 2 yazıda orman, ağaç konusu, 2 yazıda su konusu, 1 yazıda ekolojik denge konusu olmak üzere 5 yazıda çevre konusu işlenmiştir.

4.4.5. 2009-2010 Yıllarında Çevre Konusunun İncelenmesi

Dergide 2009 yılında ilk olarak Şubat sayısında "Yarın Geç Olabilir; Su Kaynakları Tükenmeden Bugünden Dikkat Edelim"[462] başlıklı resimli yazıda su konusu ele alınmıştır. Suyu israf etmemek için nasıl önlemler alabileceğimiz resimli örneklerle açıklanmıştır. Bozulan musluklarımızı tamir edelim, musluklarımızın başına su tasarrufu aparatı takalım, çamaşır makinelerimizi tam doldurmadan çalıştırmayalım, banyo yapmak yerine az su harcayan başlıklarla duş alalım, sebze ve meyvelerimizi

---

460 Can Kardeş Çocuk Dergisi, "Dünya Çevre Günü", Sayı: 221, (Haziran 2008), s. 8.

461 Bestami Yazgan, "Tabiatın Cömert Sofrası", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 223, (Temmuz 2008), s. 4-5.

462 Can Kardeş Çocuk Dergisi, "Yarın Geç Olabilir, Su Kaynakları Tükenmeden Bugünden Dikkat Edelim", Sayı: 230, (Şubat 2009), s. 11.

yıkadığımız suları çiçeklerimizi sulayarak değerlendirelim, rezervuarlarımızın boyutunu küçük olanlardan tercih edelim, balkonlarımızı ve arabalarımızı hortumla yıkamak yerine kova kullanarak yıkayalım önerileri birer birer resimlerle açıklanarak verilmiştir. Verilmek istenen mesajın resimlerle sunulması çocukların konuya olan ilgisini arttırıcı niteliktedir.

Bu yıl Haziran sayısında bir önceki yılda olduğu gibi "Dünya Çevre Günü"[463] başlıklı yazıda Dünya Çevre Gününün Bu ayın 5'in de olduğu haberi verilmiştir. En güzel temizliğin kirletmemek olduğu hatırlatılarak çevre koruma konusunda bazı önerilere yer verilmiştir. Bu öneriler bir önceki yılda Dünya Çevre Günü'nün haber verildiği yazıdaki önerilerle hemen hemen aynıdır. Farklı olarak Doğal çevrenin güzelliklerini korumakla görevli olduğumuz belirtilerek bu konuda yapılan çalışmalara katılalım önerisinde bulunmuşlardır.

Ağustos sayısında "Ay Mukaddir İsmini Anlatıyor"[464] başlıklı yazıda Ay hakkında bilgi verilmiştir. Mukaddir isminin varlıkları eşsiz bir plan ve takdir ile yaratan manasına geldiği ve Ay'ın da belli bir yörüngede plan dâhilinde hareket etmesinin bu ismin yansıması olduğuna işaret edilmiştir.

Eylül sayısında "Yağmur Meleği Rahman İsmini Anlatıyor" [465] başlıklı yazıda yağmur; Allah'ın rahmetiyle gökte oluşan bulutlardan, bereketle inen su damlaları olarak tanımlanmıştır. Yağmurun nasıl meydana geldiği anlatılarak Allah'ın sonsuz rahmetinin işareti olduğu bu sebeple yağmura aynı zamanda "Rahmet" de denildiği bildirilmiştir.

Yine Eylül sayısında "Ay'da Su Mu Var?"[466] Başlıklı yazıda Ay'da değerlendirilmiştir. Bütün Kâinatı ve Ay'ı Allah'ın yarattığı biz kulların ise bunu keşfedip insanlığın hayrına olacak şekilde kullanmamız gerektiği bildirilmiştir.

---

463 Can Kardeş Çocuk Dergisi, "Dünya Çevre Günü", Sayı: 234, (Haziran 2009), s. 20-21.

464 Mikail Arşayakın, "Ay Mukaddir İsmini Anlatıyor", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 236, (Haziran 2009), s. 16-17.

465 Mikail Arşayakın, "Yağmur Meleği Rahman İsmini Anlatıyor", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 239, (Eylül 2009), s. 18-19.

466 Umut Yavuz, "Ay'da Su Mu Var?", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 239, (Eylül 2009), s. 20-21.

Ekim sayısında "Dağ Meleği Müdebbir İsmini Anlatıyor"[467] başlıklı yazıda dağların nasıl oluştuğu anlatılmıştır. Ardından dağların yeryüzünü denizlerin istila etmesini engellediği, ormanların, nehirlerin, çeşit çeşit kuşların ve madenlerin kaynağı olmasıyla yeryüzünün mahzenine, ambarına benzetilmiştir. Tüm bunların belli bir plan dâhilinde gerçekleştiği ve Allah'ın; (her şeyi planlayan tedbirli olan) Müdebbir ismini yansıttığı bildirilmiştir.

2010 yılına geldiğimizde Mart ve Haziran sayısı olmak üzere iki yazıda çevre konusu işlenmiştir. Mart Sayısında "Bulutlar Dünyamızı Neden Terk Etmez"[468] başlıklı yazıda atmosfer, dünya, su kütlesi ve buharlaşmanın ilginç düzeninden ve görevlerinden bahsedilerek Allah'ın her şeyi belli bir düzen içinde yarattığına işaret edilmiştir.

Yine Mart Sayısında "Üç Büyük Öğretmenimiz Var"[469] başlıklı yazıda yaşadığımız kâinatın sahibini tanıyabileceğimiz üç büyük öğretmen olduğu bildirilerek bunlardan birinin içinde yaşadığımız koca Dünya olduğu söylenmiştir. Dünyadaki her şeyin, her düzenin Allah'ın varlığına ve birliğine işaret ettiği vurgulanarak "Allah'ı tanımak istiyorsak kâinatı okuyalım" mesajı verilmiştir.

Mart sayısında son olarak "Üstad Ellerimizden Tutuyor"[470] başlıklı yazıda kâinattaki her şeyin kuşların, kelebeklerin, balıkların, yağmurların, karıncaların ve yeryüzünde sayabileceğimiz daha birçok canlının Allah'ın varlığını fısıldadığı dinleyenlerin faaliyette lezzet vardır dediklerini duyacakları bildirilmiştir. Hepsinde çok hassas bir düzen ve adalet olduğu, en güzel şekilde oldukları vurgulanarak çocuklara siz de adaletli olun güzel davranışlarda bulunun mesajı verilmiştir.

Son Olarak Haziran Sayısında "Bahar Bismillah Diyerek Geldi" başlıklı yazıda baharın renk renk çiçekleriyle geldiği ve Allah'ın ismiyle güzelliklerini gözler önüne serdiği vurgulanmıştır. Yeryüzünde her şeyin "Bismillah" diyerek hareket ettiği ve

---

467 Mikail Arşayakın, "Dağ Meleği Müdebbir İsmini Anlatıyor", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı:240, (Ekim 2009), s. 18-19.

468 Bahri Tayman, "Bulutlar Dünyamızı Neden Terk Etmez?", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 245, (Mart 2010), s. 24-25.

469 Nurdan Damla, "Üç Büyük Öğretmenimiz Var", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 245, (Mart 2010), s. 12-13.

470 Nurefşah Çağlaroğlu, "Üstad Ellerimizden Tutuyor", **Can Kardeş Çocuk Dergisi**, Sayı: 245, (Mart 2010), s. 4-5.

düzen içinde işlediği kuşların bismillah diyerek uçtuğu, Dünyanın bismillah diyerek döndüğü, yağmur tanelerinin bismillah diyerek yeryüzüne hayat verdiği örnekleriyle açıklanmıştır.

4. 6. Dergilerde Çevre Konusunun Değerlendirilmesi

4.6.1. Ağaç ve Yeşil Dokunun Korunması

Tablo 1

Ağaç ve Yeşil Doku Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

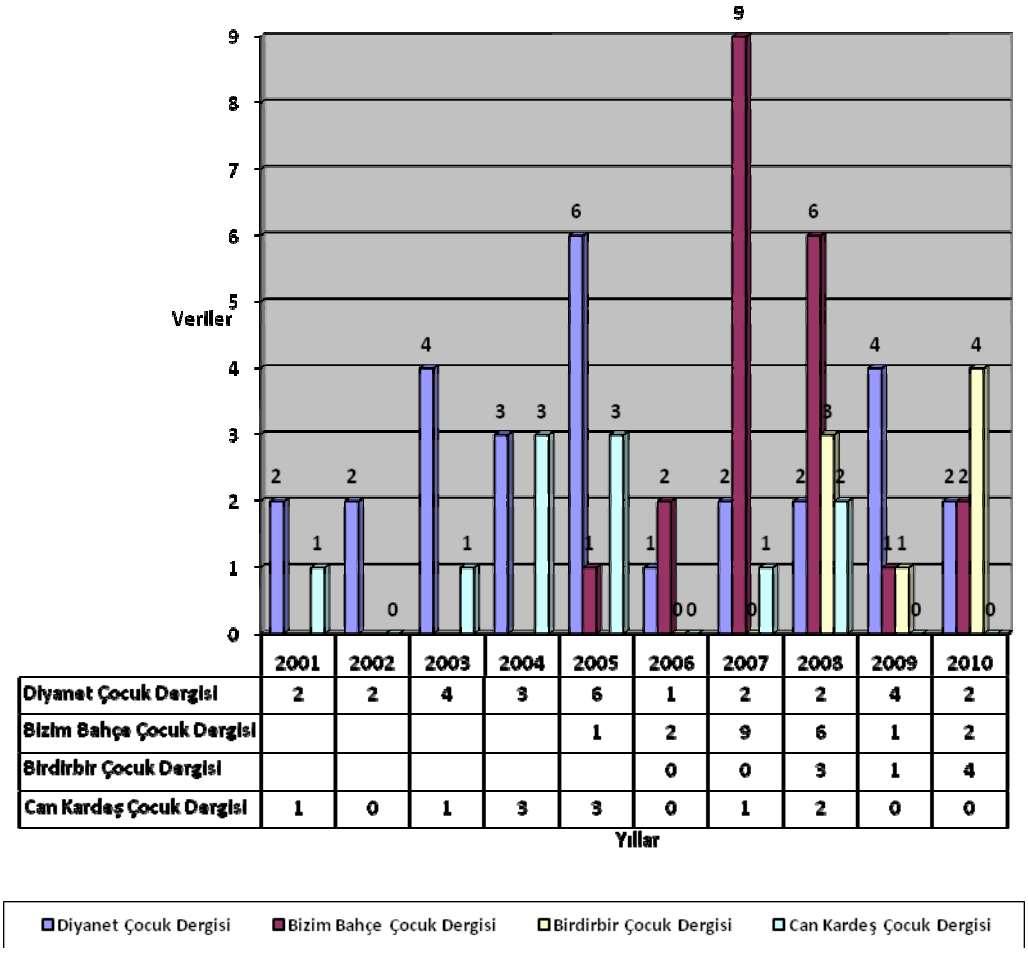

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Diyanet Çocuk Dergisi	2	2	4	3	6	1	2	2	4	2
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi					1	2	9	6	1	2
Birdirbir Çocuk Dergisi						0	0	3	1	4
Can Kardeş Çocuk Dergisi	1	0	1	3	3	0	1	2	0	0

Tabloya baktığımızda Diyanet Çocuk ve Bizim Bahçe Çocuk dergilerinin yayımlandığı tüm yıllarda orman ve ağaç konusunu işlediği görülmektedir. Yayımlandığı 10 yılın hepsinde konuya yer veren Diyanet Çocuk ve yayımlandığı 6 yılın hepsinde konuya yer veren Bizim Bahçe Çocuk dergileri konuya en fazla yer veren dergilerdir. Birdirbir Çocuk dergisi yayımlandığı 5 yılın 3 yılında konuya yer vermiştir. Can Kardeş Çocuk Dergisi ise yayımlandığı 10 yılın 5 yılında konuya yer vermiştir.

Diyanet Çocuk Dergisi tüm yılların toplamında konuyu 28 defa işlemiştir. Konuya en fazla yer verilen yıl 2005 yılıdır. Bu yıl 6 yazıda ağaç ve orman konusu

işlenmiştir. 2006 yılında konu sadece bir yazıda ele alınarak en az işlenen yıl olarak görülmektedir. Toplamdaki 28 yazıdan 18'inde orman ve ağaçların faydaları, onları korumamız gerektiği, korumadığımız takdirde uğrayacağımız zararlar ele alınmıştır. Diğer 10 yazıda ise orman ve ağaçları korumakla birlikte onları çoğaltmak için fidan dikmek gerektiği ele alınmıştır. Dergi çevre konusunda en çok ağaç ve orman konusuna yer vermiştir.

Bizim Bahçe Çocuk Dergisi yayımlanmaya başladığı 2005 yılından günümüze kadar toplam 21 yazıda ağaç ve orman konusunu işlemiştir. Bu yazılardan 8'inde ağaçların önemi, onlara zarar verilmemesi gerektiği, 8'inde ağaçları korumakla birlikte fidan dikmenin de gerekliliği ele alınmıştır. Dergi 2007 ve 2008'de Nisan aylarında çocuklara çiçek tohumu hediye etmiştir. Birer yazıyla bu haber okuyuculara verilmiştir. 2009 yılında 1 yazıda Bizim Bahçe'li çocuklarla gül dikme projesi yapılmış ve fotoğraflarla dergide yayımlanmıştır. 2010 yılında 1 yazıda yine Bizim Bahçe'li çocuklarla ağaçlandırma seferberliği yapılmış, bu çalışmanın aşamaları ve fotoğrafları dergide yayımlanmıştır. Yine 2007 yılında 1 yazıda dergideki diğer ağaç ve orman konularından farklı olarak ağaçların nasıl oluştuğu ele alınmıştır. Bizim Bahçe Çocuk Dergisi ağaç ve orman konusunda özellikle ağaç konusunu işlemiş ve çocukların ağacı koruyup sevmesi için onlara çiçek ekme, fidan dikme ve ağaçlandırma seferberliği yapma gibi uygulamalara yer vermiştir. Derginin bu suretle çocuklara ağaç ve yeşil sevgisini kazandırmayı, ağacı ve yeşili korumayı öğretmeyi amaçladığı görülmektedir.

Birdirbir Çocuk Dergisi yayımlanmaya başladığı 2006 yılının Ekim ayından günümüze kadar 8 yazıda ağaç ve orman konusunu işlemiştir. Bu 8 yazı yıllara orantılı olarak dağılmamıştır. İlk iki yıl konuya yer verilmemiştir. 2008 yılında 3 yazıda çevre konusu işlenmiştir. Bu yazılarda fidan dikmenin önemi üzerinde durulmuştur. Yazılardan birinde Peygamberimizin bir hadisi referans gösterilerek diktiğimiz fidandan canlıların faydalanmasının sadaka olduğu belirtilmiştir. Diğerinde fidan dikmenin faydalı bir iş olduğu ve sonuncusunda da çiçek yetiştirmekten hareketle yeşili korumamız gerektiği bitkilerin bize birer emanet olduğu mesajı verilmiştir. 2009 yılında ise yine önceki yıldaki mesajlar tekrar edilmiştir. Bu mesaj önceki yıldan farklı olarak karikatürle verilmiştir. 2010 yılındaki 4 yazının ikisinde çocukların fidan dikerken

çektirdikleri fotoları yayımlanarak fidan dikmenin önemi üzerinde durulmuştur. Fotoğrafların yayımlanmasının çocukları fidan dikimine özendirici bir uygulama olduğunu söyleyebiliriz. Diğer iki yazının birinde 2008 yılında fidan dikmenin sadaka olduğu mesaj yinelenmiştir. Son yazıda ise fidan dikerek küresel ısınmaya karşı önlem alabileceğimiz öğretilmiştir. Yazıların genelinde ağaç ve ormanların faydaları üzerinde durmaktan ziyade çocukların fidan dikmeye özendirildiği, onlara ağaç ve çiçekleri sevip koruma bilinci verilmek istendiği görülmektedir.

Can Kardeş Çocuk Dergisi 2001 yılından günümüze ağaç ve orman konusuna 10 yazıda yer vermiştir. Yayımlandığı 10 yılı göz önüne aldığımızda diğer dergilere oranla konuya daha az yer verildiği görülmektedir. Ağaç ve orman konusunun işlendiği yazılardan 7'sinde ağaç ve ormanların faydaları, önemi ve onları korumamız gerektiği işlenmiştir. Diğer 4 yazıda ise çiçeklerden hareketle yeşil dokunun ve onlarla ilgilenmemizin bizi ferahlatacağı ele alınarak çocuklara çiçek sevgisi ve yeşili koruma bilinci verildiğini söyleyebiliriz.

Dergiler ağaç ve orman konusunda farklı noktalara dikkat çekmişlerdir. Diyanet Çocuk Dergisi ormanların faydaları ve ormanları korumamız gerektiğine ağırlık vermiştir. Bizim Bahçe Çocuk Dergisi ise ağırlıklı olarak fidan dikmenin önemi ve bu konudaki uygulamalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Birdirbir Çocuk Dergisi diğer dergilerden farklı olarak bir yazısında ağaç dikerek küresel ısınmaya karşı önlem alabileceğimizi vurgulamıştır. Yazıların genelinde ise fidan dikmenin önemi ele alınmıştır. Can Kardeş Çocuk Dergisi ise ağaç ve ormanların faydaları üzerinde durmuştur. Bu dergide farklı olarak çiçek yetiştirme ve çiçekleri korumanın önemi işlenmiştir.

Dergilerde özetle, orman ve ağaçların faydaları, korunması gerektiği, korunmadığı takdirde uğrayacağımız zararlar, fidan dikmenin önemi, insanı psikolojik olarak rahatlatması gibi konulara yer verilmiştir. Dergilerin ağaç ve orman konusunu son yıllarda dünyayı tehdit eden küresel ısınmayla sadece bir defa ilişkilendirdiği görülmektedir ki; bu durum bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir.

Orman ve ağaç konusunda Hz. Muhammed'in hadisleriyle bağlantı kurulduğu görülmektedir. Konu ile ilgili yazılarda özellikle Peygamberimizin "Elinizde bir ağaç filizi varsa, kıyamet kopmaya başlasa bile, eğer onu dikecek kadar zamanınız varsa, mutlaka dikin" hadisi referans olarak kullanılmıştır. Bu hadis haricinde Peygamberimizin "Kim ki meyveli bir ağacı dikerse, Allah ona, diktiği ağacın verdiği meyve kadar sevap verir."[471] hadisi de referans olarak kullanılabilecek hadislerdendir. Yine yazılarda Hz. Muhammed'in orman oluşumuna katkı sağlayan davranışlarına vurgu yapılabilir ve "Ya Rabbi! Hz. İbrahim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası haram bölgesidir. Ağaçları kesilmezi hayvanları avlanmaz, otu yolunmaz, ağaçlarının yaprakları koparılmaz"[472] hadisiyle ağaç kesimini yasaklayan tutumuna vurgu yapılabilirdi.

Ayrıca Kur'an'dan "Böylece, yağmur sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bunlarda sizin için birçok meyve vardır ve siz onlardan yersiniz." ayetiyle ağaçların bize çeşitli nimetle sunduğu hayatımızdan örnekler verilerek anlatılabilir konuya dinî bir bakış açısı oluşturulabilirdi.

---

[471] **Ed-Darimi**, (çev.) Abdullah Aydınlı, İstanbul: Medve Yayınları, 1996, c. 5, s. 219.
[472] Er-Rudani, **Büyük Hadis Külliyatı**, **Cem'ul-Fevaid**, (çev.) Naim Erdoğan, c.2, s. 133.

Tablo 2

Dergilerin Genelinde Ağaç ve Yeşil Dokunun Korunması Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

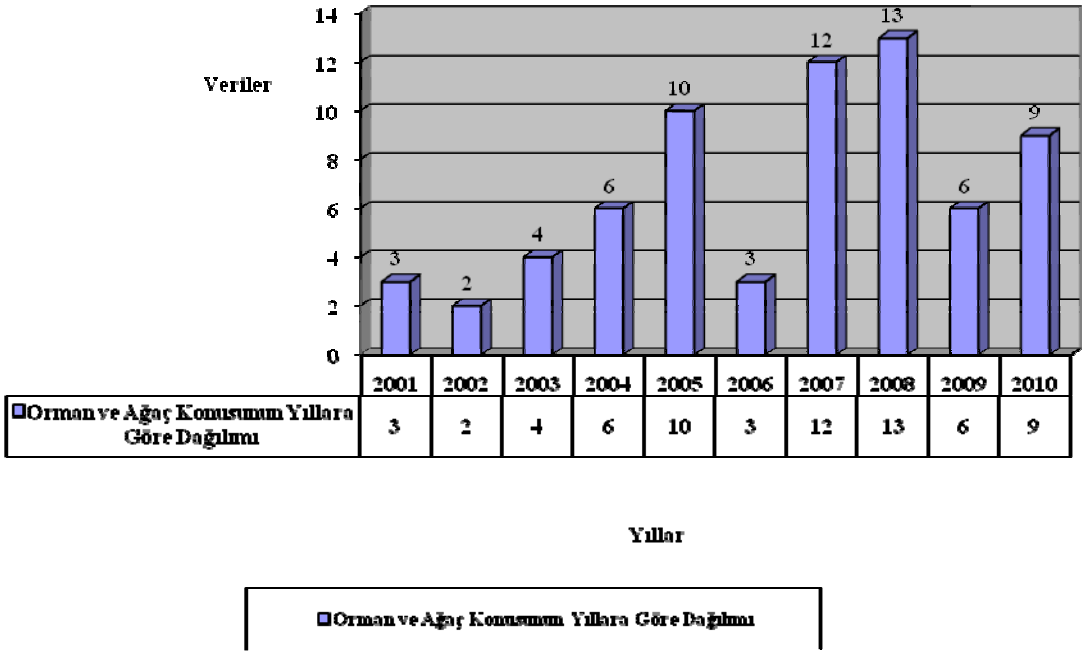

Dergilerin genelinde konunun her yıl işlendiği görülmektedir. Konu tüm yılların toplamında 68 yazıda işlenmiştir. Bu sayı dergilerin konuya önem verdiğini göstermektedir. Konu 2007 ve 2008 yıllarında diğer yıllara göre daha fazla işlenmiştir. Konuya en az yer verilen yıl 2002 yılıdır. En fazla yer verilen yıl ise 2008 yılıdır. İncelememiz 2010 yılının Ağustos ayına kadar olduğu için diğer aylarda da konuya yer verileceği göz önüne alınırsa son yılda konunun ele alınmasında artış olabileceğini söyleyebiliriz.

4.6.2. Suların Korunması

Tablo 3

Dergilerde Su Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

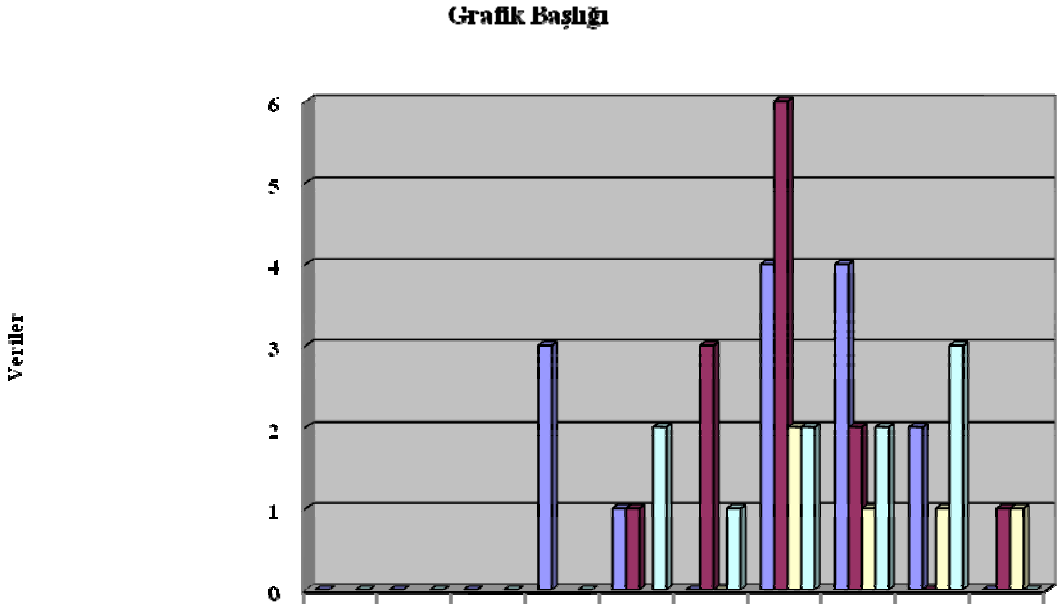

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Diyanet Çocuk Dergisi	0	0	0	3	1	0	4	4	2	0
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi					1	3	6	2	0	1
Birdirbir Çocuk Dergisi						0	2	1	1	1
Can Kardeş Çocuk Dergisi	0	0	0	0	2	1	2	2	3	0

Tabloyu genel olarak incelediğimizde yayımlandığı yılların hepsinde su konusunu işleyen dergi bulunmadığı görülmektedir. Bizim Bahçe Çocuk Dergisi yayımlandığı yıllar içinde sadece 2009 yılında konuya yer vermemiştir. Diğer yıllar konuyu 13 yazıda ele alarak diğer dergiler arasında konuya en fazla yer veren dergi olmuştur. Diyanet Çocuk Dergisi 14 yazıda konuyu işlemişse de; yayımlandığı yıl sayısının daha çok olduğu düşünülürse Bizim Bahçe Çocuk Dergisi'nin konuya daha fazla yer verdiği anlaşılmaktadır. Can Kardeş Çocuk Dergisi 10 yılda 10 yazıda konuya

yer verirken Birdirbir Çocuk Dergisi 5 yılda 5 yazıda konuya yer vermiştir. Yılları göz önüne aldığımızda konuya Birdirbir Çocuk Dergisi ve Can Kardeş Çocuk Dergisi'nin eşit oranda yer verdiklerini söyleyebiliriz.

Diyanet Çocuk Dergisi suların korunması konusunu, 14 yazının 5'inde yağmurun Allah'ın rahmeti olduğu ve yağmurun faydaları, 3'ünde suyun hayatımızdaki önemi, faydaları ve israf edilmemesi gerektiği, 3'ünde kirletilmemesi ve israf edilmemesi gerektiği, 3'ünde de sadece israf edilmemesi gerektiği şeklinde işlemiştir. Yazılarda en çok suyun israf edilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Dergi özellikle ülkemizde su probleminin yaşandığı 2007, 2008 yıllarında konuya daha fazla yer vermiştir. Dergide orman ve ağaç konusuna göre su konusu daha az işlenmiştir. Su ile ağaç ve orman arasındaki ilişki düşünülürse su konusuna gereken önemin verilmediği söylenilebilir.

Bizim Bahçe Çocuk Dergisi'nin su konusuyla ilgili 13 yazısının 4'ünde suyun hayat kaynağımız olduğu ve hayatımızdaki faydaları ele alınmıştır. 4'ünde yağmurun, suyun hayat kaynağımız olduğu, yağmur için dua etmenin örnekleri verilerek ele alınmıştır. 4'ünde suyu israf etmememiz gerektiği işlenmiştir. Suyun israf edilmemesinin ele alındığı yazıların hepsi 2007 yılında bulunmaktadır. Bu yıl ülkemizde olan su sıkıntısı nedeniyle gündemle alakalı olarak suyun israfı konusuna yer verilmesi önemlidir. Fakat diğer yılların hiçbirinde suyu israf etmememiz gerektiği vurgulanmamıştır. Dergi ağaç ve orman konusunu 21 yazıda işlerken su konusu 13 yazıda kalmıştır. Diyanet Çocuk Dergisi'nde olduğu gibi Bizim Bahçe Çocuk Dergisi'nin de su konusuna ağaç ve orman konusu kadar önem vermediği görülmektedir.

Birdirbir Çocuk Dergisi konuyu sadece 5 yazıda işlemiştir. Bu yazıların 2'si 2007 yılında yayımlanmıştır ve yazılarda suyu israf etmememiz gerektiği vurgulanmıştır. Yine 2008 yılındaki yazı da suyu israf etmememiz gerektiği, suyun bize Allah'ın emaneti olduğu ve suyu israf etmemiz için neler yapabileceğimizin örnekleri verilmiştir. Diğer yazıların 1'inde yağmurun yeryüzüne bereket olduğu, 1'inde de suyun hayatımızdaki önemi Eski Türklerin yaşamından örneklerle anlatılmıştır. Dergi 8 yazıda orman ve ağaç konusunu işlerken su konusunu 5 yazıda ele almıştır. Yazılarda genelde

suyu israf etmemiz gerektiği vurgulanmaktadır. Suyu neden israf etmememiz gerektiği ve hayatımızdaki önemi konusu ayrıntılı olarak sadece bir yazıda ele alınmıştır.

Can Kardeş Çocuk Dergisi Su konusunu 10 yazıda işlemiştir. Bu yazıların 6'sında yağmur ve yağmurun Allah'ın rahmeti olduğu özellikle vurgulanarak suyun hayat kaynağı olduğu, yeryüzünü bereketlendirdiği işlenmiştir. Yazıların 2'sinde suları kirletmememiz gerektiği ele alınırken diğer 2'sinde de suları israf etmemiz gerektiği ele alınarak bu konuda önerilere yer verilmiştir. Dergi su konusuna 2005 yılından sonraki sayılarında yer vermiştir. 10 yazının tümü 2005 ve 2009 yılları arasında bulunmaktadır. Suyun hayat kaynağı olduğunu ele alan yazılar ağırlıkta olmasına rağmen israf edilmemesi gerektiği sadece 2 yazıda ele alınmıştır. Oysaki hayatımızdaki önemiyle doğru orantılı olarak suyu nasıl kullanmamız ve israf etmememiz konularına da yer verilmelidir. Bu konuda derginin yetersiz kaldığı söylenilebilir.

Suların korunması ile ilgili yazılarda hem Kur'an-ı Kerim'den ayetlere hem de hadislere yer verilmiştir. Suyun hayat kaynağımız olması, yağmurun bereket olması ayetlerle desteklenmiştir. Suyun israf edilmemesi konusu ise özellikle "Yiyiniz İçiniz israf etmeyiniz"[473] ayeti referans gösterilerek ele alınmıştır.

Yazılarda yağmur Alllah'ın Rahmeti olarak nitelendirilerek hayatımıza bereket olduğu vurgulanmıştır. Yağmurun hayatımıza bereket olduğu Kur'an'dan ayetlerle desteklenmediği görülmektedir. Bu düşünceyi destekleyen ayetler[474] verilerek konu din eğitimi açısından daha etkileyici sunulabilirdi.

Suyun hayat kaynağımız olması konusunda sadece bir yazıda Kur'an'dan "İnkâr edenler, gökler ve yer bitişikken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi?"[475] ayeti referans verilmiştir. Hayatımızın kaynağının su olduğuna dikkat çeken bu ayet yazılarda daha fazla kullanılabilirdi.

Yazılarda konuyla ilgili özellikle Hz. Muhammed'in "Irmağın kenarında abdest alıyor olsan dahi suyu israf etme" hadisi verilmiştir. Diğer yandan suların

[473] Kur'an, A'raf Suresi, 7/31.
[474] Kur'an, Hac Suresi, 22/5, Abese Suresi, 80, 24-32.
[475] Kur'an, Enbiya Suresi, 21/30.

kirletilmemesi gerektiği konusunda Hz. Muhammed'in "Durgun sulara abdest bozmayınız."[476] hadisi referans olarak verilebilirdi.

Yağmur konusunda dua bilinci oluşturmayı amaçlayan yazılarda Hz. Muhammed'in "Allah'ım bize yardım eden, bereketli otu bol zararlı değil yararlı, vadeli değil acele yağmur ihsan et"[477], "Allah'ım bize faydalı yağmur ver."[478] hadisleri referans olarak kullanılabilirdi.

Tablo 4

Dergilerin Genelinde Su Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

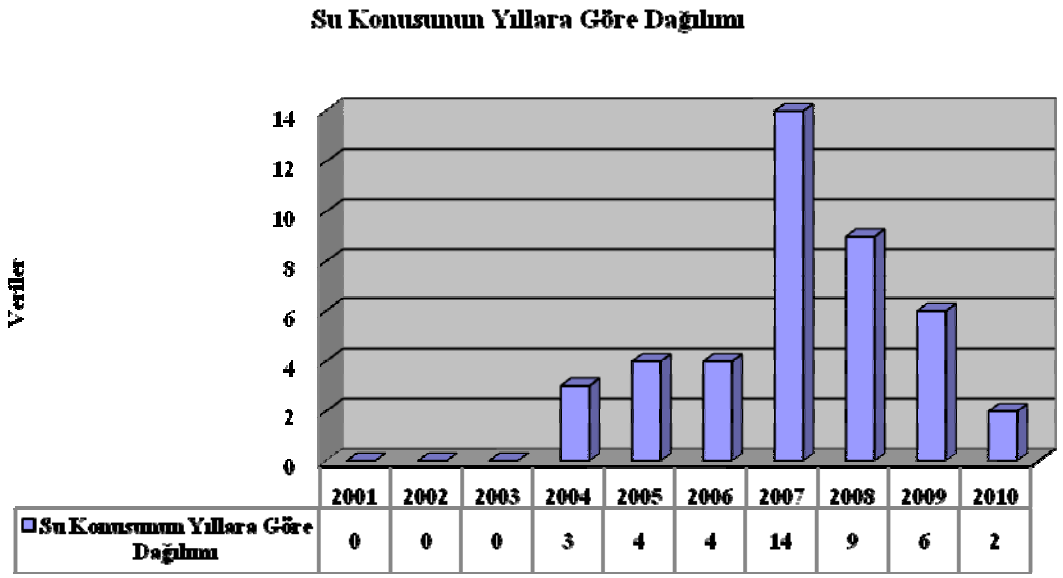

Dergilerin tümünde su konusunun yıllarla göre dağılımını incelediğimizde 2003 yılına kadar bu konuya yer verilmediği görülmektedir. Su konusu 2004 yılından itibaren ele alınmaya başlamıştır. Konuya en fazla 2007 yılında yer verilmiştir. Bu yılı 2008 ve 2009 yılı takip etmektedir. Son yılda sadece 2 yazıda yer verilmiştir. Özellikle 2007 yılında yaşanan su sıkıntısına[479] paralel olarak su konusu dergilerde diğer yıllara göre daha fazla işlenmiştir. 2010 yılında ise su seviyesindeki artışa paralel olarak

[476] Müslim, c.2, s. 120.
[477] Ebu Davud, c.4, s. 317, ayrıca bkz. Çalışmamızın Suların Korunması maddesi.
[478] En- Nesei, c. 3-4, s. 237.
[479] Bk. Ek 1.

konuya daha az yer verilmiştir. Fakat su hayatımızda her zaman çok önemlidir. Sadece sıkıntı yaşandığında değil her zaman suyu israf etmemiz gerektiği ve suyun hayat kaynağımız olduğu bilinci çocuklara verilmelidir.

Ayrıca dergilerin genelinde ağaç ve orman konusunun 68 yazıda, su konusunun 42 yazıda ele alınması dergilerin su konusuna ağaç ve orman konusu kadar önem vermediğini göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi susuz hayat olmayacağı ve su olmadan ağaç ve orman olmayacağını düşündüğümüzde su konusuna da ağaç ve orman konusu kadar önem verilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

4.6.3. Havanın Korunması

Tablo 5

Hava Konusunun Dergilerde Yıllara Göre Dağılımı

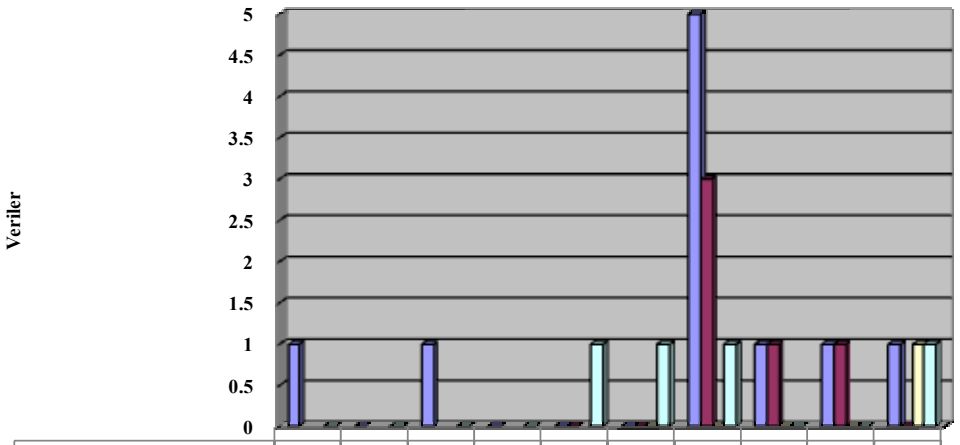

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Diyanet Çocuk Dergisi										
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi					0	0	3	1	1	0
Birdirbir Çocuk Dergisi						0	0	0	0	1
Can Kardeş Çocuk Dergisi	0	0	0	0	1	1	1	0	0	1

Hava konusunun dergilerdeki dağılımını incelediğimizde Diyanet Çocuk Dergisi yayımlandığı 10 yılın 6 yılında konuyu 10 yazıda işlemiştir. Bizim Bahçe

Çocuk Dergisi yayımlandığı 6 yılda konuya 4 yazıda yer verirken Birdirbir Çocuk Dergisi yayımlandığı 5 yılda konuya sadece 1 yazıda yer vermiştir. Son olarak Can Kardeş Çocuk Dergisi de yayımlandığı 10 yılın 4 yılında konuyu 4 defa işlemiştir. Hava konusunu en fazla işleyen dergi Diyanet Çocuk Dergisi iken en az işleyen dergi ise Birdirbir Çocuk Dergisidir.

Diyanet Çocuk Dergisi'nde hava konusunun ele alındığı 10 yazının 2'sinde ozon tabakasına zarar veren sprey deodorantların kullanılmaması gerektiği vurgulanırken, 1'inde bize emanet olan havamızı koruyalım mesajı verilmiştir. 2007 yılından itibaren geriye kalan 7 yazıda ise küresel ısınma konusu ele alınmıştır. Bu yazılarda küresel ısınmanın ne olduğu konusunda bilgi verilerek küresel ısınmaya karşı ne gibi önlemler alınması gerektiği işlenmiştir. Son yıllarda dünyayı tehdit eden küresel ısınmaya karşı derginin duyarlı davranması önemlidir. Fakat hava konusunun sadece küresel ısınma konusuyla sınırlı kaldığı görülmektedir.

Bizim Bahçe Çocuk Dergisi hava konusunu 5 yazıda işlemiştir. 2007 yılındaki yazıların 1'inde ozona zarar veren sprey deodorantları kullanmamamız gerektiği vurgulanırken diğerlerinde küresel ısınmanın tanımı yapılarak küresel ısınmaya neden olan etmenler belirtilmiş ve küresel ısınmaya karşı nasıl önlem alabileceğimiz konusunda önerilere yer verilmiştir. 2008 yılındaki yazıda, küresel ısınmaya karşı önlem almadığımız takdirde ilerde bizi nasıl olumsuz durumların beklediği konusunda bir canlandırma yapılarak elimizde fırsat varken havamıza sahip çıkmamız gerektiği mesajı verilmiştir. 2009 yılında ise atmosferdeki gazların dengesinden ve işlevinden bahsedilerek bizim yaşamımıza uygun olarak yaratıldığı anlatılmıştır. Hava konusuna yayımlanan 6 yılda sadece 5 yazıda yer verilmesi, dergide hava konusuna önceki konulara nazaran daha az önem verildiğini göstermektedir.

Birdirbir Çocuk Dergisi yayımlandığı 5 yılda sadece 1 yazıda hava konusuna yer vermiştir. 2010 yılında yayımlanan yazıda küresel ısınma konusu ele alınmıştır. Küresel ısınmaya karşı elimizden geleni yapalım mesajı verilerek ağaç dikmenin küresel ısınmaya karşı alınabilecek bir önlem olduğu belirtilmiştir. Dergi konuya sadece 1 yazıda yer vermiş ve havanın önemi konusunda, havamızı korumak için neler yapmamız gerektiği, havamızı kirletmemek için nasıl önlemler almamız gerektiği

konuları hiç işlenmemiştir. Dergide havanın korunması konusuna yeterince yer verilmediği görülmektedir.

Can Kardeş Çocuk Dergisi yayımlandığı 10 yılın 4 yılında konuyu 4 yazıda ele almıştır. Bu yazılardan birinde fotosentez konusu ele alınarak havanın fotosentezle temizlendiği, yeşilin hava temizliği için önemi vurgulanmıştır. Bir diğerinde havanın toprağa faydaları anlatılmıştır. Kalan iki yazıdan birin de küresel ısınma konusu, diğerinde de atmosfer ve hayatımızdaki işlevi ele alınmıştır. Küresel ısınma konusundaki yazıda küresel ısınma hakkında hiçbir bilgi verilmemiş, sadece küresel ısınma tehlikesiyle karşı karşıya olduğumuz belirtilmiştir. Küresel ısınmanın sebeplerine ve engellemek için yapılması gerekenlere yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu derginin de diğer dergilerde olduğu gibi hava konusuna gereken önemi vermediği görülmektedir.

Dergilerin konuyu işlerken Kur'an-ı Kerim'den ayetleri çok kullanmadığı ve hadislere de yer vermediği görülmektedir. Yazılarda hava temizliği konusunda özellikle rüzgârın önemli bir işlevi olduğu Kur'an'dan "Yağmurun önünde rüzgârları bir müjdeci olarak gönderen O'dur. Biz gökten pak ve temizleyici bir su indirdik." ayetiyle bağlantı kurularak açıklanabilirdi.

Hz. Muhammed'in Medine'nin havası suyunun korunması konusunda gösterdiği özen, havamızı ve suyumuzu temiz tutma bilinci için örnek olarak gösterilebilirdi.

Tablo 6

Dergilerin Genelinde Hava Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

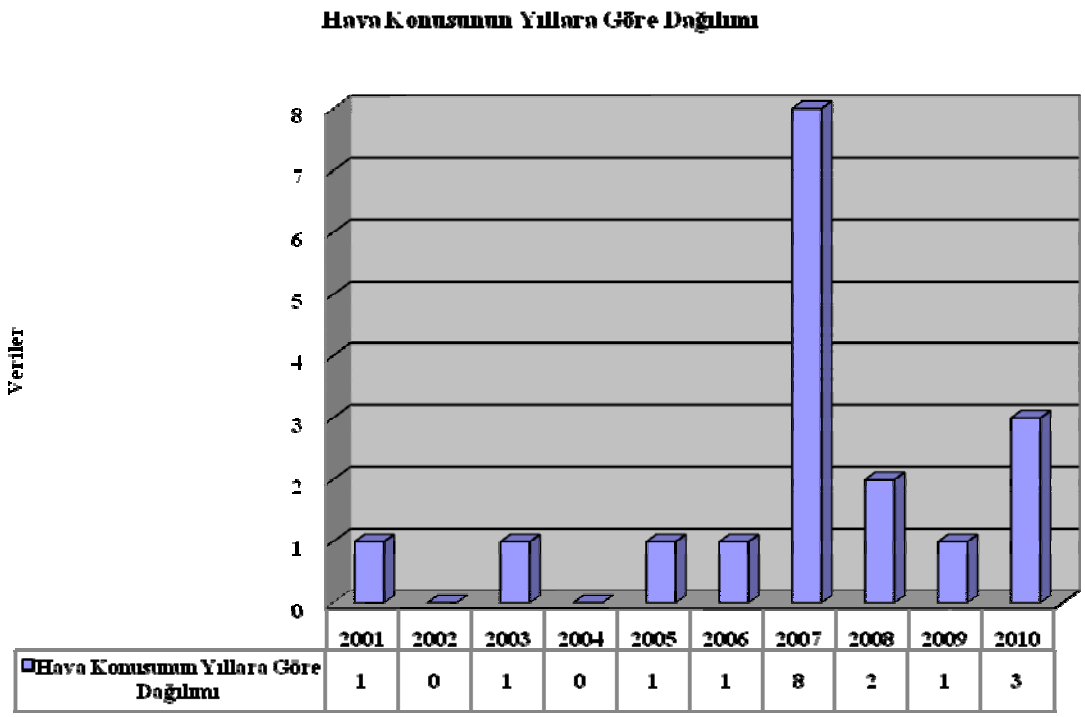

Dergilerin genelinde hava konusunun yıllara göre dağılımına baktığımızda orman, ağaç ve su konusuna göre çok daha az yer verildiğini görmekteyiz. Dergilerin genelinde sadece 18 yazıda hava konusu işlenmiştir. Konu en fazla 2007 yılında ele alınmıştır. 2007 yılındaki yazıların tamamında küresel ısınma konusu işlenmiştir. Diğer yıllarda da ağırlıklı olarak küresel ısınma konusu ele alınmıştır. Sonuç olarak hava konusuna dergilerde yeterince yer verilmediği, konuyla ilgili yazıların da küresel ısınmayla sınırlı kaldığı görülmektedir.

4.6.4. Toprağın Korunması

Tablo 7

Dergilerde Toprak Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

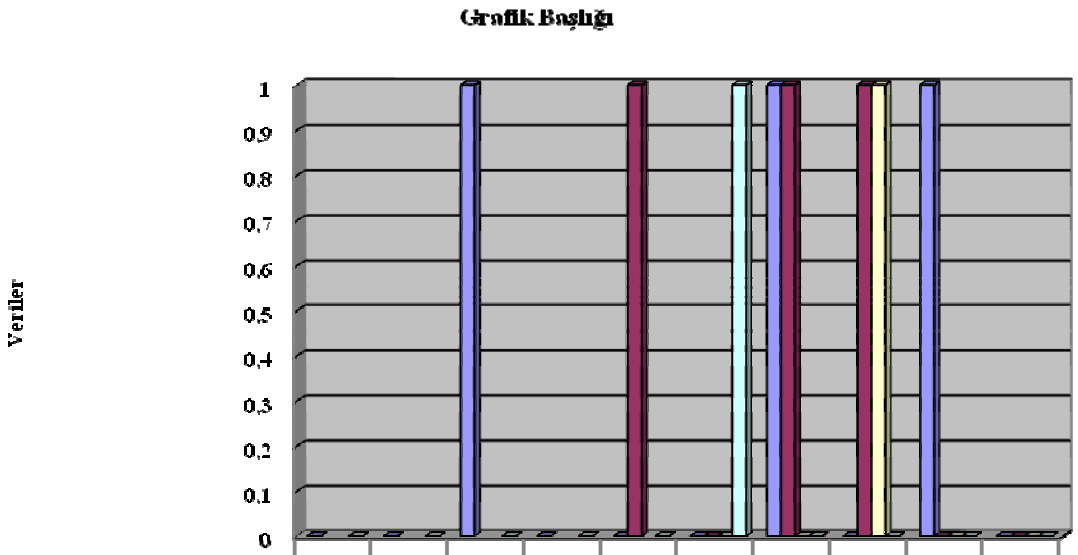

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Diyanet Çocuk Dergisi	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi					1	0	1	1	0	0
Birdirbir Çocuk Dergisi						0	0	1	0	0
Can Kardeş Çocuk Dergisi	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0

Dergilerde toprak konusunun yıllara göre dağılımını incelediğimizde Diyanet Çocuk Dergisi'nin yayımlandığı 10 yılın 3 yılında, Bizim Bahçe Çocuk Dergisi'nin yayımlandığı 6 yılın 2 yılında, Birdirbir Çocuk Dergisi'nin yayımlandığı 5 yılın 1 yılında, Can Kardeş Çocuk Dergisi'nin de yayımlandığı 10 yılın sadece 1 yılında konuya yer verdiği görülmektedir.

Diyanet Çocuk Dergisi toprak konusunu ele aldığı 3 yazının 2'sinde 'toprağımızı koruyalım' uyarısında bulunulmuştur. Diğer 1 yazıda ise küresel ısınma konusunun içinde 'toprağımızı kirletmeyelim' uyarısında bulunulmuştur. Dergi toprak konusunu ayrıntılı bir şekilde işlememiştir. Toprağın hayatımızdaki önemini, işlevlerini, faydalarını ele almamıştır. Sadece korumamız ve kirletmemiz gerektiğini belirtmiştir. Ancak nasıl koruyacağımız ve nasıl kirletmeyeceğimiz konusunda hiçbir açıklamaya ve örneğe yer verilmemiştir.

Bizim Bahçe Çocuk Dergisi 3 yazıda toprak konusunu işlemiştir. Bu 3 yazının 2'sinde toprağın hayat kaynağımız olduğu, ilahi bir harika olduğu ve tüm canlılara fayda sağladığı işlenmiştir. Bir yazıda da 'toprağı koruyalım' uyarısında bulunulmuştur. Dergi toprağın hayatımızdaki önemine 2 sayıda yer vermesine rağmen yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Kirletilmemesi konusunda da hiçbir öneri ve uyarıda bulunulmamıştır. Tüm bunlara rağmen diğer dergilere göre yayımlandığı yılları göz önüne aldığımızda konuyu en fazla Bizim Bahçe Çocuk Dergisi'nin ele aldığı görülmektedir.

Birdirbir Çocuk Dergisi yayımlandığı 5 yılda sadece 1 yazıda toprak konusunu ele almıştır. Yazıda toprağın içinde birçok canlı barındırdığı ve hayat kaynağı olduğu işlenmiştir. 5 yılda sadece 1 yazıda konunun işlenmesi konuya gereken önemin verilmediğini göstermektedir.

Can Kardeş Çocuk Dergisi yayımlandığı 10 yılda sadece 1 yazıda konuya yer vermiştir. Toprağın hayatımızda önemli bir yeri olduğu ve onu kirletmememiz gerektiği ele alınmıştır. İncelediğimiz dergiler içinde konuya en az ehemmiyet veren derginin Can Kardeş Çocuk Dergisi olduğu görülmektedir.

Dergilerde konu işlenirken ayet ve hadisler doğrudan kullanılmamıştır. Fakat yazılarda toprağın ilahî bir mucize olduğu, canlıları içinde barındırıp hayat kaynağı olduğu gibi özellikleri vurgulanarak toprağı Allah'ın bize mükemmel bir şekilde sunduğu belirtilmek suretiyle dine göndermede bulunulmuştur.

Toprağın hayat kaynağımız olduğuna Kur'an'dan "….Allah Adem'i topraktan yarattı.", "Sizi topraktan yaratması O'nun varlığının delillerindendir." Ayetleriyle vurgu yapılabilirdi. Yine toprağın bize sunulan çeşitli nimetlerin kaynağı olması konusunda Kur'an'dan "Gökten bereketli su indirip, onunla bahçeler ve biçilecek ekinler bitirdik." ayeti referans olarak gösterilebilirdi.

Çalışmamızın Sünnette Çevre bölümünde toprağı korumaya yönelik tedbirlerin özellikle toprağın işlenmesi ve arazinin ağaçlandırılması olduğunu ele almıştık. Buradan hareketle dergiler toprağın korunmasıyla ilgili olarak yazılarında, Hz. Muhammed'in arazinin ağaçlandırılması ve toprağın işlenmesi gerektiğini vurgulayan hadislerini referans olarak kullanabilirlerdi. Mesela "Her kim boş, kuru ve çolak bir yeri (sulamak,

ağaçlandırmak, ekim) suretiyle ıslah edecek olursa, bu yaptıklarından dolayı Allah tarafından ücretlendirilir. İnsan ve hayvanlar ondan yararlandıkça orayı ihya edene sadaka yazılır.” hadisi verilebilirdi.

Tablo 8

Dergilerin Genelinde Toprak Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

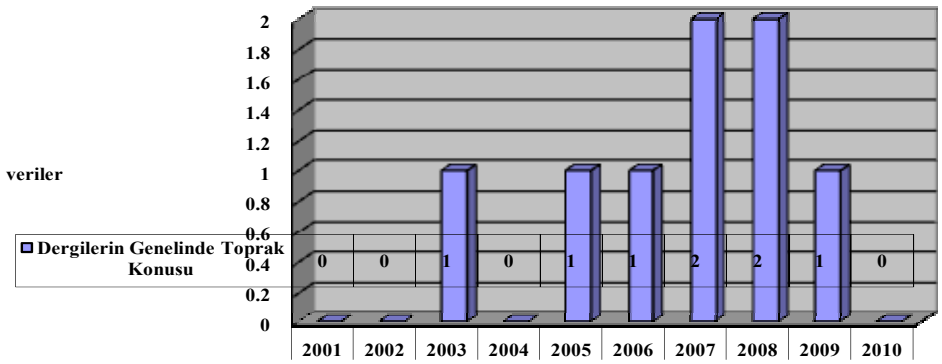

Dergilerin genelinde toprak konusunun dağılımını incelediğimizde tüm yılların toplamında konunun sadece 8 yazıda işlendiğini görüyoruz. En fazla işlendiği yıllar 2 yazıyla sınırlı kalmıştır. Bu yazıların 5’i toprağın hayatımızdaki önemini ele alırken diğer 3’ü kirletmemiz ve korumamız gerektiği uyarısıyla sınırlı kalmıştır. Bu veriler dergilerin konuya gereken önemi vermediğini göstermektedir.

4.6.4. Ekolojik Denge

Tablo 9

Dergilerde Ekolojik Denge Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

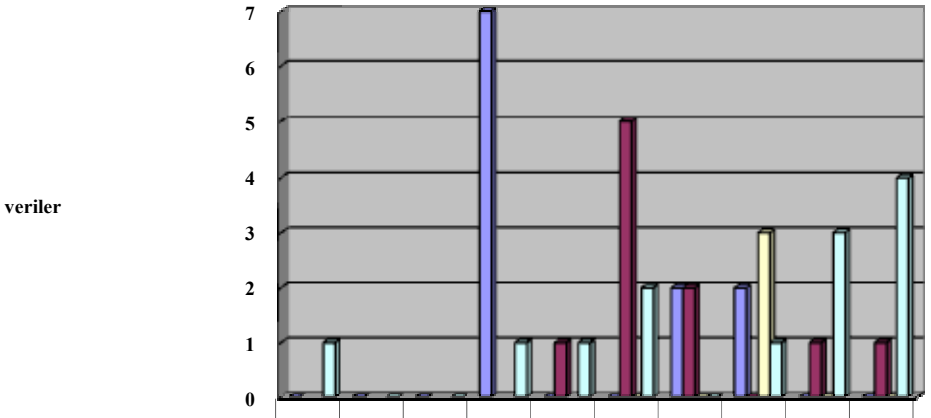

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Diyanet Çocuk Dergisi	0	0	0	7	0	0	2	2	0	0
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi					1	5	2	0	1	1
Birdirbir Çocuk Dergisi						0	0	3	0	0
Can Kardeş Çocuk Dergisi	1	0	0	1	1	2	0	1	3	4

Dergilerde ekolojik denge konusunun yıllarla göre dağılımını incelediğimizde Diyanet Çocuk Dergisi'nin yayımlandığı 10 yılın 3 yılında, Bizim Bahçe Çocuk Dergisi'nin yayımlandığı 6 yılın 5 yılında, Birdirbir Çocuk Dergisi'nin yayımlandığı 5 yılın 1 yılında, Can Kardeş Çocuk Dergisi'nin yayımlandığı 10 yılın 7 yılında konuya yer verdiğini görmekteyiz. Konuya yıl ve yazı olarak en fazla yer veren dergi Can Kardeş Çocuk Dergisi'dir. En az yer veren dergi ise Birdirbir Çocuk Dergisi'dir.

Diyanet Çocuk Dergisi konuyu 11 yazısında işlemiştir. Bu 11 yazının 5'inde güneş ve güneş sistemi örneğiyle kâinattaki dengeye işaret edilmiştir. Birinde kâinattaki hayvanların hepsinin kâinatın temizliğine katkı sağladığı anlatılarak insanların da bu düzeni bozmaması gerektiği anlatılmıştır. Bir diğerinde ormanların havamızı temizlediği, ağaçların sel ve erozyonu önlediği ve bu düzenin mükemmel şekilde

işlediği belirtilmiştir. Diğer 5 yazıda ise kâinattaki genel düzen ele alınmıştır. Dergide özellikle 2 yazıda çevre konusuyla ilgili olarak kâinatta muazzam bir işleyişin olduğunun işlenmesi önemlidir. Diğer yazılarda da kâinattaki düzenin çeşitli örneklerle anlatılması konunun iyi işlendiğini göstermektedir.

Bizim Bahçe Çocuk Dergisi konuyu işlediği 10 yazının 6'sında kâinatın esrarengiz bir düzene sahip olduğunu kâinattan çeşitli örnekler verilerek açıklanmıştır. Diğer yazıların 1'inde dünya, 1'inde ağaçlar, 1'inde de dağlar denizler, 1'inde Güneş Sistemi'nin mükemmel bir şekilde işleyişi ve özellikleri anlatılarak ekolojik denge konusu işlenmiştir. Derginin sadece bir yılda konuya yer vermediğini ve konuyu işlediği yazılarda da kâinattaki birçok şeye dikkat çektiğini göz önüne alırsak derginin konuyu güzel ve kapsamlı bir şekilde işlediği sonucuna ulaşabiliriz.

Birdirbir Çocuk Dergisi konuyu işlediği 3 yazının 1'inde havanın, suyun, yağan yağmurun, ovaların, toprağın..vs. mükemmel bir düzen içinde işlediği vurgulanmıştır. Birinde dağların düzenine bir ayet ile dikkat çekilmiştir. Bir diğerinde de gece ve gündüzün düzenli bir şekilde birbirini takip etmesi bir ayetle vurgulanmıştır. Bu verilerden derginin konuya gereken önemi verdiğini söylemek güç görünmektedir.

Can Kardeş Çocuk Dergisi konuyu 13 yazıda ele almıştır. Bu yazılardan 3'ü dağların mükemmel bir şekilde yaratıldığını işlemiştir. 2'sinde Ay'ın görevi ve işleyişi ayetle anlatılmıştır. 2'sinde Dünya ve Güneş'in muazzam dengesi ele alınmıştır. Diğer 6 yazı ise kâinattaki düzeni çeşitli örneklerle anlatmıştır. Derginin diğer konularını yayımlama sayılarını göz önüne aldığımızda en fazla ekolojik denge konusunun işlendiğini görüyoruz ki; bu durumda diğer dergilere oranla dergide konunun kapsamlı bir şekilde ele alındığı söylenilebilir.

Dergiler en çok Ekolojik Denge konusunda Kur'an'dan ayet örneklerini kullanmışlardır. Allah'ın bize kâinatı yaşayabilmemiz için en mükemmel şekilde sunduğu

Tablo 10

Dergilerin Genelinde Ekolojik Denge Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

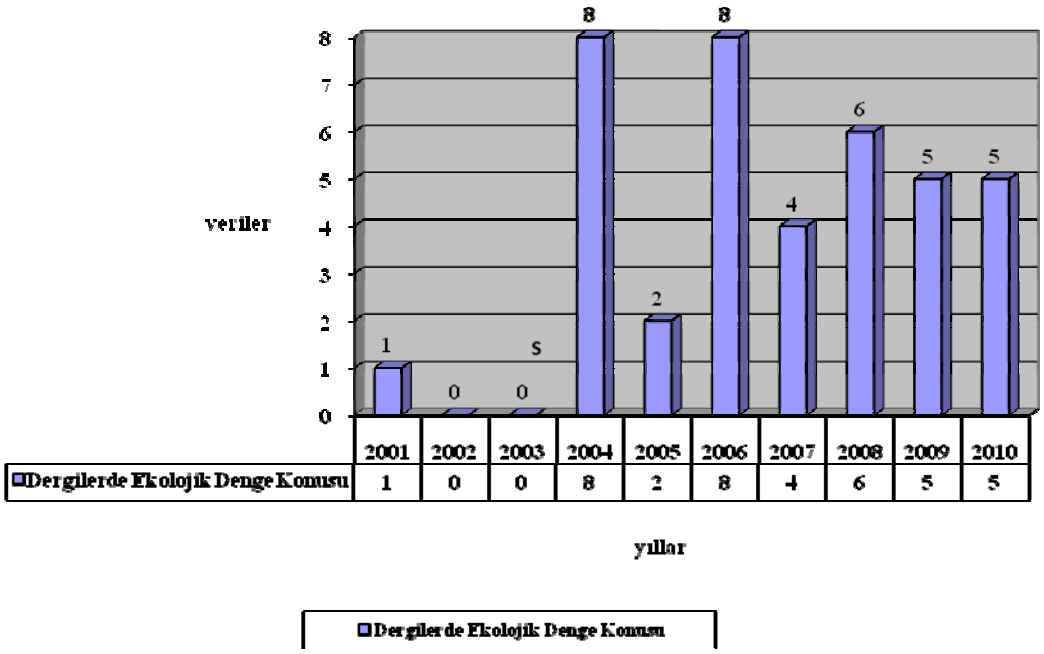

Ekolojik denge konusunun dergilerin genelinde yıllara göre dağılımını incelediğimizde konunun 38 yazıda işlendiğini görüyoruz. Ağaç, yeşil doku ve su konusundan sonra dergilerde en çok ekolojik denge konusu işlenmiştir. Yazılar kâinattaki düzeni çeşitli örneklerle ve ayetlerle ele almışlardır. Dergilerin genelindeki sayıyı ve konu çeşitliliğini göz önüne aldığımızda konunun iyi işlendiği sonucuna ulaşabiliriz.

4.6.5. Çöplerle Çevreyi Kirletmeme Bilinci

Tablo 11

Çöplerle Çevreyi Kirletmeme Bilinci Konusunun Yıllara Göre Dergilerdeki Dağılımı

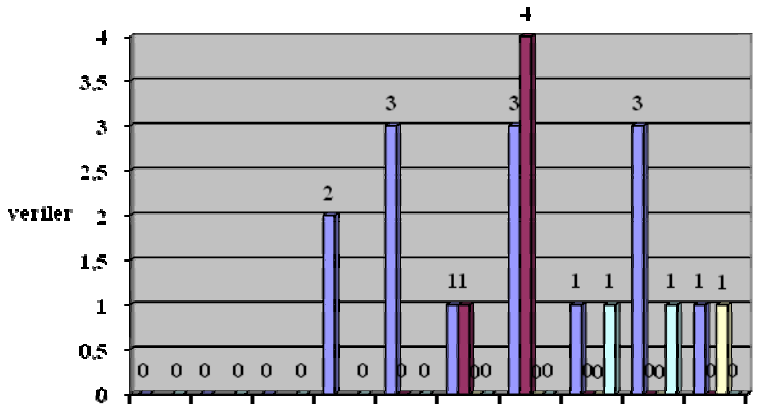

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Diyanet Çocuk Dergisi	0	0	0	2	3	1	3	1	3	1
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi					0	1	4	0	0	0
Birdirbir Çocuk Dergisi						0	0	0	0	1
Can Kardeş Çocuk Dergisi	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0

Dergilerde Çöplerle Çevreyi Kirletmeme Bilinci konusunun yıllara göre dağılımını incelediğimizde Diyanet Çocuk Dergisi'nin yayımlandığı 10 yılın 7 yılında konuyu 14 yazıda ele alarak konuya en fazla yer veren dergi olduğunu görüyoruz. Bizim Bahçe Çocuk Dergisi konuyu 6 yılın 3 yılında 4 yazıda işlemiştir. Birdirbir Çocuk Dergisi ise 5 yılda konuyu sadece 1 yazıda ele alırken, Can Kardeş Çocuk Dergisi de 10 yılın 2 yılında konuyu 2 yazıda işlemiştir. Veriler ve dergilerin yayımlandığı yılları incelediğimizde konuyu en az yer veren derginin Can Kardeş Çocuk Dergisi olduğu görülmektedir.

Konuyu en fazla işleyen Diyanet Çocuk Dergisi yayımlanan 14 yazının 8'inde yerlere çöp atılmaması, piknik yerlerinin çöplerle kirli bırakılmaması, sokaklara tükürülmemesi, çiçeklerin koparılmaması gerektiği örnekleriyle konu ele alınmıştır. Bu yazılarda özellikle çevrenin bize emanet olduğu, onu kirletmememiz ve korumamız

gerektiği mesajı verilmiştir. Diğer 5 yazıda ise çöplerin iyi depolanmasının doğal kaynaklarımıza daha az zarar vereceğiyle birlikte attığımız çöplerin toprağa karışmasının uzun yıllar alacağı çeşitli örnekler verilerek açıklanmıştır. Buna bir çözüm önerisi olarak geri dönüşüm konusu ele alınmış ve 'çöplerimizi kağıt, plastik, karton..vs. ayırarak geri dönüşüme katkı sağlayalım' mesajı verilmiştir. Diyanet Çocuk Dergisi ağaç, yeşil doku ve su konusundan sonra en fazla çöplerle çevreyi kirletmeme bilinci konusunu işlemiştir. 2004 yılından sonra her yıl konuya yer vermiştir. Özellikle son yıllarda belediyelerin başlattığı geri dönüşüm kampanyalarıyla çöpler ayrıştırılarak farklı günlerde toplanmaya başlamıştır. Derginin son iki yılda özellikle geri dönüşüm konusunu işlemesi gündemi takip ettiğini göstermektedir.

Bizim Bahçe Çocuk Dergisi konuyu 5 yazıda işlemiştir. Bu yazılardan 2'sinde 'bize verilen emaneti çöplerle kirletmeyelim' mesajı verilmiştir. Yazıların birinde çevresini temiz tutmayan insanların ahlak bakımından temiz olamayacakları vurgulanmıştır. 1'inde ise çocuklara çevre konusuyla ilgili bir test uygulanmıştır. Bu testte yerlere çöp atılmaması ve çiçeklerin koparılmaması ve geri dönüşümün kullanılması gerektiğiyle ilgili sorular sorulmuştur. Geri dönüşüm hakkında bir bilgilendirme yapılmamıştır.1'inde özellikle zengin ülkelerin kimyasal atıklarla fakir ülkeleri kirlettiği ele alınarak çevreyi kirletmenin kul hakkı olduğu anlatılmıştır. 1'inde de 'Çevreme karşı duyarlı mıyım' testi yapılarak çiçekleri koparmama, çöpleri çöp kutusuna atma, geri dönüşüm konusunda bir bilinç oluşturmak amaçlanmıştır. Dergi konuyu sadece 2007 ve 2008 yılında işlemiştir. Konuya sadece iki yılda ağırlık verilmesi, diğer yıllarda konu hakkında hiç yazı bulunmaması derginin konuya gereken önemi son yıllarda vermediğini göstermektedir. Konu hakkında iki test yapılması önemlidir. Fakat geri dönüşüm hakkında bir bilgilendirme yapılmış olsaydı çocuklar açısından daha anlaşılır olabilirdi. Dergi Diyanet Çocuk Dergisi'nde olduğu gibi ağaç, yeşil doku ve su konusundan sonra en fazla çevrenin çöplerle kirletilmemesi bilinci konusunu işlemiştir.

Birdirbir Çocuk Dergisi konuyu sadece 1 yazıda işlemiştir. Konu uygulama şeklinde ele alınmıştır. Çocukların evlerinin önünü süpürürken çektirdikleri fotoğrafları dergide yayımlanmıştır. Geri dönüşüm ve çevreye çöp atılmaması gerektiği kapsamlı bir

şekilde ele alınmamıştır. Bu veriden hareketle derginin konuya gereken önemi vermediği sonucuna ulaşabiliriz.

Can kardeş Çocuk Dergisi yayımlandığı 10 yılda konuyu sadece 2 yazıda işlemiştir. Konu sadece 2008 ve 2009 yılında 'çöplerimizi çöp kutusuna atalım' önerisiyle sınırlı kalmıştır. Çevremizi çöplerle kirletmememiz gerektiği bilinci verilmemiştir. Konu sadece öneri ve nasihat şeklinde sınırlı kalmıştır.

Tablo 12

Çöplerle Çevreyi Kirletmeme Bilinci Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

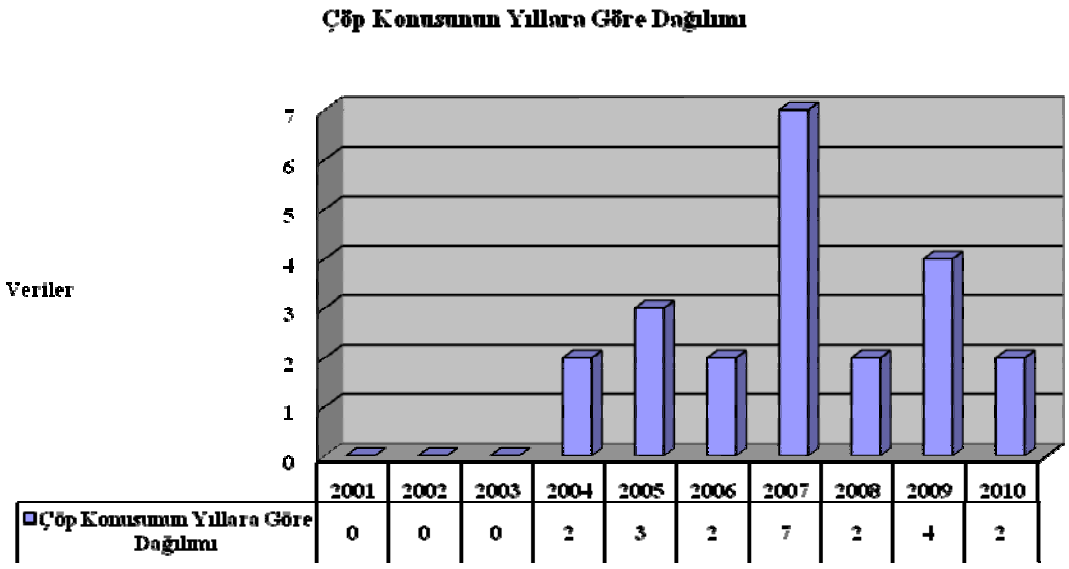

Dergilerin genelinde Çöplerle Çevreyi Kirletmeme Bilinci konusunun yıllara göre dağılımını incelediğimizde konunun 22 yazıda ele alındığı görülmektedir. Konu en fazla 2007 yılında işlenmiştir. Konular işlenirken herhangi bir dinî referans kullanılmamıştır. Sadece çevremizin bize Allah'ın emaneti olduğu, onu temiz tutmamız ve kirletmememiz gerektiği mesajı verilmiştir.

5. SONUÇ

Araştırmamızda, Diyanet Çocuk, Bizim Bahçe Çocuk, Birdirbir Çocuk, Can Kardeş Çocuk Dergilerinin 2000 yılı sonrası sayıları çevre konusunda belirlenmiş kategoriler ışığında taranarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 13

Dergilerin Genelinde Çevre Konusunun Yıllara Göre Dağılımı

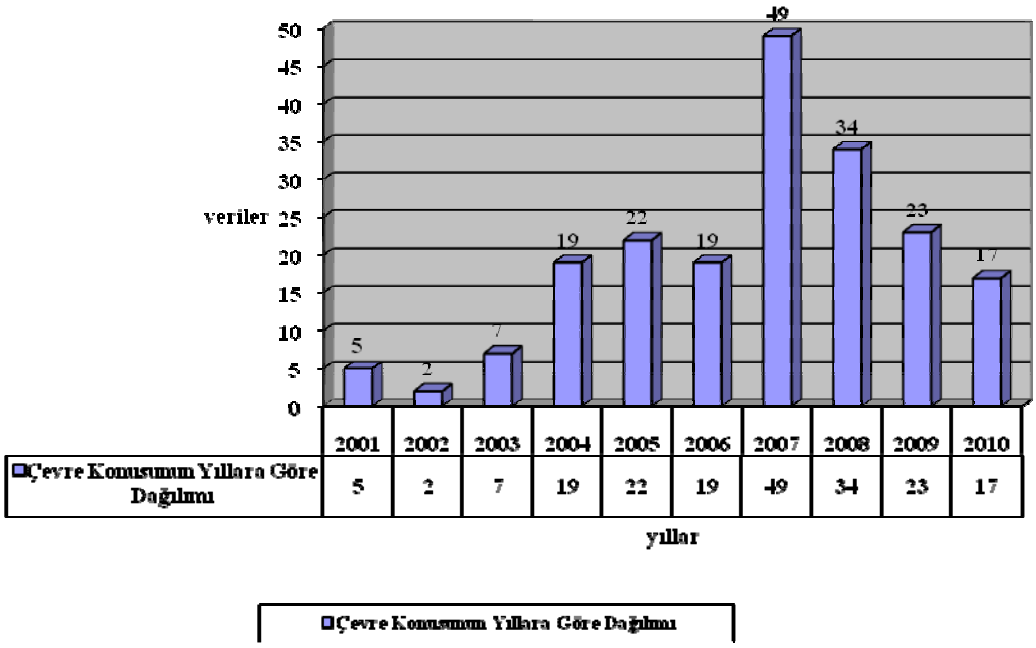

Dergilerin genelinde tüm kategorileriyle Çevre Konusunun yıllara göre dağılımını incelediğimizde her yıl çevre konusunun işlendiği görülmektedir. Çevre konusu 2001, 2002 ve 2003 yılında daha az ele alınırken 2004 yılından itibaren konuya daha fazla yer verilmeye başlamıştır. 2006 yılında önceki yıla göre bir azalma olsa da 2007 yılı çevre konusunun en fazla ele alındığı yıl olmuştur. Fakat 2007 yılından sonra 2010 yılına kadar konunun işlenme sayısı her yıl azalmıştır.

Tablodaki verilerden hareketle dergilerde çevre konusu 2004 yılından itibaren önemsenmeye başlamıştır. Artan çevre sorunlarına paralel olarak 2007 yılında çevre konusu daha fazla önemsenmiştir. Çevre konusunun 2007 yılından sonra her yıl daha az işlenmesi çevre konusundaki problemlerin çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Aksine

çevre sorunları artarak devam etmektedir. Bu durumda dergilerin konuya daha az yer vermesini izah etmek güçtür.

Tablo 14

Dergilerin Genelinde Konuların İşlenme Oranı

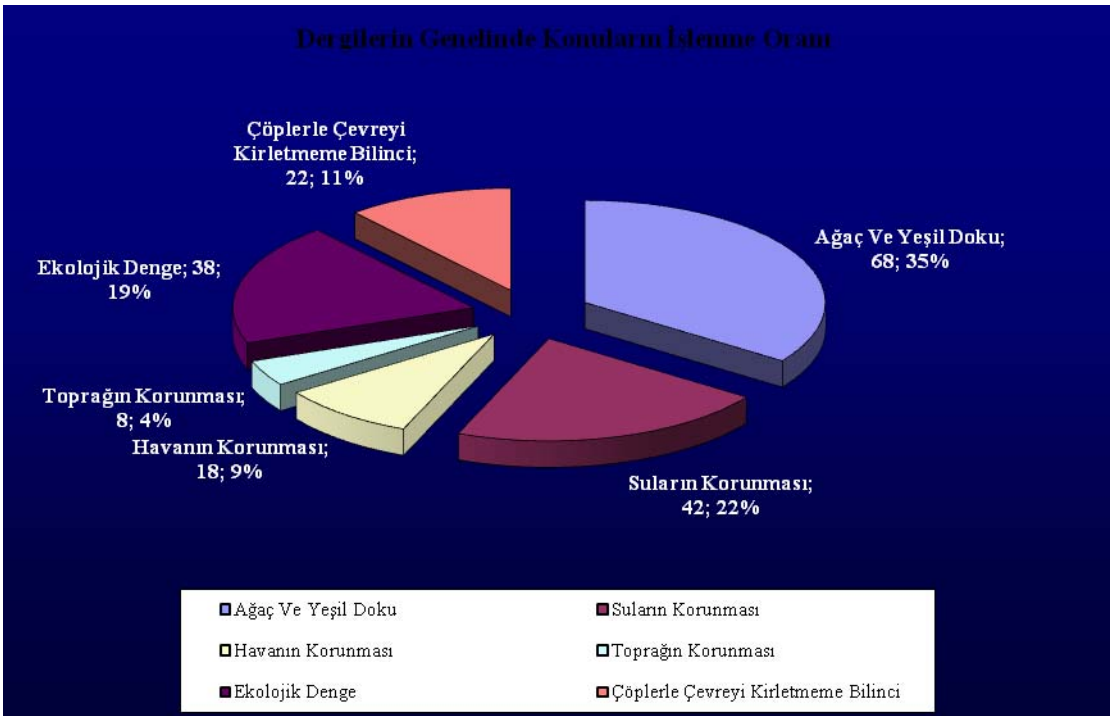

Kategorilere ayırdığımız çevre konusunun dergilerin genelinde işlenme oranını incelediğimizde Ağaç ve Yeşil Dokunun Korunması konusunun 68 yazıyla %36 oranında, Suların Korunması konusunun 42 yazıyla %21 oranında, Havanın Korunması konusunun 18 yazıyla %9 oranında, Toprakların Korunması konusunun 8 konuyla %4 oranında Ekolojik Denge konusunun 38 yazıyla %19 oranında, Çöplerle Çevreyi Kirletmeme Bilinci konusunun 22 yazıyla %11 oranında işlendiği görülmektedir.

Dergilerdeki yazılarda çoğunlukla, kâinatın havası, toprağı, suyu, ağacı, ormanı, düzeniyle bir bütün olduğu vurgulanmakla beraber, konuların dağılımına baktığımızda çevre konusunun bir bütün olarak işlenmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Konuların işlenme oranını incelediğimizde birinci sırada Ağaç ve Yeşil Doku konusu, ikinci sırada Suların Korunması konusu, üçüncü sırada Ekolojik Denge konusu, dördüncü sırada Çöplerle Çevreyi Kirletmeme Bilinci konusu, beşinci sırada Havanın

Korunması konusu ve altıncı sırada Toprağın Korunması konusunun bulunduğu görülmektedir. Toprağın Korunması ve Havanın Korunması konuları diğer konulara göre çok az ele alınmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde belirttiğimiz gibi hava, toprak, su ve yeşilin yok olması sorunları başlıca çevre sorunlarıdır. Bu sorunlar birbirinden bağımsız değildir. Yine çalışmamızın ikinci bölümünde de Allah'ın kâinatı mükemmel bir düzenle bize sunduğu hava, toprak, su ve ormanları bir bütün olarak korumamız gerektiği açıklanmıştır. Nitekim orman ve ağaçlarımız olmadığında temiz bir havamızın olamayacağı, suyumuz olmadığında ormanlarımızın olamayacağı, toprağımız olmadığında da ağaçlarımızın olamayacağı çevre konusunu bir bütün olarak ele almamız gerektiğini göstermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Havanın ve Toprağın Korunması konularına çok az yer verilmesi dergilerin bu konuda yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu durum çocuklara çevrenin havası, suyu, toprağı, düzeniyle birlikte bir bütün olarak korunması gerektiği bilincinin tam olarak verilmediğini göstermektedir.

Tablo 15

Çevre Konusunun Dergilerde Genel İşlenme Oranı

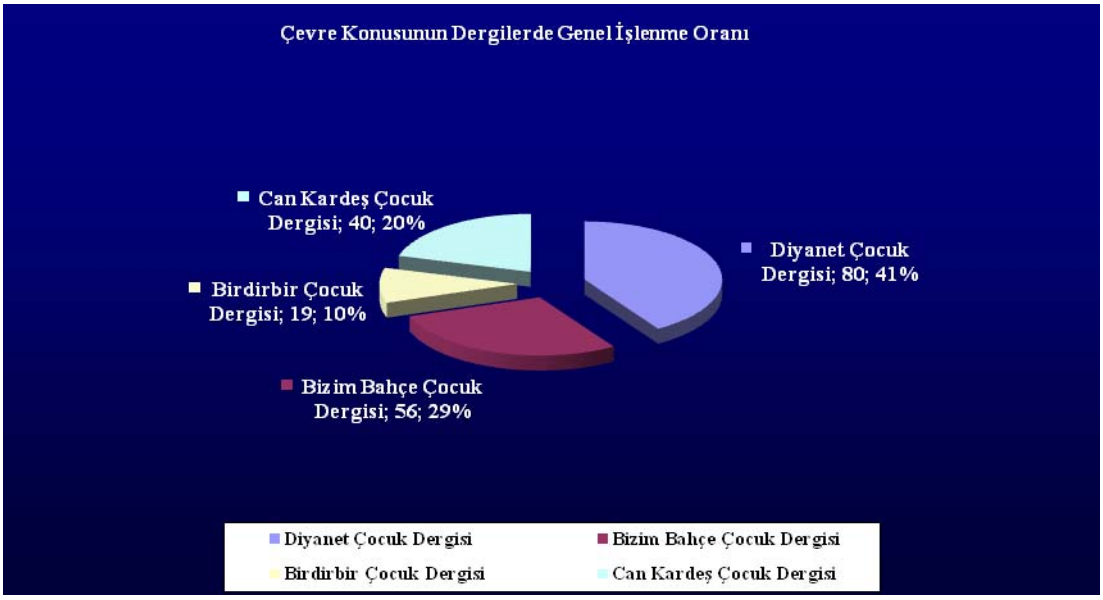

Dergilerde kategorilere ayırdığımız konuların tamamının işlenme oranlarına baktığımızda tüm kategorilerde; Diyanet Çocuk Dergisi yayımlandığı 10 yılda 80 yazıda, Bizim Bahçe Çocuk Dergisi yayımlandığı 6 yılda 56 yazıda, Birdirbir Çocuk Dergisi yayımlandığı 5 yılda 19 yazıda, Can Kardeş Çocuk Dergisi yayımlandığı 10 yılda 40 yazıda çevre konusunu işlemiştir.

Dergilerin yayımlandıkları yılları göz önüne aldığımızda çevre konusunu işleme sıralaması şöyledir: Birinci sırada: Yayımlandığı 10 yılda 80 yazıda konuyu işleyen Diyanet Çocuk Dergisi İkinci sırada: Yayımlandığı 6 yılda 56 yazıda konuyu işleyen Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, Üçüncü sırada: Yayımlandığı 10 yılda 40 yazıda konuyu işleyen Can Kardeş çocuk Dergisi, Dördüncü sırada: Yayımlandığı 5 yılda 19 yazıda konuyu işleyen Birdirbir Çocuk Dergisi bulunmaktadır. Can Kardeş ve Birdirbir Çocuk Dergileri yayımlandıkları yıllar göz önüne alındığında konuyu hemen hemen aynı oranda işlemişlerdir.

Bu veriler, Diyanet Çocuk ve Bizim Bahçe Çocuk dergilerinin çevre konusuna daha fazla önem verdiklerini, Can Kardeş ve Birdirbir Çocuk dergilerinin bu konuda geride kaldığını göstermektedir. Fakat bu dergiler arasında yapılan bir değerlendirmedir. Can Kardeş ve Birdirbir Çocuk Dergilerinin çevre konusunda geride kalması Diyanet Çocuk ve Bizim Bahçe Çocuk dergilerinin konuyu yeterince işlediği anlamına gelmemektedir.

Nitekim dergilerdeki diğer konular göz önüne alındığında çevre konusuna diğer konulara önem verildiği kadar önem verilmediği dikkat çekmektedir. Özellikle çevre sorunlarının arttığı ve medyatik olarak gündemde olduğu 2007-2008 yıllarında dergilerde çevre konusunun daha fazla işlendiği görülmektedir. Ayrıca konuların dağılımına baktığımızda su sıkıntısının yaşandığı ve küresel ısınma probleminin en fazla gündemde olduğu 2007 yılında dergilerin bu konuları ağırlıklı olarak ele alınmıştır.

Sadece problemlerin arttığı dönemlerde değil her zaman çevremizi temiz tutmamız gerektiği bilincinin diri tutulması gerekmektedir. Çevremizi temiz tutmamız gerektiği bilincinin diri tutulması da konunun daha fazla işlenmesini gerekli

kılmaktadır. Çevre konusu işlenirken konuların özellikle gündemdeki sorunlarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Fakat çevre sorunları birbiriyle bağlantılıdır. Sadece suyu israf etmeden kullanmak ya da sadece ağaca yeşile önem vermekle çevre sorunlarını çözmemiz mümkün değildir. Öncelikle bize tertemiz sunulan hava, su, ağaç, toprak, yeşil doku..vs. unsurların hayatımızdaki önemini kavramamız gerekir. Ancak bu unsurların hayatımızdaki önemini özellikle erken yaşlarda kavrayan insanlar, tüm canlıların geleceklerinin garanti altına alındığı sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olması gerektiğini bilerek çevreyi koruma konusunda bireysel sorumluluklarını eksiksiz olarak yerine getireceklerdir.

Araştırmamamızın da dini çocuk dergilerini kapsadığını göz önüne alırsak erken yaşlarda çevre temizliği konusunda sorumluluk bilincinin verilmesine ve bireyin daha iyi bir çevrede yaşaması için sorgulayıcı olmasına İslam dininin sağlayacağı katkı önemlidir. Hz. Muhammed'in çevre konusunda yapmış olduğu icraatlar, söylediği sözler ve Kur'an'dan insan çevre ilişkisinin nasıl olması gerektiğini açıklayan ayetlerle çevre sorunlarının çözümüne dinî bir bakış açısı oluşturulabilir. Bu yüzden dergilerde konular ele alınırken Kur'an'dan ayetler ve Hz. Muhammed'in hayatından örneklerle çevrenin bize Allah'ın emaneti olduğu anlatılmalıdır. Dergiler özellikle ağaç ve yeşil doku, su, ekolojik denge konusunda Kur'an'dan ayetler ve hadisleri ağırlıklı olarak kullanmıştır. Fakat belli ayetler ve hadisler kullanılmıştır. Diğer yandan Hava ve toprak konusunda dinî referansların yetersiz kaldığı görülmektedir. Çevrenin bize Allah'ın emaneti olduğu birçok yazıda vurgulanmıştır. Bu vurgu ayetler ve hadislerle daha geniş bir şekilde sunularak dinî temellendirme güçlendirilebilirdi.

EKLER

EK 1: İstanbul ve Ankara'nın Yıllık Yağış Miktarları ve Barajların Doluluk Oranları

Tablo 1

İstanbul'un Son Elli Yıllık Yağış Miktarı

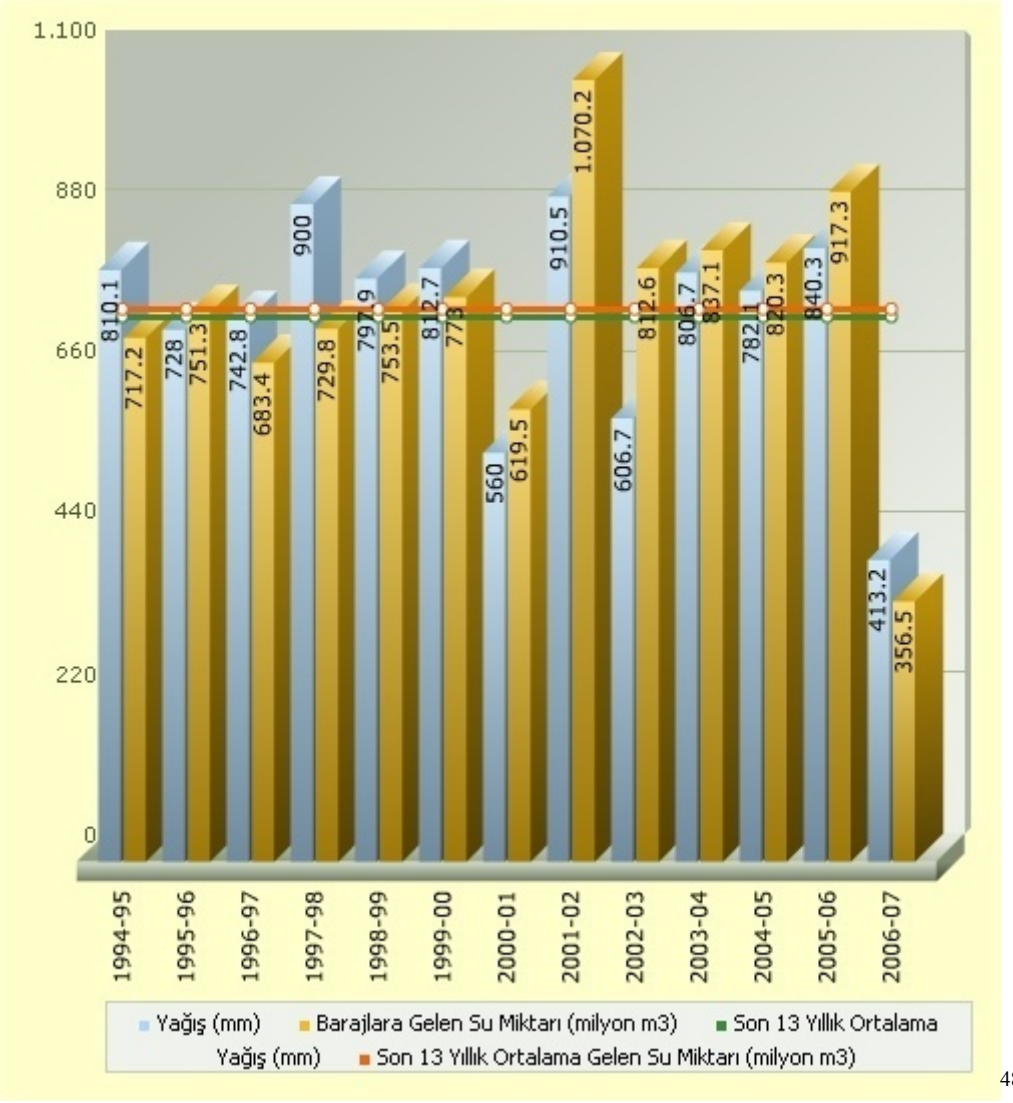

[480]

[480] http://www.iski.gov.tr/Web/statik.aspx?KID=1001928 (13 Kasım 2010)

İstanbul'da 25 Ekim 2010 Pazartesi gününden itibaren yağan yağışların neticesinde barajlarımıza 106 milyon 700 bin 101 metreküp su geldi. Son bir haftada metrekareye düşen toplam 595,45 kg yağış miktarıyla birlikte barajlarımızdaki doluluk oranı % 74,57'e ulaştı.[481]

Tablo 2: Ankara Yıllara Göre Barajlara Gelen Su Miktarı

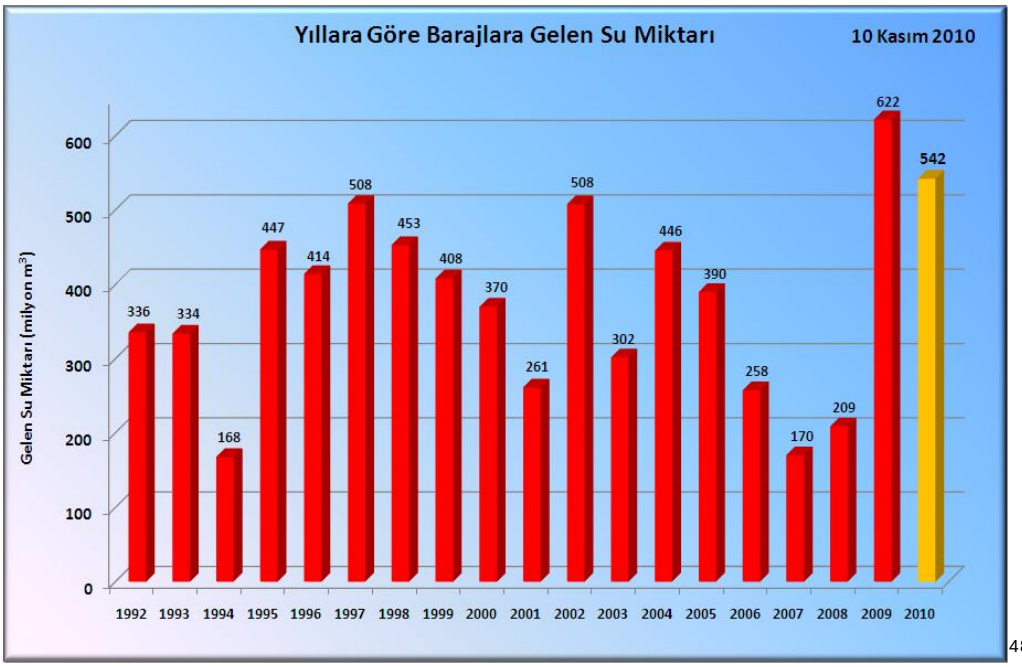

[482]

[481] http://www.iski.gov.tr/web/haberdetay.aspx?HID=1003541

[482] http://www.aski.gov.tr/forum/printer_friendly_messages.asp?TID=83&MID=9

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akdeniz, Sabri. **Eğitim Sosyolojisi**. 3. Basım. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.

Atik, M. Kemal. **Kur'an ve Çevre.** Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1992.

Aydın, Hüseyin. **İnsan Çevre Münasebetine Modern Yaklaşımın Teolojik Kritiği.** Malatya: Nehir Yayınları, 2003.

Aykaç, Mustafa ve Selim Argun (hzl.). **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri**. İstanbul: İnsanlığa Hizmet Vakfı Yayınları, 1992.

Bayraktar, Mehmet. **İslam ve Ekoloji.** Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997.

Bayraklı, Bayraktar. **Kur'an'da İçsel-Sosyal-Maddi Çevre Kavramları.** 1.Basım. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009.

Bayraklı, Bayraktar. **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri.** c. 12. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.

Beck, Jan Mansvel. **Çevre ve Üçüncü Dünya.** Kadir Canatan (çev.). İstanbul: Endülüs Yayınları, 1990.

Berkes, Fikret ve Mine Kışlalıoğlu. **Ekoloji ve Çevre Bilimleri.** İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Buhari, **Edeb-ül Müfred**. c. 7. Fikri Yavuz (çev.). İstanbul: Sönmez Yayınları, 1974.

Bulca, Aydan. "Çevre Sorunları". **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 2. İletişim Yayınları. 1983. ss. 334-336.

Canan, İbrahim. **Ayet ve Hadislerde Çevre Ahlakı**. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1995.

Canan, İbrahim. "İslam'da Çevre Çok Buudludur". **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu.** İstanbul, 15–16 Mayıs 2008, ss. 199-210.

Dartma, Bahattin. **Kur'an ve Ekoloji**. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.

Demir, Osman. " Bir Ispat-ı Vacip Delili Olarak Ekolojik Denge Gaye ve Nizam Delilini Yeniden Anlamak" **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu.** İstanbul, 15–16 Mayıs 2008, ss. 76-90.

Demirer, Mehmet Arif. **Ekopolitika.** İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1992.

Efil, Şahin. "Kur'an'da Çevrenin Metafizik Temeli ve Çevre Ahlakı". **Uluslar arası Çevre ve Din Sempozyumu.** İstanbul, 15–16 Mayıs 2008, ss. 29-40.

Nesei, **Sünen'ün Nesei.** c. 3–4. Muhtar Büyükçınar. Ahmet Tekin. Faruk Harman. Yaşar Erol. (çev.). İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981.

Fersahoğlu, Yaşar. **Dinler ve Çevre.** İstanbul: Marifet Yayınları, 2003.

Gökçe, Birsen "Toplum Bilimi Ve Çevre". **Toplum Ve Çevre.** Yakın Ertürk (hzl..). Ankara: Sosyoloji Derneği, 1993.

Gupta, Avijit, Üçüncü Dünya Ülkelerinde Çevre Ve Kalkınma, Şükrü Alpagut (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1993.

Gülle, Sıtkı. "Doğrudan ve Dolaylı Olarak Çevreye İşaret eden Ayet-i Kerime Örnekleri ve Müellefe-i Kulûb gibi Bazı Kavramları Yorumlamada Çevre Faktörü". **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu**. İstanbul, 15–16 Mayıs 2008, ss.105-114.

Günay, Turhan. " İslam ve Kur'an'da Çevre/Doğal Denge". **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu.** İstanbul, 15–16 Mayıs 2008, ss. 473-480.

Güney, Emrullah. **Türkiye Çevre Sorunları**. İstanbul, 2002, 'den aktaran Yaşar Fersahoğlu. **Dinler ve Çevre**. İstanbul: Marifet Yayınları, 2003.

Gürdoğan, Nazif. "Sınırsız Büyümenin Ekonomik, Çevresel ve Kültürel Etkileri". **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri.** İstanbul: İnsanlığa Hizmet Vakfı Yayınları, 1992s. 49-58.

Güngör, Mevlüt. "Kur'an'dan Çevreye Bakış". **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu.** İstanbul, 15–16 Mayıs 2008, s. 142.

Kaboğlu, İbrahim. **Çevre Hakkı.** İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Karpuzcu, Mehmet ve Senem Bulut Bayar. "Su Kirlenmesinin Çevre Kirlenmesindeki Yeri ve Önemi". **Çevre ve Toplum Uluslararası Sempozyum.** İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 12-13 Nisan 1997, ss. 71-82.

Keleş, Ruşen. "Çevre ve Siyaset". **İnsan Çevre Toplum**, Ruşen Keleş (hzl.). Ankara: İmge Kitabevi, 1992, ss. 163–164.

Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı. **Çevrebilim.** Ankara: İmge Kitabevi, Mayıs–1993.

Kılıçoğlu, Pınar. **Türkiye'nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme.** Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.

Kindi, **Felsefi Risaleler.** Mahmut Kaya (çev.). İstanbul: Klasik, 2002.

Mace, İbn. **Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi.** c. 2. Haydar Hatipoğlu (çev.). İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982.

Macid, Yunus. **Hz. Muhammed'in Sünneti'nde Çevre.** Trabzon: Eser Ofset, 2000.

Mert, Muhit. "Çevre Bilinci Oluşturmada İslam'ın Katkısı Üzerine". **Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu.** İstanbul, 15–16 Mayıs 2008, s. 29-42.

Müslim, **Sahih-i Müslüm Tercemesi ve Şerhi.** c. 2. Ahmed Davudoğlu (çev.) İstanbul: Sönmez Yayınları, 1974.

Öktem, Mustafa. **Kent Çevre ve Globalleşme.** İstanbul: Alfa, 2003.
Özey, Ramazan. **Çevre Sorunları.** İstanbul: Aktif Yayınları, 2001.
Özdek, E. Yasemin. **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1993.
Özdemir, İbrahim ve Münir Yükselmiş. **Çevre Sorunları ve İslam.** Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995.
Özdemir, Şevket. **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık.** Ankara,1988.'den aktaran Yunus Macit. **Hz. Peygamber'in Sünnetinde Çevre.** Trabzon: Eser Ofset, 2000.
Pinter, Rudolf. **Eğitim Psikolojisi**. Sabri Akdeniz (çev.). 2. Basım. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1987.
Sönmez, Nemci. "Çevre, Toprak, İnsan". **İnsan Çevre Toplum.** Ruşen Keleş (Haz.). Ankara: İmge Kitabevi, 1992. ss. 38-57.
Şener, Sami. "Sosyal Değerler ve Çevre", **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri.** İstanbul: İnsanlığa Hizmet Vakfı Yayınları, 1992. ss. 31-41.
Tuna, Taşkın. **Çevre Kirliliği.** İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1983.
Ubeyd, Ebu Kasım B. Sellam. **Kitab'ul Emval**, (çev.). Cemalettin Saylık. İstanbul, 1981.
Üçışık, Fehim. "Türk Çevre Mevzuatına Genel Bakış". **İnsan ve Çevre Sempozyum Tebliğleri**. Mustafa Aykaç ve Selim Ergün (hzl.). İstanbul: İnsanlığa Hizmet Vakfı Yayınları, ss. 263-272.
Ünal, İbrahim. **Çevre İslam Ve İnsan.** İstanbul: Gençlik Yayınları, 1994.
Yıkılmaz, Necla. **Yeni Dünya Düzeni Ve Çevre.** Ankara: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını, 2003, s. 145.
Yağcı, Osman Zeki. "Kur'an'da Çevre". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi, SBE, 1996, s. 25.
Yazır, Elmalılı M. Hamdi. **Hak Dini Kur'an Dili**. c. 7. İstanbul: Feza Gazetecilik,

Zebidi, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l- Latifi'z. **Sahih-i Buhari Mutasarı Tedric-i Sarih.** c. 1. Abdullah Feyzi Kocaer (çev.). İstanbul: Yeni Şafak, 2004.
-------- **Türkiye'nin Çevre Sorunları.** Türkiye Çevre Sorunları Vakfı. Ankara: TÇSVY, 1989.
-------- **Çevre Kirliliği**. Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi. c. 4. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1992.
------- "Doğal Denge". **Temel Brıtannıca**. c. 4. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1992.
-------- " Çevrebilim". **Temel Brıtannıca**. c. 4. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1992.
-------- "Doğal Denge". **Temel Brıtannıca**. c. 4. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1992.

Sözlükler

Çevrebilim Sözlüğü. "Çevre", Ankara: Sabev, 2007.

Ekoloji Terimleri Sözlüğü. "Çevre", İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2000.

Ekoloji Terimleri Sözlüğü. "Ekoloji", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, 1990.

Ekoloji Terimleri Sözlüğü. "Çevre", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, 1990, s.258.

Ekoloji Terimleri Sözlüğü. "Ekosistem", İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2000.

Ekoloji Terimleri Sözlüğü. "Çevre Sorunları", İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2000.

İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü. "Çevre", İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.

İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü. "Çevre Kirliliği", İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.

İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü. "Çevre Bilim", İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.

Sosyoloji Sözlüğü. "Çevre", İstanbul: Talim ve Terbiye Yayınları, 1969.

Süreli Yayınlar

Abak, Ayla. "Veyselle Sohbetler". **Diyanet Çocuk Dergisi**. Sayı. 321, Nisan 2007, ss. 16-17.

Abak, Ayla. "Veyselle Sohbetler". **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 322, Mayıs 2007, ss. 18-19.

Akardaş, Elif. "Hacivat ile Karagöz". **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 38, Aralık 2009, ss. 16-18.

Akbaş, A.Vahap. "Namık Amca". **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 18, Şubat 2007, ss. 6-7.

Akbey, Kübra. "Duyuyorum; Çünkü Kalbim Var". **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 30, ss. 4-5.

Akyürek, Doğancan. "Çevre Sorunları". **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı.** Sayı. 5, 1995, ss. 128-132.

Alakay, Yahya."40 Hadis 1 Resim". **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 46, Eylül 2010, ss. 22-23.

Albamya, Serhat. "Ağaç Sevgisi". **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 345, Nisan 2009, ss. 10-11.

Algan, Nesrin. "Çevre Gerçeğinin Küresel Düzeyde Ele Alınışı". **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı.** Sayı. 5, 1995, ss. 213- 216.

Altınkaynak, Öznur. "Ben Olsam". **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 18, Şubat 2007, s. 18.

Aral, Necdet. "İnsan ve Çevre İlişkileri". **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı.** Sayı. 5, Temmuz-Ağustos 1995, ss. 473-476.

Aras, Numan Nurullah. "Kırkçeşme Kurumasın". **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 25, Eylül 2007, ss. 40-41.

Aras, Numan Nurullah. "Merhaba". **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 32, Nisan 2008, s. 1.

Arslan, Elif. "Çevre Kirliliği ve Sağlığımız". **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 301, Ağustos 2005, ss. 41-42.

Arslan, Elif. "Yetmiş Milyon Ortak". **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 293, Aralık 2004, ss. 12-13.

Arslan, Elif. "Allah'a İman". **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 282, s. 13.

Arşayakın, Mikail. "Ay Mukaddir İsmini Anlatıyor". **Can Kardeş Çocuk Dergisi**. Sayı. 236, Haziran 2009, ss. 16-17.

Arşayakın, Mikail. "Dağ Meleği Müdebbir İsmini Anlatıyor". Can Kardeş Çocuk Dergisi. Sayı. 240, Ekim 2009, ss. 18-19.

Arşayakın, Mikail. "Yağmur Meleği Rahman İsmini Anlatıyor". **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 239, Eylül 2009, ss. 18-19.

Atalay, Ayşe Taylan. “Dünyamız Çöp Tenekesi Değil”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 359, Haziran 2010, ss. 22-23.

Aykut, İmren. “2000’li Yıllara Doğru Dünya’da Çevre Sorunları ve Türkiye”. **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı.** Sayı. 5, 1995, ss. 222-228.

Balaban, Ayfer. “ Evren Benim Büyük Ailem”. **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı. 284, Mart 2004, ss. 4–5.

Ceyhan, Necla. “Dünya Isındıkça Daha Hızlı Dönüyor”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 322, Mayıs 2007, ss. 30.

Çağlaroğlu, Nurefşah. “Üstad Ellerimizden Tutuyor”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 245, Mart 2010, ss. 4-5.

Çakır, Fatma.“Orman Haftası ve Ağaç Bayramı 21-26 Mart”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 135, Mart 2001, s. 4.

Çalışkan, Tahsin. “Su Hayattır”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 303, Ekim 2005, ss. 40- 41.

Çam, Nesrin. “Kudret Hazineleri Dağlar”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 187, Ağustos 2005, s. 14

Çam, Nesrin. “Sevgi Yağmuru”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 218, Mart 2008, s. 29.

Çimen, Esra Nur. “Kur’an’da Toprak”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 22, Temmuz 2008, ss. 24-25.

Çolak, Sevgi.“Fotosentez Nedir?”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 181, Şubat 2005, s. 21.

Damla, Nurdan. “Üç Büyük Öğretmenimiz Var”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 245, Mart 2010, ss. 12-13.

Değirmenci, Veli. “Tabiatın Akciğerleri”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 296, Mart 2005, ss. 42-43.

Demir, Nezire. “Tane Tane Su Tane Tane Selam”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı.31, Nisan 2009, ss. 30-31.

Demirci, Sevgi. “Suyu Boşa Akıtma”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 207, Şubat 2007, s. 36.

Derin, Yasemin. “Çevremi Korur ve Temiz Tutarım”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 301, Ağustos 2005, ss. 4-5.

Dertli, Turan. “Kulağa Küpe”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 23, Ağustos 2008, s. 12.

Dikici, Hasan. “Çevre ve İnsan”. **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı.** Sayı. 5, 1995, ss. 130–131.

Doğru, Ahmet. “Bilgimizi Ölçelim”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 316, Kasım 2006, ss. 46.

Dursun, Nilüfer. “Yeşil Doku”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 301, Ağustos 2005, ss. 6-7.

Durutürk, Ertekin. “Çevre ve Siyaset”. **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı.** Sayı. 5, 1995, ss. 123-129.

Dündar, Orhan. “Allah’ın İşi”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 282, ss. 31–32.

Ege, Ayşenur. “Koca Ağaç”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 201, Eylül 2006, ss. 36-37.

Ege, Ayşenur. “Yaşlı Elma Ağacı”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 218, Mart 2008, s. 17.

Ekinci, Sevim. “Allah’ım Bir Adın da ……Senin”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 333 Nisan 2008. ss. 10-11.

Ekinci, Dudu. “Senin Elin Hangisi?”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 20, Mayıs 2008, ss. 8-11.

Ekinel, Dudu. “İsraf”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 9, Haziran 2007, ss. 8-9.

Emirgil, Mehmet. “Çevreyi Koruma Haftası”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 275, Haziran 2003, s. 10.

Erdal, Bedriye .“Canlılar Dünyasında Gezinti” **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı.336, Haziran 2008, ss. 18-19.

Erdal, Bedriye. “Canlılar Dünyasında Gezinti”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 336, Haziran 2008, ss. 18-19.

Erdal, Bedriye. “Çöp Deyip Geçme”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 347, Haziran 2009, ss. 4-5.

Eriş, Metin. “ Çevre Kirliliği Üzerine Düşünceler”. **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı.** Sayı. 5, Temmuz-Ağustos 1995, ss. 467- 470.

Fidan, Hafsa. “Yeşil Dünya İstiyoruz”. **Diyanet Çocuk Dergisi** Sayı. 339, Ekim 2008, ss. 30-31.

Fidan, Hafsa. “Kelebeklerin Evi Yanmasın”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 326, Eylül 2007, ss. 22-23.

Fidan, Hafsa. “Isınan Dünyamız Soğuyan Hayaller”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 328, Kasım 2007, ss. 22-23.

Gani, Esra. “21-26 Mart Orman Haftası”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 356, Mart 2010. ss. 20.

Gani, Esra. “Önemli Günler”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 359, Haziran 2010, s. 20.

Gökduman, Nehir Aydın. “Piknik, Keçi ve Fidanlar”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 32, Nisan 2008, ss. 22-23.

Gülcan, Rabia. “Ağaçlandırma Seferberliği”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 30, ss. 8-9.

Güner, Feyza. “Işıldak”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 351, Ekim 2009, ss. 16-17.

Güner, Esma. “Ben Çevre ve Temizlik Koluyum”. **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı. 347, Haziran 2009, ss. 2-3.

Güner, Feyza. “Işıldak”. **Diyanet Çocuk Dergisi**. Sayı. 348, Temmuz 2009, ss. 16-17.

Güner, Feyza. “Işıldak”. **Diyanet Çocuk Dergisi**. Sayı. 347, Haziran 2009, ss. 16-17.

Gürekli, Ayşegül. “Bahar Sevinci”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 184, Mayıs 2005, s. 13.

Halil, Aydın. “Çevre Eğitiminde Doğru Mesaj”. **Ekoloji Magazin**, Sayı. 6, 2005, ss. 22–31.

İbanoğlu, Fulya. “Sular Seller Gibi”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 44, Haziran 2010, ss. 14-15.

İşcan, Abdulbaki. “Merhaba”, **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı. 347, Haziran 2009, ss.1.

İşlek, Hümeyra Nur. “ Güneş Sistemi”. **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı 284, Mart 2010, ss. 43–44.

İşlek, Hümeyra Nur. “Üzerinde Yaşadığımız Dünya”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 288, Temmuz 2004, ss. 38-39.

İşlek, Hümeyra Nur. “Güneş”. **Diyanet Çocuk Dergisi**, Sayı. 285, s. 39.

Kahraman, H. Tahsin. “Suyun Gücü”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 6, Şubat 2006, ss. 4-7.

Kahraman, Hasan Tahsin. “Tükenmeyen Hazine”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı. 2, Ekim 2005, ss. 6-9.

Kanbaş, M. Sami. “Merhaba”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı. 22, Haziran 2007, s. 1.

Kanbaş, M.Sami. “Merhaba”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 20, Nisan 2007, s. 1.

Kanbaş, Mahmut Sami. “Bereketli Çocuk”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 32, Nisan 2008, ss. 12-13.

Kanbaş, Mahmut Sami.“Kainatı Yeniden Keşfediyorduk”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 9, Mayıs 2006, ss. 34-3.

Kanger, Faruk. “Bizim Bahçe”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 1, Eylül 2005, s. 1.

Kanger, Faruk. “Islak Elbise”, **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı. 25, Eylül 2007, ss. 6-7.

Kanger, Faruk. “Karakter Eğitimi Uygulamaları Yaparak Öğrenelim”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**, Sayı. 9, Mayıs 2006, ss. 38-39.

Kaplan, Yıldıray. “Kaybettiğimiz Güzelliklerimiz”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 296, Mart 2005, ss. 36-37.

Karahan, Taner. “ Ihlamur Ağacı”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 270, Ocak 2003, ss. 20–21.

Karakoç, Nurdan. “Ağaç”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 310, Mayıs 2006, ss. 22.

Karaman, İnci. “Dünya Çevre Günü”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 211, Haziran 2007, s. 6.

Karayel, Mehmet Akif. “Rabbimizi Tanıyalım”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 58, Haziran 2010, ss. 8-9.

Karcı, Ali Salih. “Dinim Temiz Olmamızı İstiyor”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 290, Eylül 2004, ss. 6-7.

Kaya, Davut. “İnsan ve Çevre”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı.290, Eylül 2004, ss. 36-37.

Kılıç, Ahmet Faruk. “Temizlikçi Hayvanlar”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 330, Ocak 2008, ss. 21.

Kılıç, Ahmet Faruk. “Temizlikçi Hayvanlar”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 330, Ocak 2008, ss. 20-21.

Kırımhan, Sücaattin. “Türkiye’de Çevre Sorunları ve Çevre Politikası”. **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı.** Sayı. 5, 1995, ss. 165-169.

Kırkıl, Harun . “Ağlatan Fesleğen”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi**. Sayı. 32, Nisan 2008, ss. 20-21.

Koca, Yaşar. “ Yağmur”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 282, ss. 32–33.

Kolalı, Lütfullah. “Orman”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 359, Haziran 2010, s. 44.

Krahan, Leman. “Orman”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 275, Haziran 2003, s. 11.

Levent, Lamia. “Birlikte Yaşadığımız Güzel Dünya”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 319, Şubat 2007, ss. 8-9.

Levent, Lamia. “Tabiatı Çok Seviyorum”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 332, Mart 2008. ss. 4-5.

Mercan, Ahmet. “Herkesin Bir Dikili Ağacı Olsun”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 41, Mart 2010, ss. 30-31.

Merken, Ömer. “Emanete Hıyanet Etme”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 23, Ağustos 2008, ss. 34-35.

Nakıboğlu, Sevgi. “Rahmetin Adı Su”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 187, Ağustos 2005, ss. 6-7.

Oklan, Rukiye. “Dilli Düdük”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 343, Şubat 2009, s. 31.

Oktay, Osman. “ Bu Dünya”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 284, Mart 2010, ss. 20-21.

Özkan, Mehmet Ali.“ Dinamo”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 9, Haziran 2007, ss. 38-41.

Öztürk, Ayşe. “Diller Duada”. **Diyanet Çocuk Dergisi** Sayı. 330, Ocak 2008,ss. 2-3.

Öztürk, Ayşe. “Yağ Yağmur Yağ”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 327, Ekim 2007, ss. 14-15.

Pektaş, Pelin. “Yaratılmışları Sevmekle Allah’ı Sevmiş Olurum”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 318, Ocak 2007, ss. 8-9.

Serdaroğlu, Esra. “Ağaç Bana Kırılmış”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 342, Ocak 2009, ss. 8-9.

Serdaroğlu, Esra. “Görünmez Kahraman Rüzgâr”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 359, Haziran 2010, ss. 8-9.

Serdaroğlu, Esra. “Suyumuz Tükenirse Bize Suyu Kim Getirecek?”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 334, Mayıs 2008, ss. 8-9.

Serdaroğlu, Esra. “Şeftali Ağacını Çöp Kutusundan Kurtar”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 362, Eylül 2010, ss. 8-9.

Serdaroğlu, Esra. “Yağ Yağ Yağmur”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 360, Haziran 2010, ss. 8-9.

Sormageç, Gülay. “Tabiat Ana Gibidir”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 332, Mart 2008, ss. 2-3.

Sönmez, Nemci. “ Ortak Geleceğimiz Stockholm 1972- Rio 1992 ve Sonrası”. **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, Sayı. 5, 1995, ss. 195–196.

Su, Elif . “Dünyamızın Ateşi Yükseldi”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 22 Haziran 2007, ss. 4-5.

Şahinoğlu, Erdoğan. “ Türkiye’nin Biyolojik Zenginlikleri”. **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı.** Sayı. 5, Temmuz-Ağustos 1995, ss. 414-416.

Şenol, Hilal Sultan. “Üzgün Kuşlar”. **Diyanet Çocuk Dergisi**. Sayı. 295, Şubat 2005, ss. 36-37.

Taylan, Ayşe. “Çevre Temizliği”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 344, Mart 2009, ss.22-23.

Tayman, Bahri. “Bulutlar Dünyamızı Neden Terk Etmez?”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 245, Mart 2010, ss. 24-25.

Tekeli, Hamdi. “ Çevre Bilinci”. **Diyanet Aylık Dergi.** Sayı. 66, 1996, ss. 42-43.

Tektaş, Musa. “Çevreci Çocuğun Büyük Dünyası”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 299, Haziran 2005, s. 3.

Tektaş, Musa. “İlkbaharda Neşe”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 285, s. 6.

Topbaş, Osman Nuri. “Yağmurda Sırılsıklam”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 18, Şubat 2007, ss 28-31.

Tortuk, Meryem. “Can Kardeş Ormanına Hoş Geldiniz”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 147, Mart 2003, ss. 30-31.

Turan, Samet. “Orman”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 282, s. 27.

Tutkun, Aynur. “Bize Temiz Sunuldu Temiz Kalsın”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 18, Şubat 2007, ss. 4-5.

Tutkun, Aynur. “Tertemiz Olmak”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 8, Nisan 2006, ss. 2-3.

Tütüncüoğlu, Fatma Beyza. “Bahar Demek Çiçek Demek”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 171, Nisan 2004, ss. 8-9.

Tütüncüoğlu, Fatma Beyza. “Pamuk Ninem”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 187, Ağustos 2005, ss. 4-5.

Tütüncüoğlu, Fatma Beyza. “Yapmur”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 208, Mart 2007, ss. 4-5.

Uçkan, Esra Nur. “Kur’an’da Dağlar”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 23, Ağustos 2008, ss. 28-29.

Uçkan, Esra Nur. “Kur’an’da Gece ve Gündüz”. **Birdirbir Çocuk Dergisi.** Sayı. 27, Aralık 2008, ss. 22-23.

Ulaş, Züleyha. “Enerji Tasarrufu Haftası”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 342, Ocak 2009, s. 42.

Ulaş, Züleyha. “Orman Haftası”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 344, Mart 2009, ss. 42- 43.

Ustacık, Güler. “Siz de Çevre Dostu musunuz?”. **Diyanet Çocuk Dergisi.** Sayı. 301, Ağustos 2005, ss. 18-19.

Uzunoğlu, Selim. “Çevre Problemlerine Farklı Bir Bakış”. **Ekoloji Çevre Dergisi.** Sayı. 12, Temmuz-Ağustos- Eylül, 1994, ss. 4-8.

Yalçın, Ömer. “Bitkilerin DNA’sı Tohum”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 20, Nisan2007, ss. 22-23.

Yaşar, Betül Rüveyda.“Cemre İle Emre”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 171, Nisan 2004, ss. 12-13.

Yaşar, Betül Rüveyda.“Çiçek En İyi Arkadaştır”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 176, Eylül 2004, ss. 20-21.

Yavuz, Umut. “Ay’da Su Mu Var?”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 239, Eylül 2009, ss. 20-21.

Yazgan, Bestami. “Tabiatın Cömert Sofrası”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 223, Temmuz 2008, ss. 4-5.

Yazıcıoğlu, Can Deniz. “Çevre ve Doğa”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 206, Şubat 2007, ss. 32-33.

Yıldız, Meryem. “Rengârenk Dünyam”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 185, Haziran 2005, s. 12.

Yıldız, Meryem. “Bereket Damlası”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 204, Aralık 2006, ss. 44-45.

Yıldız, Meryem. “Çocuklar Gibi Tertemiz Dünya”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 218, Mart 2008, ss. 4-5.

Yıldız, Meryem. “Fırtına Tarlası”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 199, Temmuz 2006, ss. 44-45.

Yıldız, Meryem. “Muhteşem Dağlar”. **Can Kardeş Çocuk Dergisi.** Sayı. 204, Aralık 2006, ss. 4-5.

Yılmaz, Yakup. “Çatlak Kova”. **Bizim Bahçe Çocuk Dergisi.** Sayı. 2, Ekim 2005, ss. 14-15.

--------- "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Stockholm Deklarasyonu", **Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı**, Sayı. 5, 1995, ss. 188-190.

Birdirbir Çocuk Dergisi." Hayat Bilgisi". Sayı. 16, Ocak 2008, ss. 9-11.
Birdirbir Çocuk Dergisi. "Çektim". Sayı. 41, Mart 2010, s. 37.
Birdirbir Çocuk Dergisi. "Çektim". Sayı. 43, Mayıs 2010, ss. 36-37.
Birdirbir Çocuk Dergisi. "Kulağa Küpe". Sayı. 22, Temmuz 2008, s.10.
Birdirbir Çocuk Dergisi. "Tertemiz Bir Dünya İçin Elele". Sayı. 42, Nisan 2010, ss. 40-41.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Abone Olan Herkese Hediye Yağmuru". Sayı. 27, 2007, s. 57.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Ağaçlar Bizimle Ne Güzel Konuşuyor". Sayı. 29, Ocak 2008, ss. 28-30.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Atmosfer Bizimle Ne Güzel Konuşuyor". Sayı. 43, Mart 2009,ss. 28-31.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Benim projem". Sayı. 60, Ağustos 2010, ss. 48-49.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Bizim Bahçeli Olmak Gül'ü Sevmektir". Sayı. 44, Nisan 2009,ss. 40-41.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Bizim Bahçeli Olmak, Yeşili Sevmektir". Sayı. 53, Ocak 2010, ss. 40-41.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Dünya Daha Küçük Olabilir miydi?". Sayı. 28, Aralık 2007, s. 39.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi, "Dünya Ne Kadar Sıcak?". Sayı. 8, Nisan 2006, s. 32.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Hediyeli Test". Sayı. 18, Şubat 2007, s. 56.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Merhaba Arkadaşlar". Sayı. 8, Nisan 2006, s. 1.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Merhaba Arkadaşlar". Sayı. 9, Mayıs 2006, s. 1.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Merhaba Sevgili Dostlar". Sayı. 6, Şubat 2006, s. 1.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Merhaba". Sayı. 18, Şubat 2007, s. 1.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Soğuktan Etkilenmeyen Yapraklar". Sayı. 2, Ekim 2005, s. 32.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Su Bizimle Ne Güzel Konuşuyor". Sayı. 27, Kasım 2007, ss. 28-29.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Toprağa Atıldığında Canlanan Madde". Sayı.2, Ekim 2005, s. 32.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Toprak Bizimle Ne Güzel Konuşuyor". Sayı. 30, ss. 28-31.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Yunus Dede ile Sırlar Yolculuğu". Sayı. 24, Ağustos 2007, ss. 28-31.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. "Zeliş'in Hatıra Defteri". Sayı. 23, Temmuz 2007, s. 34.
Bizim Bahçe Çocuk Dergisi. Sayı.11, Temmuz 2006, s. 34.
Can Kardeş Çocuk Dergisi. "Allah Dünya'yı Bizim İçin Yaratmıştır". Sayı. 141, Eylül 2001, s. 23.

Can Kardeş Çocuk Dergisi. "Dünya Çevre Günü". Sayı. 221, Haziran 2008, s. 8.
Can Kardeş Çocuk Dergisi. "Dünya Çevre Günü". Sayı. 234, Haziran 2009, ss. 20-21.
Can Kardeş Çocuk Dergisi. "Güneş'i de Yaratan Allah'tır". Sayı. 173, Haziran 2004, s.16.
Can Kardeş Çocuk Dergisi. "Yarın Geç Olabilir, Su Kaynakları Tükenmeden Bugünden Dikkat Edelim". Sayı. 230, Şubat 2009, s. 11.
Diyanet Çocuk Dergisi. "12-28 Haziran Çevre Koruma Haftası". Sayı. 311, Haziran 2006,
Diyanet Çocuk Dergisi. " Orman Haftası 21–26 Mart". Sayı. 284, Mart 2010, s. 19.
Diyanet Çocuk Dergisi. " Orman Haftası". Sayı. 275, Haziran 2010, s. 16.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Ağaçlar Kesilince". Sayı. 263, Ağustos 2002, s. 36.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Ağaçlar Kesilince". Sayı. 263, Kasım 2002, ss. 34–35.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Çevre Bilinci". Sayı. 253, Ağustos 2001, ss. 6–7.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Çevre Koruma Günü ve Haftası". Sayı. 323, Haziran 2007, s. 2.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Çevren Sarıldı Teslim Ol". Sayı. 320, Mart 2007, ss. 6-8.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Çevrenizin Farkına Varın". Sayı. 320, Mart 2007, ss. 4-5.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Dünya Çevre Günü 5-11 Haziran". Sayı. 335, Haziran 2008, s. 43.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Dünya Çevre Günü". Sayı.311, Haziran 2006, s. 2.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Düş ve Gerçek". Sayı. 252, Temmuz 2001, ss. 6–7.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Güneş Enerjisi". Sayı. 283, s. 18.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Merhaba Arkadaşlar". Sayı. 283, s.1.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Merhaba Çocuklar". Sayı. 263, Haziran 2002, s. 1.
Diyanet Çocuk Dergisi. "Vatanımız Çöl Olmasın". Sayı. 275, Haziran 2003, s. 3.

İnternet

Çubuk,Alper. "Mimarlık ve Ekoloji". Ekim–2005, http://anapod.anadolu.edu.tr, (1 Mart 2009) s. 17.
Toprak Kirliliği, http://www.cevreonline.com/CevreKR/toprak%20kirlilik.htm, (7 Nisan 2009).

Kyoto Sözleşmesi Yürürlüğe Girdi 2005,http://www.hayrettinkaraca.com/index.php?action=article&article_id=30, (9 Nisan2009).

İklim Değişikliği Sözleşmesine Dair Kyoto Protokolü, http://www.iklim.cevreorman.gov.tr/kyoto/tur.htm, (9 Nisan 2009).

Kyoto Protokolü, http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Kyoto_Protokolü, (9 Nisan 2009).

Kyoto Protokolü, http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Kyoto_Protokolü, (9 Nisan 2009).

"T. C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Çevre Eğitimi ve Önemi" , http://www.cevreorman.gov.tr, (5 Mart 2009), s. 1.